TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Helen Haava

KOHALIKU OMAVALITSUSE JA POLITSEI KOOSTÖÖVÕIMALUSED RISKIPEREDEGA TEGELEMISEL PÄRNU LINNA JA MAAKONNA NÄITEL

Lõputöö

Juhendaja: Anu Aunapuu

Pärnu 2015

SISUKORD

Sissejuhatus 4
1. Riskipere olemus ja peres esinevad riskitegurid 8
1.1. Perekonna ja riskitegurite määratlemine 8
1.2. Perevägivalla olemus ja tagajärjed 12
1.3. Sõltuvusprobleemide tagajärjed pereliikmetele 17
1.4. Perekonnas esinevate käitumismustrite mõju alaealistele 20
2. Politsei ja kohalik omavalitsus riskiperede toetajana 27
2.1. Politseiametnike tööülesanded riskiperedega tegemisel 27
2.2. Kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnike kohustused riskiperedega tegelemisel. 31
2.3. Politsei ja kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnike koostöövõimalused 35
3. Uurimus politsei ja kohaliku omavalitsuse koostöövõimalustest riskiperedega tegelemisel 40
3.1. Uurimisprobleemi püstitus ja valimi kirjeldus. 40
3.2. Uurimistulemuste analüüs 44
3.2.1. Pereelu mõjutavad riskid ja ametkondade sekkumine nende ilmnemisel 44
3.2.2. Võimalused perevägivalla tõkestamisel ja ennetamisel 50
3.2.3. Sõltuvusprobleemiga tegelemise võimalused 54
3.2.4. Alaealise hälbiva käitumise tõkestamise ning ennetamisvõimalused 57
3.2.5. Politsei- ja sotsiaalametnike vaheline koostöö riskiperede probleemidega tegelemisel 59
3.2.6. Järeldused ja ettepanekud 66
Kokkuvõte 70
Viidatud allikad 74
Lisad. 84
Lisa 1. Lähisuhtevägivalla infoleht. 84

Lisa 2. Ankeetküsimustik Pärnu linna ja maakonna riskiperedega tegelevatele sotsiaalametnikele ja politseiametnikele viiel leheküljel. 86
Lisa 3. Respondentide hinnang ametnikevahelisele koostööle. 91
Summary 92

SISSEJUHATUS

Käesoleva lõputöö teema on „Kohaliku omavalitsuse ja politsei koostöövõimalused riskiperedega tegelemine Pärnu linna ja maakonna näitel“. Sellest lähtuvalt on lõputöö uurimisobjektiks riskipered ja nende abistamine ning toetamine.

Pereelu mõjutavateks riskideks on vägivald, alkoholism, madal sissetulek, töötus, puudulikud toimetulekuoskused, kooliga seotud probleemid lastel jne. Lähisuhtevägivald ning sõltuvusprobleemid põhjustavad pereliikmetele kannatusi ja lahenduseta jäämisel on oht riskide eskaleerumiseks. Kodu ja peret peetakse sageli turvalisuse sünonüümideks. Samas näitab statistika, et 20% Eesti naistest on kogenud oma elu jooksul praeguse või endise partneri poolt füüsilist ja/või seksuaalset vägivalda (Käsiraamat... 2014). Seega kodu ja perekond ei ole alati kõigi jaoks turvalisuse sünonüüm. Lapsele, kes on näinud üht vanemat teist löömas, tekib hingeline trauma, mis omakorda mõjutab nende endi käitumist.

Eestlaste alkoholi tarbimist peetakse enesehävituslikuks - arvestatuna 100% alkoholis tarbiti 2013. aastal ligikaudu 10 liitrit elaniku kohta. See tähendab, et iga inimene (sh ka imikud ja eakad) jõi statistika järgi aastas ligi 10,6 liitrit puhast alkoholi. Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) hinnangul juba üle 6 liitri puhta alkoholi tarbimine elaniku kohta aastas toob kaasa tõsise kahju rahva tervisele. (Alkoholitarbimine... 2015) Joodikust vanema poolt perekonnale tekitatav moraalne ja materiaalne kahju jätab laste füüsilisele arengule ja kasvule sügava jälje (Borissov, Vassilevskaja 1985: 19). Alkoholism ja narkomaania on sõltuvushäired ehk haigused, mida välja ravida ei saa, kuid neid saab hoida kontrolli all. Seetõttu ongi oluline sõltlaste igakülgne toetamine ja abistamine, misläbi paraneb omakorda perekonna mikrokliima ja toimetulekuvõime.

Kui inimesed ei saa ise oma probleemidega hakkama, siis on olemas erinevad ametiisikud, -konnad ja organisatsioonid, kes oma teadmistega parimal võimalikul moel pereliikmeid abistavad.

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada, millised on politsei- ja sotsiaalametnike tööülesanded ning nende omavahelised koostöövõimalused riskiperedega tegelemisel. Töös otsitakse vastust uurimisküsimusele: millised riskitegurid mõjutavad pereelu ning kuidas toimub koostöös riskiperede abistamine.

Eesmärgist tulenevalt seati järgmised uurimisülesanded: anda ülevaade riskipere olemusest; selgitada välja kohaliku omavalitsuse kohustused riskiperede abistamisel; kirjeldada politsei tööülesandeid riskiperedega tegelemisel; analüüsida kohaliku omavalitsuse ja politsei koostegutsemise võimalusi ning uurida, milliseid koolitusi ametnikud vajaksid mõistmaks paremini riskiperede probleeme.

Töö teema on aktuaalne, sest peres esinevate riskidega tegelemine on seatud Eestis erinevates ametkondades prioriteediks. Vajadus tegeleda perevägivalla all kannatavate perekondadega, sh väärkoheldud lastega ja sõltuvusprobleemidega isikutega on välja toodud erinevates arengudokumentides: Kriminaalpoliitika arengusuunad 2018, Eesti turvalisuspoliitika põhisuunad aastani 2015, Noortevaldkonna arengukava 2014–2020, Rahvastiku tervise arengukava 2009-2020, Siseturvalisuse arengukava 2015-2020. Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020 on sätestanud visiooni aastaks 2020 (Vägivalla ennetamise... 2015), mille kohaselt Eesti ühiskonnas on vähem sallivust vägivalla suhtes, vägivalda märgatakse ja sellesse sekkutakse, ohvrid on kaitstud ja saavad abi ning edasise vägivalla ärahoidmiseks tegeletakse tõhusalt vägivalla toimepanijatega.

Lõputöö autoril on tööalane kokkupuude nii perevägivallajuhtumite kannatanute, pereliikmetest tunnistajate kui vägivallatsejatega, seega näeb, kui oluline on riskiperesid abistada. Lähisuhtevägivalla ja sõltuvusprobleemide kohta on läbi viidud mitmeid uuringuid ning koostatud lõputöid, kuid nendes on põhitähelepanu pööratud ainult ühele peres esinevale riskitegurile. Antud töö on uudne, sest käsitleb erinevaid peres esinevaid

riske ühes töös lähtudes politseiametnike ja kohaliku omavalitsuse koostöö vaatenurgast.

Uurimistöö koosneb kolmest peatükist. Sissejuhatusele järgnevas peatükis antakse ülevaade perekonnast ja riskiteguritest, nende mõjust ning tagajärgedega seonduvatest teoreetilistest käsitlustest. Esimene peatükk käsitleb veel perevägivalda, sõltuvusprobleemide tarvitamise tagajärgi pereliikmetele ning perekonnas esinevate käitumismustrite mõju alaealistele. Teises peatükis tuuakse välja politsei- ja sotsiaalametnike tööülesanded ning koostöövõimalused riskiperedega tegelemisel. Kolmas peatükk keskendub uurimistulemuste analüüsile, mille esimeses osas kirjeldatakse uurimisprobleemi ja valimit ning teises alapeatüki analüüsitakse Pärnu linna ja maakonna kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnike ja piirkonna- ning noorsoopolitseinike seas korraldatud küsitluse tulemusel saadud andmeid. Sellele järgnevas kokkuvõttes esitatakse lühiülevaade tööst.

Uurimismaterjali kogumisel kasutatakse kvantitatiivset meetodit, mille eesmärgiks on saada ülevaade hetkel olemasolevatest riskiperede abistamisvõimalustest ning koostöövõimalustest sotsiaal- ja politseiametnike vahel. Selleks kasutatakse ankeetküsimustikku, mis koosneb 22 küsimusest. Andmeid analüüsitakse statistilise andmeanalüüsi meetodil. Töö käigus saadi 40 täidetud ankeeti. Andmete analüüsist lähtuvalt tuuakse välja peamised tööst tulenevad järeldused ning tehakse ettepanekuid riskiperede paremaks toetamiseks ja abistamiseks.

Töös on esitatud andmeid ühel tabelil ja 15 joonisel, kasutatud on 104 viidatud allikat. Lisadena on esitatud lähisuhtevägivalla infoleht, ankeetküsimustik riskiperedega tegelevatele spetsialistidele ning respondentide vastuste põhjal ametnikevahelise koostöö hinnangu kohta koostatud joonis. Töö koostamisel on juhindutud TÜ Pärnu kolledži üliõpilaste kirjalike tööde metoodilisest juhendist 2012.

Töö autor tänab käesoleva uurimustöö valmimisele kaasaaitamises hea koostöö eest juhendajat Anu Aunapuud, samuti uuringus osalenud respondente. Suureks abiks on olnud ka Politsei- ja Piirivalveameti Lääne prefektuuri kriminaalbüroo lastekaitseteenistuse juht Katy Esula.

Selguse mõttes vajavad äramärkimist töös kasutatavad mõisted:

Sotsiaaltöötaja - vastava erialase ettevalmistusega kõrgharidusega isik (Sotsiaalhoolekande... 1995).

Lastekaitsetöötaja - valla- ja linnavalitsuse ametnik, kes osutab kaasabi lastele, lastega perekondadele ja teistele lapsi kasvatavatele isikutele (Ibid. 1995).

Sotsiaalametnik - linna- ja vallavalitsuses üldist sotsiaalpoliitikat välja töötav sotsiaalametnik (Sotsiaaltöötaja 2015). Käesolevas töös kasutatakse sotsiaalametniku nimetust, kui räägitakse koos sotsiaaltöötajatest ja lastekaitsetöötajatest.

Lähisuhtevägivald - (nimetatakse ka perevägivald) igasugune vaimne, füüsiline või seksuaalne vägivald, mis leiab aset inimeste vahel, kes on või on varem olnud üksteisega intiimsuhetes, seadusest tulenevalt seotud või omavahel veresuguluses (Lähisuhtevägivald 2015).

Vägivald - tahtlik jõu kasutamine või sellega ähvardamine iseenda, teise isiku või kogukonna vastu, millega tõenäoliselt kaasneb vigastus, surm, psühholoogiline kahju, arengu häirumine või õigustest ilmajätmine (Violence 2015).

Väärkohtlemine - piinamine, julm, ebainimlik või inimväärikust alandav kohtlemine või karistamine (Väärkohtlemine 2011)

1. RISKIPERE OLEMUS JA PERES ESINEVAD RISKITEGURID

1.1. Perekonna ja riskitegurite määratlemine

Perekonna moodustavad ühist elukohta, seksuaalsuhteid ja ühte või rohkem lapsi omavad kaks erinevast soost täiskasvanut (Murdoch 1949: 1), kuid tänapäeva ühiskonnas ainult sellest definitsioonist lähtuda ei saa - ühiskond on muutunud liberaalsemaks.

Ladina keeles tähendab *familia* "kodumajapidamist" – inimeste gruppi, kes jagavad üht elupaika. Lisaks ühisele elupaigale viitab mõiste "perekond" ka sugulussuhetele. Harilikult tähendab see, et perekonda kuuluvad vanemad ja nende järeltulijad (ka polügaamia ehk mitmenaisepidamise ja polüandria ehk mitmemehepidamise puhul; kõne alla tulevad ka samasooliste vanematega perekonnad jm). (Perekond... 2015)

Perekonnaseaduse (edaspidi PKS) kohaselt võib perekonnana käsitleda omavahel abiellunud meest ja naist (PKS § 1), ema ja isa koos oma lapsega (PKS §-d 82, 83, 84, § 85), kuid ka lapsendatut ja lapsendajat (PKS § 161), kasulast ja kasuvanemat (PKS § 122) (Perekonnaseadus 2009). Kuna Perekonnaseaduses sätestatu kohaselt võib lapse isaks lugeda ka emaga mitteabielus oleva meest (PKS §-d 84 lg1 p2, § 85 lg2), võib autori arvates perekonnaks lugeda ka vabaabielus olevad mehe ning naise ning ka samasoolised isikud, kuna 09.10.2014 vastuvõetud Kooseluseaduses elukaaslaste sugu ei määratleta (Kooseluseadus 2014). Samuti võib autori arvates perekonnaliikmete hulka lugeda otsesed sugulased, vanavanemad (PKS § 80).

Riski mõistel on mitmeid erinevaid tähendusi, enamus neist on üldistatavad kaheks põhiliseks määratluseks (Risk... 2015):

- risk on mingisuguse ebasoodsa sündmuse esinemise võimalus (tõenäosus);
- risk on mingisuguse ebasoodsa sündmuse tõenäosuse ja tagajärgede kombinatsioon.

Nagu ükskõik missugune dünaamiline kooslus, kätkeb ka sotsiaalne kooslus (ka kõige paremini turvatuna või ohutuks tehtuna) endas mitmesuguste ettearvamatute, juhuslike ebakõlade ja konfliktide tõenäosust. Soodsatel tingimustel võivad need tipneda ohtlike sündmuste või õnnetustega. Inimeste igapäevaelus pole võimalik täielikult välistada inimestevahelisi tülisid, konflikte või arusaamatusi, mis tihtipeale puhkevad tühiste asjade pinnalt, kuid võivad viia raskete vägivallategudeni. Ei saa ette näha ja ära hoida õnnetusi, mis võivad juhtuda ettenägematute või ülimalt vähetõenäoste asjaolude kokkusattumise tõttu. Samuti pole võimalik seada kuigivõrd tõhusaid tõkkeid senitundmatutele riskiteguritele. Kui aga õnnetuste ja ohtude statistika hakkab mingite võrreldavate koosluste statistikast silmatorkavalt erinema, tekib koheselt vajadus eristada ohtu ja ohu märki. (Raska 2005: 33)

Ühiskond on varasemaga võrreldes muutunud keerukamaks, tema struktuur on mitmekesistunud ja inimeste sissetulekud on drastiliselt ebavõrdsustunud. Need arengud põhjustavad suurele osale Eesti elanikest rohkesti pingeid ja stressi. Mured, mille pärast inimesed kõige enam kurdavad võib üldistatult jagada viide rühma:

- globaalsed mured, sh igapäevamure, kuidas ots otsaga toime tulla;
- oma elu kvaliteediga seotud mured, sh vähene aeg enese jaoks ning mure lapse tuleviku pärast;
- kodu ja tervisega seotud hirmud ja mured, sh mure tervise pärast, oht sattuda koduvägivalla ohvriks, mure narkomaanist ja alkohoolikust pereliikme pärast;
- mured, mille kaotamiseks peaks inimene ise tublisti vaeva nägema, sh mure ebapiisava hariduse ja tööoskuse pärast ning kodu või elamispinna puudumisest;
- omaenese käitumisest põhjustatud mured, sh mure uimasti- ja alkoholitarbimise ning suhete pärast elukaaslase või abikaasaga. (Saar, A. 2005:59, 62-63)

Lahendamata muredest võivad areneda probleemid, mis omakorda tekitavad riske pereelus. Murede süvenedes võib tekkida kriis, mille eiramine või mittemärkamine omakorda halvendab eluga toimetulekut, nii sotsiaalset kui majanduslikku.

Majanduslikku toimetulekut määravad oluliselt ka pereliikmete tervis ning harjumused. Nii suitsetamine kui alkoholi tarbimine suurendavad pere vaesusriski otseste kulutuste kui ka lisanduvate tervise- ja toimetulekuriskide kaudu. Vaese pere lastele lisandub ka haridusrisk - kooliharidus omandamine jäetakse kergemini pooleli, mõjutatuna materiaalsetest raskustest kuid ka vanematepoolsest moraalse toe nappusest ja vähesest hariduse väärtustamisest. Seega on vaesuse sotsiaalne oht vaese ning sellest tulenevalt ka keskmisest halvema tervise, madalama haridustaseme, puuduliku tööhõive ja sagedamini ennasthävitava käitumisega noore põlvkonna - nn teise põlvkonna vaeste - väljakujunemine. (Tiit 2005: 80, 82)

Sotsiaalses ohus elaval lapsel võib olla probleeme käitumise ja õppimisega, tema kasvupere ei pruugi normaalselt toimida, enamuse vaba aja veedab ta väljaspool kodu ja lisanduda võib uimasti proovimine. Riskis elava lapse elukeskkond on ebastabiilne, tal on välja kujunenud probleemkäitumine, kriminaalsed teod ja sage narkootiliste ainete tarvitamine. (Laane 2000 viidatud Heinla 2005: 89 vahendusel)

Uimastite tarvitamine on ühiskonnas tõsiseks sotsiaalseks probleemiks. Uimastid on psühhoaktiivsed ained, mis mõjutavad inimese psüühikat kas pärssides, ergutades või hälvitades (Harro 2006: 16). Nendeks sõltuvust tekitavateks aineteks on alkohol, opiaadid (nt heroiin, morfiin), kokaiin ja teised stimulaatorid, hallutsinogeenid, nikotiin ja lenduvad lahused (Psühhoaktiivsetest... 2015).

Uimastite sotsiaalne mõju on väga suur - sõltlased kaotavad sageli huvi oma perekonna ja inimsuhete vastu, loobuvad õpingutest ja tööst ning hangivad raha aine ostmiseks kuritegelikul viisil. Alkoholitarvitamine on otseselt seotud paljude sotsiaalsete probleemidega, alates vägivaldsetest kuritegudest kuni perevägivalla ja vigastuste tekitamiseni. Piisab ühest üleliigsest joogist, et kaoks enesekontroll. (Mis on uimastid... 2009: 3, 6)

Veel paarkümmend aastat tagasi peeti peres esinevat vägivalda süütuks peretüliks, millesse kõrvalseisjad ei peaks sekkuma (Pettai ja Kaasik 2005: 137). Tänapäeval on selline suhtumine aga kardinaalselt muutunud. Perevägivalda peetakse väga tõsiseks vägivallaliigiks, millel on väga tõsised tagajärjed nii ohvritele kui ka laste psüühikale.

2013. aastal hakati politseis koostama riskiisikute nimekirja, kuhu koondatakse kõigi politseile teatavaks saanud juhtumite seast teravat tähelepanu vajavad teated: aasta jooksul vähemalt kaks teadet politseile, näiteks vägivald, alkoholi- ja narkosõltuvus, laste puhul vargused, kadunud isikud, ka kodust ära jooksnud lapsed (Arumäe 2014). Politseiregistrisse on kantud 14066 riskiisikut, neist 1927 last; probleemseid aadresse 3838, neist 284 seotud lastega (Politsei kandis... 2014).

Riskipere/isikuna mõistetakse peret/isikut, kelle puhul politseil on korduvaid, st aasta jooksul enam kui üks riskikäitumisele (käitumine, mille puhul on oht saada kahjustatud või kahjustada teisi) viitav teade (süütegu või infoteade sündmuse liigina kehaline väärkohtlemine, koolivägivald, narkojuhtum, peretüli (koos või ilma lapse osaluseta) jms (Piirkondliku... 2014). Riskigruppi kuuluvateks loetakse töötud, eakad, kodutud, hulkurid, puuetega inimesed, narkomaanid, asotsiaalid ja krooniliselt haiged inimesed, aga ka perekonnad, kes ühel või teisel viisil ei tule adekvaatselt toime (nt vägivalla ohvrid ja vägivallatsejad) (Juhendmaterjal... 2011).

Lapse heaolu on tugeva ühiskonna alus. Kogemused, väärtused ja juhised saadakse kaasa peres nähtu ja kogetu põhjal. Seega on riigi jaoks esmatähtis hoolitseda oma kodanike eest, märgata ja sekkuda, kui nähakse probleemi või abivajadust, aidata ja suunata parema hakkamasaamise poole, olla toeks abivajajatele ja abistajatele.

Inimene on väärtus, mida tuleb hoida ja ohtude eest kaitsta. Selleks on Eestis mitmeid ministeeriume ja rohkelt ametkondi, mis teineteisega koostööd tehes saavad abivajajatele pakkuda tõhusat abi. Selleks, et sotsiaalsete ohtude kandumist järeltulevatele põlvedele vältida, tuleb märgata riskitegureid ja panustada abistamis- ja ennetustegevusele.

Käesolevas lõputöös lähtutakse politseis kasutatavast riskipere tõlgendusest, mille kohaselt on selle pere toimimist ohustavaks teguriks lähisuhtevägivald ning sõltuvusprobleemid peresuhete mõjutajana.

1.2. Perevägivalla olemus ja tagajärjed

Vägivald on käitumine, mille abil saavutatakse hirmu tekitades võim teise inimese elu üle, see tähendab ka teise inimese käitumise, mõtete ja tunnete kontrollimist (Kase 2004: 7). Vägivald tänavatel, koolides ja kodudes on sedavõrd sügavalt põimunud meie igapäevaellu, et me aktsepteerime seda kui tavapärast käitumist nii perekonnas, sõpradevahelistes suhetes kui ka armunute puhul. Enamik kannatanutest tunneb vägivallatsejat ning väga paljud neist lähedalt. (Kimmel 2002: 385)

Vägivaldse käitumise liigid (Vägivalla... 2015):

- **Emotsionaalne vägivald** (ka vaimne, psühholoogiline vägivald) on verbaalne või mitteverbaalne rünnak. See kahjustab teist inimest emotsionaalselt, alandades ka eneseväärikust. Emotsionaalne vägivald on pidev ja tahtlik haiget tegemine ja tunnete riivamine. Antud vägivallaliik on kõige levinum ning tavaliselt esineb see koos teiste vägivallaliikidega (füüsilise, seksuaalse ja/või majandusliku vägivallaga).
- **Füüsiline vägivald** on tahtlik füüsilise jõu kasutamine vastu teise isiku tahtmist põhjustades vigastusi, füüsilist valu või isegi surma. See on kõige kergemini tuvastatav vägivalla liik, kuna ohvril on tavaliselt nähtavad füüsilised kahjustused.
- **Seksuaalne vägivald** on igasugune seksuaalse sisuga käitumine, mille abil kontrollitakse, manipuleeritakse või alandatakse teist inimest.

Perttu ja Allen (2010: 11) toovad välja lähisuhtet mõjutava liigina ka majandusliku vägivalla. Nad defineerivad seda kui ilmajätmist toidust ja riietest, naise ja laste haridusele vajalikust, kus vägivallatseja võib kontrollida kogu rahalist seisu või maksab arveid ja/või domineerib või vägivallatseb naise kallal. Ka Linno jt (2011: 7) peavad oluliseks perevägivallafaktoriks naise majanduslikku sõltuvus mehest, kus pooled on liiga palju investeerinud ühisvarasse, mida on raske jagada. Sellisel juhul naine pigem kannatab vägivalda ja alandusi, kui loobub teatud materiaalsest heaolu tasemest, mida kooselu vägivaldse mehega talle kindlustab.

Lisaks eelnimetatud vägivalla liikidele, tuleks väärkohtlemise vormina käsitleda ka hooletusse jätmist (Saar, K. 2008: 176), mis tähendab lapse hooldaja poolset tähelepanematust ning lapse arenguks vajalike tingimuste (sh tervise, hariduse, emotsionaalse arengu, toidu, peavarju ja ohutute elamistingimuste) pidevat rahuldamata jätmist.

Lisaks lapse vajaduste rahuldamata jätmisele ehk hooletusse jätmisele võib lapsele suunatud vägivallateona käsitleda ka lapse ülehooldamist (Soonets jt 1997: 92). Ülehooldamine ehk ülikaitstus tähendab vanema või hooldaja liialdamist kontrolli hoidmisega lapse tegevuse üle, mis toob kaasa lapse ilmajätmise tema eale vastavast iseseisvast tegutsemisvabadusest ning millega seatakse ohtu lapse eakohane areng (Ibid. 1997: 105).

Eestis on perekonnas toimepandud naistevastasest vägivallast räägitud kui pere- või koduvägivallast. Koduvägivald on üldmõiste, mis tähistab vägivalla toimepanemise kohta. Perevägivalla mõiste annab teada, et peres on vägivaldsed suhted, kuid ei täpsusta, milliste pereliikmete vahel vägivald aset leiab. Perevägivalla liikidena saab välja tuua:

- mehe või meespartneri poolt abikaasa või intiimpartneri suhtes toime pandud vaimne, füüsiline või seksuaalne rünnak,
- naise või naispartneri poolt abikaasa või intiimpartneri suhtes toime pandud vaimne, füüsiline või seksuaalne rünnak,
- vanemate või hooldajate poolt laste suhtes toime pandud vaimne, füüsiline või seksuaalne rünnak,
- vanemate vendade õdede või teiste suguvõsaliikmete poolt laste suhtes toime pandud vaimne, füüsiline või seksuaalne rünnak,
- laste (noorukite) poolt vanemate või vanavanemate suhtes toime pandud vaimne, füüsiline või seksuaalne rünnak,
- täisealiste laste poolt eakate vanemate või vanavanemate (kes on kas perekonnast sõltuvad või haiged) suhtes toime pandud vaimne, füüsiline või seksuaalne rünnak,

mille tagajärjel on ohvrile tekitatud emotsionaalne trauma, füüsilised vigastused või muu kahju. (Kase 2004: 10-11)

Peres esinevat vägivalda võidakse laiemalt nimetada veel lähisuhtevägivallaks, kuna lähisuhte ringi võivad kuuluda lisaks teineteisega suhtes olevatele elukaaslastele/abikaasadele ja lapsele (lastele) ka lähimad sugulased - onud, tädid, lelled, sõtsed, ämm, äi. Perevägivalla sünonüümina kasutatakse ka paarisuhtevägivalla nimetust.

Põhiosa kõigist perevägivallajuhtumeist moodustab meeste (abikaasade, elukaaslaste) vägivald naiste vastu. Vägivald on kõige tavalisem peredes, kus kogu võim on koondunud mehe kätte ning mehe ja naise vahel puudub koostöö. Perevägivald saab alguse, kui mees tunneb oma võimu ohus olevat. Vägivalla kasutamisega alustab ta enda võimu taastamist. (Pettai, Kaasik 2005: 137)

Vägivald baseerub kontrollil ja võimul. Kõikide naiste suhted algavad kenasti - suure tähelepanu ja hoolitsusega, kuid see võib muutuda. Algul teostatakse kontrolli sammhaaval, vaadates kellega naine suhtleb ja kus käib. Mida rohkem naine end mehega seob, seda rohkem hakatakse piire seadma. Kontroll muutub otseseks, kui naine jääb lapseootele või abiellutakse. Seotus naisega annab vägivallatsejale kindlustunde - kui seni oli vaja pingutada, et naist endale saada, siis nüüd tunneb mees, et naine on käes. On mehi, kes lähevad kontrolliga nii kaugele, et isegi naise riietus või see, kuidas ta end värvib, kuulub nende meelest justkui mehe võimualasse. Naise püüdlus olla hea, järeleandlik ja teha kõike, et tüli ära hoida, viib sinnani, et naine hakkab enda tundeid eitama. Enese mina allasurumine ja õpitud allumine mehele teevad olukorra aja jooksul aina hullemaks. (Soo, K. 2013: 159)

Malbus ja kannatlikkus on naiselikkuse tunnused. Ta ei hakka vastu, annab andeks, ei lähe ära, seega on potentsiaalne ohver. Naine kui inimsuhete spetsialist peab järele andma, ennast muutma ja kohandama, mitte teistelt midagi nõudma. See sunnib nõrgema iseloomuga naisi nõutult leppima, andestama, käske täitma, endast vigu otsima. Kui asi jõuab vägivallani, süüdistab ohver ka selles pahatihti iseennast ja otsib vägivallatsejale vabandusi. (Masso 2002: 372-373)

Ameerika sotsiaalteadlane Lenore Walker on välja töötanud teooria, mis seletab vägivaldse paarisuhte dünaamikat. Vägivallaaktide puhul valitsevad lähisuhtes teatud

seaduspärasused. Kui üks partneritest sellest ringist välja ei murra, kaldub vägivald kord-korralt intensiivistuma ja tsüklid sagenema. Selles mudelis kirjeldatud kõikumine vägivalla ja kahetsusfaaside vahel viib selleni, et naise tegutsemis- ja vastupanuvõime tsüklist tsüklisse üha väheneb. Skeem on järgmine:

1. Plahvatuse faas. Löömise hetkel elab mees välja emotsionaalse pinge ja tunneb hetkeks kergendust - tegevusega tõrjutakse hirmu- ja teadmatusetunne.

2. Kahetsuse faas. Meest täidab jahmumine - mida ma tegin?! Taastub enesekontroll. Mees tunneb kahetsust. Ta näeb oma partneri vigastusi ja tunneb kaasa.

3. Jälitamise faas. Mõned mehed hakkavad selles faasis vabandust paluma, lubadusi andma: „Seda ei juhtu enam mitte kunagi!“ Mõned mehed ei ütle midagi, aga kingivad selle asemel naisele järgmisel päeval lilli. Mõned mehed ei näita kahetsust välja, vaid lihtsalt vaikivad.

4. Mesinädalate faas. Järgneb uus armumine ja harmoonia periood. Sageli valdab mõlemaid erakordne teineteisemõistmise ja läheduse tunne, paar on lootusrikas.

5. Kogunemise faas. Mees käitub sõbralikult, et säilitada hea suhtekliima. Samaaegselt tabavad teda aga mõtted: „See polnud küll hea, mida ma tegin, aga lõppude-lõpuks käitus ka tema valesti. Ta teab väga hästi, et ei peaks minuga nii mängima!“ Niisuguste mõtetega vabastab mees end süütundest.

6. Otsustamise faas. Pikkamisi kuhjuvad taas pinged ja agressioonid, sest tegelikku konflikti ei lahendatud. On ainult aja küsimus, kui vanad haavad jälle lahti kistakse.

7. (1) Uus plahvatuse faas. Üks vale sõna, üks vasturääkimine, üks „vale“ käitumine, ja mees virutab. Tsükkel algab uuesti. (Kase 2004:33-34)

Walkeri väljatöötatud teooriat vägivaldse paarisuhte dünaamikast näitlikustab joonis 1.

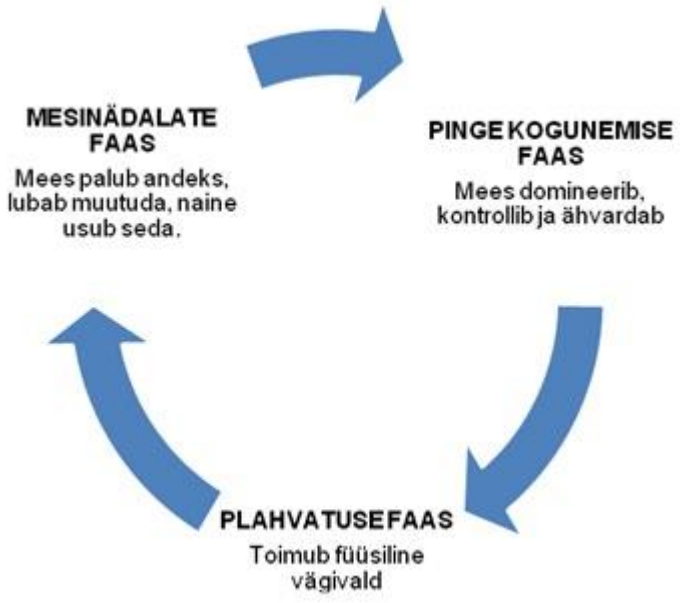

Joonis 1 . Vägivallaring (Perevägivalla teoreetilised... 2015)

Perevägivald kujutab endast meestepoolse võimu ja jõu rakendamise viisi, mis saab kõige tõenäolisemalt alguse, kui mees tunneb ennast võimust ilmajäetuna, mitte aga siis, kui ta tunneb omavat kõige suuremat võimu. Vägivald on vahend, mille abil mees taastab võimu, mida ta arvab õigusega endale kuuluvat. (Kimmel 2002: 395)

Vägivallategude kordumise oht on otseses seoses mehe tegude eest kaasa toovate tagajärgede tõsidusega. Kui mees sooritas vägivallateo mõistmata, et ta kannab selle eest ka vastutust või kui tagajärjed ei olnud piisavalt mõjusad sundimaks meest tehtut tõsiselt võtma, valitseb suur oht, et kõik kordub. Paljud mehed on väitnud, et nad on täielikult teadlikud, et vägivallategu on lubamatu, kuid nad ei suutnud endaga teha midagi enne, kui nad politseile üles anti või kui nende suhtes muid meetmeid rakendama hakati. (Eliasson 2002: 401)

Pettai ja Kaasik (2005: 137) viitavad, et suur osa peretülisid võivad lõppeda vigastuste ja mõnikord surmaga. Samuti toovad nad välja, et kuigi perevägivalla alla liigituvad nii laste tülitsemine, intsest kui mõrv, moodustab põhiosa (90%) juhtumeist siiski meeste (abikaasade/elukaaslaste) vägivald naiste vastu.

Mehe vägivaldsust on püütud selgitada ka piiratud suhtlemisoskustega, mehe stressiga, vananemisega, alkoholi, narkootikumide ja ravimite väärkasutamisega, vaimse tervise häirete, töötuse ja majanduslike raskustega, kuid need ei ole vägivaldse käitumise põhjused, vaid need asjad võivad vägivallaga kaasneda (Perttu jt 2001: 20).

Perevägivalla tagajärjel häirub ohvrite psüühika. Läbielatu tõttu muutub kannatanute, selle pealtnägijate kui vägivallatseja käitumine, suhtlus ja läbisaamine nii omavahel kui ka väljaspool kodu. Kogetud või nähtud vägivald jätab jälje iga inimese emotsionaalsele tervisele - perevägivald, mis pahatihti on korduv, mõjub laastavalt psüühikale ja võib olla aluseks laste hälbiva käitumise kujunemisel. Seetõttu ongi vajalik peres esineva vägivalla varane märkamine, et alustada vägivallaohvrite ning pereliikmete abistamisprotsessi.

1.3. Sõltuvusprobleemide tagajärjed pereliikmetele

Sõltuvus tähendab mingist harjumusest ebanormaalselt sõltuv olemist. Enamasti ei peeta inimeste seas millestki sõltuvaks olemist heaks märgiks, seega varjatakse enda või pereliikmete sõltuvusprobleeme kiivalt teiste eest, abi jääb saamata ja sõltuvusega kaasnevad probleemid süvenevad.

Uimastid on psühhoaktiivsed ained, mis toimivad kesknärvisüsteemile mõjutades meeleolu, mõtlemist ja käitumist. See määratlus hõlmab alkoholi, tubakat, kofeiini ja retseptiravimeid, samuti heroiini, amfetamiini ja kanepit. (McGill 2003: 79)

Alkoholsõltuvus on krooniline ja sageli progresseeruv eluaegne haigus, mida iseloomustavad:

- tung ja iha alkoholi järele;
- füüsiline sõltuvus alkoholist (pohmeluse seisundi tekkimine pärast joomise katkestamist);
- jätkuv vajadus alkoholi järele hoolimata sellega seonduvatest väga tõsistest perekondlikest, sotsiaalsetest ja tööalastest probleemidest. (A-Kliinik 2015)

Alkoholism on sõltuvushaigus, mida on võimalik peatada, kuid mitte ravida. See haigus on eluaegne ja progresseeruv. Haiguslikkus väljendub „allergilises reaktsioonis“

väiksemalegi alkoholikogusele, mis tekitab vastupandamatu viinahimu. Kaassõltlane on inimene, kes püüab alkohoolikut „aidata või karistada“, sest selline püüd väljendab vastutuse ülevõtmist. Sõltuvushaiguse kõige iseloomulikumaks tunnuseks on probleemi eitamine: alkohoolik pole nõus tunnistama, et ta on alkohoolik ja kaassõltlane ei taha kuuldagi, et ta on kaassõltlane. Kõik pereliikmed suudavad oma elu edasi elada vaid pidevalt eitades, et nende peres üldse mingeid probleeme oleks. Eitamine takistab abi otsimist ja ka abi vastuvõtmist. (Abiks... 2014: 84)

Sõltuvust tekitavad ka kõik narkootikumid ning see võib olla nii vaimne kui ka füüsiline. Vaimse sõltuvuse korral tekib inimesel pärast narkootikumi mõju kadumist vastupandamatu tung võtta seda uuesti. Enamasti ei suudeta tahtmisele vastu seista ning hangitakse uus narkootikumidoos. Füüsiline sõltuvus tähendab, et inimese keha on narkootikumide kasutamisega harjunud ning vajab neid pidevalt. Kui sellisel inimesel jääb mingil põhjusel tavapärane kogus narkootikumi saamata, siis ta justkui haigestub ning tekivad võõrutusnähud. Näiteks võib tuua heroiini tarvitajad, kel tekivad sülje- ja pisaratevool, lisaks kõhukrambid ja valud liigestes. Narkootikumide tarvitamine ja uimastitest taastumine nõuab palju aega ja raha, seepärast hakkavad kannatama töö ja kool. Narkootikumide mõju all kaob enesekontroll ja muutub käitumine. Narkouimas sooritatakse raskeid kuritegusid, eiratakse reegleid ja muutuvad sõprussuhted. (Narko... 2006)

Narkomaanide kuritegelikule käitumisele viitab ka Harro (2006: 52), osutades, et enamasti piirduvad narkomaanid pisivargustega, kuid käivad ka röövimas ning impulsiivne uimastisõltlane võib oma vara kaitsva kaaskodaniku vajadusel või ärritushoos tappa. Ta täpsustab, et alkoholil on psühhoaktiivsete ainete seas esimene koht agressiivsuse esilekutsumises, suurendades impulsiivsust, tegutsemist hetke ajel ning suunates suurenevat agressiivsust nii lähedaste kui ka iseenda vastu.

Paddar (2007: 58) osutab ka alkoholijoobele kui ühele seksuaalse kuriteo toimepaneku soodustajale - alkohol suurendab meeste seksuaalset aktiivsust, hoolimata sellest, kas neil on alkoholisõltuvus või mitte. Ta täpsustab, et ka pedofiiliakalduvused avalduvad kergemini joobes kui kainena, sest siis on ähmastunud inimese arusaam õigest ja valest.

Alkoholi liigne tarvitamine on perede elus üks murettekitavamaid nähtusi ka sotsiaaltöötajate ja lastekaitsetöötajate hinnangul. Joomise tagajärjel jäävad lapsed hooletusse, esineb väärkohtlemist, perevägivalda, vaesust ja üldist suutmatust perekonna argieluga toime tulla. Purjus või jääknähtudega vanemad ei suuda lapse järele piisavalt valvata ega teda juhendada, mis põhjustavad õnnetusi. (Koduste olude... 2008)

2014. aastal alustas Karskusliit koos partneritega kampaaniat „Passiivse alkoholitarvitamise termini juurutamine ja seeläbi hoiakute ja käitumise muutmine alkoholi liigtarvitamise suhtes“. Kampaania üheks eesmärgiks on ühiskonna käitumise muutmine rakendamaks alkoholi liigtarvitamist piiravaid meetmeid. Projekti raames valminud teleklipid näitlikustavad, millist mõju ja kahju põhjustab alkohol. Nende kahjude hulka kuuluvad sündimata lastele tekitatud vigastused, vanemate joomise mõju lastele, roolijoodikute põhjustatud õnnetused, koduvägivald ja alkoholiga seotud seksuaalvägivald, kuid ka rahu rikkumine, vandalism ja kaaskodanike häirimine. (Passiivne... 2015)

Võib öelda, et tänapäeval on alkohol üks enam levinud ja lihtsamini kättesaadav uimasti, mida müüakse pea igas toidukaupluses. Alkoholialused ummistavad vahekäike, alkoholiriiulid on paigutatud kassaliinide lähedusse. Tavapärased on degustatsiooniletid kange alkoholi väljapanekutega. Kõik see näitab, kuivõrd lahutamatu meie tänapäevase elu osa on alkohol.

Oluline on, et ühiskond mõistaks uimastisõltlasi mitte inimestena, kellele meeldib tihti ja ülemääraselt alkoholi või narkootikume tarvitada, vaid kui haigeid inimesi, kes vajavad ravi. Samamoodi peaksid mõistma ka sõltlased. Sõltlastele on vajalik professionaalne ravi selleks ettenähtud spetsialistide järelevalve all. Seda enam, et alkoholijoobes olles suureneb inimeste hälbiv käitumine, pannakse toime vägivallakuritegusid nii oma pereliikmete kui ka võõraste suhtes, kellega võib konflikti tekkeks piisata väga väikestest teguritest, näiteks valest pilgust või lihtsalt olemasolust.

Sõltlaste abistamiseks vajalikku psühholoogilist, psühhiaatrilist abi, ravi, nõustamist ning teraapiat pakuvad suuremates maakonnakeskustes asuvad haiglad ja

psühhiaatriakliinikud ning pereterapeudid. Suuremates linnades tegutsevad Anonüümsete Alkohoolikute tugirühmad, mille liikmelisusega ei kaasne mingeid tasusid ega makse, ainus tingimus on soov joomine lõpetada (Mis on AA 2015).

1.4. Perekonnas esinevate käitumismustrite mõju alaealistele

Lapse kõige vahetuma ümbruse moodustab perekond ja kodu. Üldise ühiskonnatumisega laienevad ka lapse huvid ja tegevused varakult kodunt väljapoole. Sellest olenemata jääb lapse ja vanema(te) suhe peamiseks, kuid selle häirumine on üks probleeme esile kutsuvatest teguritest.

Altosaare (1997: 152) järgi perekonna struktuurist ja suhtlemismustritest tulenevad riskitegurid on üksikvanemaga perekond, kasuisaga (kasuvanemaga) perekond, pereliikmete vahelised konfliktsed või vägivaldsed suhtlemismustrid, vanema ja lapse vahelised suhete probleemid, põlvkondade järjepidevus ning pere emotsionaalne ja füüsiline isolatsioon, mis seisneb nii formaalse kui mitteformaalse toetusvõrgustiku e. abistavate sotsiaalsete kontaktide puudumises.

Üksikvanemaga perekonnas (millele riskitegurina lisandub paljulapselisus) võib stressi tekitavate faktorite hulk olla suurem. Lisateguriks võib olla ka pere ebapüsivus, juhul, kui ema vahetab tihti elukaaslasi. Kui vanema ja lapse vahel ei kujune kiindumussuhet, kasvab risk lapse vääraks kohtlemiseks. Lapsele reageeritakse pigem negatiivselt kui positiivselt. (Ibid.: 152)

Enamiku lastevastastest perevägivalla kuritegudest panevad toime bioloogilised vanemad (65%), mittebioloogiliste vanematega juhtumeid on 20% (Laste heaolu 2013: 73). Vanemad, kes on ise kogenud või näinud väärkohtlemist, kalduvad seda ka oma laste peal rakendama (Saar 2008: 56). Ka Kase (2004: 63), Bancroft ja Silvermann (2007: 79) ning (Perttu jt 2001: 27) viitavad uurimustele, mille kohaselt kasvab peres, kus naine on paarisuhte vägivalla objekt, märgatavalt ka laste oht kogeda isa poolt füüsilist vägivalda - iga uus mehe poolt toime pandud vägivaldne tegu suurendab laste riski sattuda vägivalla ohvriks.

Kasuvanemale kui riskiisikule viitavad ka Finkelhor ja Araji (1986: 155) leides, et kasuisa olemasolu peres suurendab tütre seksuaalse väärkohtlemise riski. (Penthin (2003: 30) viitab, peres esineda võiv lapse seksuaalne kuritarvitamine lapses hingelist segadust ja arvamust, et on kallis ainult siis, kui teda seksuaalselt ära kasutatakse. Ta lisab, et poiste puhul varitseb suur oht, et nad võtavad kogetu kaasa edasisse ellu, muutudes ise samuti seksuaalselt vägivaldseks

Oluline osa lapsi seksuaalselt kuritarvitavatest vanematest on oma lapsepõlves kogenud seksuaalset kuritarvitamist. Need vanemad, kes küll ise ei vägivallatse, kuid kel ei õnnestu oma lapsi kaitsta teise vanema väärkohtlemise eest, loovad lastes samuti negatiivse, last mittekaitsva vanema rollimudeli. Just väärkoheldud laste emad ei suuda lapsi kaitsta oma partneri seksuaalvägivalla eest, kuna nad on samastunud oma mittekaitsva või hooletussejätva emaga. Pereliikmete vaheline hälbiv suhtlemine jätab jälje laste emotsionaalsele arengule. Ei ole võimalik prognoosida ega ennustada, mil viisil see laste käitumises avaldub. (Roomeldi 1997: 108)

Lapse minapilt ja suhtumine endasse kujuneb eelkõige selle põhjal, kuidas vanemad ning teised temale olulised täiskasvanud on temasse suhtunud. Madal enesehinnang ja negatiivne minapilt on lapse väärkohtlemise üheks sagedasemaks tulemuseks. Laps, keda karistatakse ja pekstakse, hakkab tundma end soovimatuna ning mittearmastatuna. See omakorda tekitab lapses enda olemasolu pärast sügavat süü- ja häbitunnet. Väärtusetu olemise tunne on hävitav ning paljud lapsed lasevad ennast ära kasutada just soovist midagi väärt olla. (Põldsepp 1997: 129)

Lapsed võtavad omaks selle piiridesüsteemi, mida kasutavad nende vanemad. Kui see on puudulik või adekvaatselt väljakujunemata, siis võivad laste käitumisnormid kahjustuda või jääda hoopiski välja arenemata. Nad lausa komistavad ohtude otsa ilma, et nad nende olemasolu aimaksidki, olles liialt usaldavad ja jätkavad enda paljastamist oma vanematele, teistele hooldajatele ja isegi võõrastele inimestele, kes puuduvate piiride tõttu neid väärkohtlevad. Niisugused lapsed kaitsevad ennast väärkohtlemise eest, taandudes hirmu või vaikuse seina taha või siis upitades agressiivselt püsti viha või sõnade seina. (Mellody 2007: 111-112)

Samuti leiab Saar (2008: 56), et lapse agressiivsuse põhjuseks on füüsiline karistamine kodus, mis omakorda elatakse välja teiste laste peal. Ta viitab, et selliselt käituvaid vanemad õigustavad oma tegusid iseenda kasvatusmeetoditega, tänu millele on neist sirgunud normaalsed inimesed. Saar nimetab neid vanemaid traumeeritud inimesteks, kuna nad ei näe oma käitumises probleemi.

Oma lapsi vääriti kohtlevad vanemad kipuvad olema sotsiaalselt isoleerunud, neil on väljaspool perekonda vähe isiklikke sõpru ja tuttavaid. Sellised vanemad suruvad sellist isoleeritust peale ka oma lastele ning keelavad neil osaleda lastele meelepärastes tegevustes (sh ei lubata käia peol või osa võtta klassiõhtust). (Pukk 2004: 110)

Lapsed, kes on kokku puutunud ema väärkohtlemisega, on madalama enesehinnanguga, vähem populaarsed oma sõprade, klassikaaslaste ja õpetajate seas, tajuvad end viletsamate kooliõpilastena, isegi läbikukkujatena. Perevägivalda näinud tüdrukutest kasvavad tulevikus emad, kes kannatavad ise perevägivalla all. Seega vägivaldseid isasid tuleks teavitada ja harida vägivaldse käitumise mõjust perele ning asjaolust, et perevägivalla nägemine võib muuta lapsed vägivalla suhtes tolerantseks. (Koutselini, Valanidou 2014: 226)

Väärkohtlejast isa rolli võivad üle võtta ka lapsed, kes hakkavad kontrollima ema käitumist. Teismeliste poegade rünnaku ohvriks sattunud naiste sõnul kasutavad poisid mitte ainult füüsilist vägivalda, vaid ka tervet rida muid vägivaldseid käitumismalle, mille nad on isalt õppinud. Näiteks võib tuua 13-aastase poisi, kes otsustab, millal ema tohib kodust välja minna ja millal mitte; lööb ema teadlikult nii, et jääks nähtav verevalum. Või näiteks veidi vanem poiss ähvardas emal käed otsast lõigata ja prügikasti visata, millest rääkis uhkustundega ka enda terapeudile. (Bancroft ja Silverman 2007: 119)

Peres esinev vägivald taastoodab vägivalda või muud hälbivat käitumist. Sellises peres kasvanud lastest võivad saada järgmise põlvkonna vägivallatsejad või leplikud ohvrid.

2014. aastal 7.-9. klassi õpilaste seas läbi viidud uuringus „Eesti alaealiste hälbiv käitumine“ (Markina, Žarkovski 2014: 5) tulemustest ilmnes:

- Vanemate alkoholi- ja narkoprobleemid ning vägivaldsed konfliktid perekonnas on laste õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktor.
- Lapse füüsiline karistamine ja väärkohtlemine tõstab lapse õigusrikkumiste toimepanemise riski.
- 2014. aasta uuringu tulemuste järgi on (võrreldes 2006. aastaga) alkoholi ja kanepi proovimine noorte seas mõnevõrra vähenenud. 68% 2014. aastal küsitletud lastest on alkoholi proovinud, 2006. aastal oli vastav osakaal 87%. Hašišit ja marihuaanat on proovinud 12% käesoleva uuringu raames küsitletud lastest, samas kaheksa aastat varem oli kanepitoodetega eksperimenteerinud 16% küsitletutest.
- Oluliseks kaitseteguriks õigusrikkumiste toimepanemise ennetamiseks on vanemate teadlikkus lapse tegevustest: milliste sõpradega, kus ja kuidas laps oma vaba aega veedab.

Popova (2007: 82) viitab, et laps, kes eirab seadusi, hulgub, ei ööbi kodus, ei täida koolikohustust, paneb toime kuritegusid, tarvitab alkoholi ja suitsetab, on pahatihti väärkoheldud laps. Bancroft (2013: 32) osutab, et pelgalt kodus vägivalla nägemine põhjustab lastel koolis rohkem käitumisprobleeme ja tähelepanuhäireid, samuti agressioone, narkootiliste ainete kasutamist, depressiooni ja muid stressirohkele lapsepõlvele omaseid probleeme.

Pidevat kehalist karistust taluma pidanud lapsed (Penthin 2003: 29) võivad kodunt põgeneda ja sattuda tänavale, kaotavad usu endasse ja muutuvad ebakindlaks, kogevad pidevalt, et vanemate silmis ei vääri nad muud kui karistust. Lastel, kes on õppinud viha väärkohtleja suhtes alla suruma ja seda eitama, võib kujuneda depressiivne meeleolu ja ennastkahjustav käitumine (Põldsepp 1997: 128). Penthin (2003: 29) viitab foobiate ja depressiooni tekkimisele traumeeritud lastel, kes võivad hakata mõtlema, et „karistajal on õigus“ ja „ma olengi ise süüdi“. Untu jt (2014: 125) ja Picazo-Zappino (2014: 127-128) toovad välja, et laste ja noorte suitsiidne käitumine võib olla tingitud pidevatest emotsionaalsetest peretülidest ning neile pööratakse vähe tähelepanu. Sarnaselt leiab ka Sigfusdottir jt (2013: 1234) täpsustades, et depressioonis oleval noorukil esinevad pigem suitsiidsed mõtted ja soov olla surnud, kuid viha tekkimine lapsel suurendab tõenäosust enesetapu elluviimiseks. Mõtlema panevad andmed Eesti noorte

enesetappudest leiab ka statistikaameti kodulehelt, kus on välja toodud, et ajavahemikul 2010-2013 sooritas enesetapu 29 noort vanuses 10-19 eluaastat, neist 22 noormeest, 3 enesetapjat oli vanuses 10-14 (Statistikaamet 2014).

Vägivallatsemine võib avaldada peresisestele suhtlemismudelitele kaugeleulatuvat mõju. Paljudel lähisuhtevägivalda pealtnäinud lastel ilmnevad sümptomid on suures osas seletatavad vajakajäämistega perekonna toimimises, mitte pelgalt otsesest vägivalla pealtnägemisest tingitud traumadega. Vägivallaprobleemidega perekondi aitaval spetsialistil tuleb pöörata tähelepanu määrava tähtsusega aspektile nagu vanemliku autoriteedi õõnestamine, vägivallatsejale omase laste emasse negatiivse suhtumise ülekandumine lastele ning vägivalla killustav mõju perekonnale. (Bancroft ja Silverman 2007: 135).

Kuna perevägivald ei ole kunagi ühekordne, vaid võib kesta aastaid, ennem kui sellest politseile või mõnele teisele ametiasutusele teada antakse, häirub laste arusaam teineteisega ning ka vanematega suhtlemisest. Need on lapsed, kes ei pruugi teadagi, et vägivald võib olla vaimne, füüsiline või seksuaalne. Lapsed näevad, et emad kannatavad ja andestavad. Isadele on aga vägivald normiks. Sellised lapsed ei oska peresuhteid teistmoodi ette kujutada, kuna pole teistsugust suhtlemist näinudki.

Samas on peredes, kus kasutatakse teineteise suhtes vägivalda, sageli probleeme ka alkoholi liigtarvitamisega. Alkoholi mõjul kaotab inimene oma käitumise üle kontrolli, millega kaasnevad tihti tülid ja vägivallaaktid. Sarnaselt perevägivallale on ka sõltuvusprobleem perede riskiteguriks mõjutades ka lapsi.

Vanemate alkoholi ja uimastite tarvitamist peab laste käitumisprobleemide tekkimise üheks riskiteguriks Penthin (2003: 35), osutades, et sellistes peredes kannatavad lapsed vägivaldse käitumise all, tuleb ette seksuaalset kuritarvitamist, laste arengut pidurdab agressiivne õhkkond ning tihti võib juhtuda, et alkohoolikutest või uimastisõltlastest vanemate lapsed võivad madala enesehinnangu ning inimliku soojuse ja turvatunde puudumise pärast sattuda vanemate eeskujul ise mõnuainetest sõltuvusse. Nii viitab ka Goodwin (1994:78), et alkoholismi juured on perekonnas - alkohoolikutest vanemate lastest saavad alkohoolikud neli korda tihedamini kui mittealkohoolikutest vanemate

lapsed. Goncy ja Van Dulmen (2010: 104) tähtsustavad emade ja isade panust nooruki alkoholi tarvitamise kujunemisel, viidates, et lastel, kel on isaga lähedane suhe, tarvitavad vähem alkoholi

Peale alkoholi kasutatakse peamiselt noorukite hulgas uimastava ainena ka toksilisi preparaate - inhalante. Nn nuusutatavaid aineid leidub tänapäeval enamikes majapidamistes. Nendeks võivad olla mitmesugused kemikaalid (sh liimid, olmekeemia, lakid, aerosoolid, sigarisüütaja vedelik, bensiin, lahustid), mis on odavad ja mida on lihtne hankida. Seetõttu on inhalantide tarvitamine levinud ennekõike noorte hulgas (Sissehingatavad...2015).

Noorte hulgas leviva toksikomaania puhul ei ole tegemist uue aja nähtusega. Viiteid noorukitest lahustite nuusutajatele leidub juba eelmisest sajandist (Harro 2006: 74).

Kemikaalide nuusutamise tagajärjed võivad olla äärmiselt halvad ja lõppeda surmaga. Nii sai 2013. aasta augustikuus Pärnu linna erinevais paigus välgumihkli süütevedeliku sissehingamisel tagajärjel mürgituse kaks noort poissi, kellest üks suri (Välgumihkligaasi... 2013). Et tegemist ei ole pelgalt kokkusattumise või erandiga kinnitab 2011. aasta rahvusvahelise uuringu raport The European School Survey on Alcohol and Other Drugs (ESPAD) (The 2011...), et 15-16 aastaste eesti noorte seas on inhalantide kasutamine kasvanud 15%-ni. 2007. aasta uuringutulemuste kohaselt oli vastav protsent 9 (The 2007...).

Vanemal on laste purjutamises oluline roll**,** kuid oluliselt varem, kui arvatakse. Vanemate meelest tuleb ennetustöö riigi ja kooli poolt, kool aga peab "sotsiaalprobleemidega" ning "riskidega" tegelemist oma võimaluste piirist väljaspool seisvaks. Eestis kasvavad teismelised, kellele ei seata piire, ega õpetata lapsi neid piire ka ise seadma. Kõige rohkem joovad end purju lapsed**,** kelle vanematel ei ole selget seisukohta teismeliste alkoholitarvitamise osas. (Miks rääkida... 2015)

Laste sildistamise ja karistamise asemel peame esmalt üritama mõista, mis toimub lapse ümber, peresuhetes ja teda ümbritsevas keskkonnas laiemalt. Laps on selle süsteemi nõrgim lüli, tal on kõige vähem võimalusi olukorda muuta. Ilma süüdistamata tuleb analüüsida, kuidas olukord on selliseks kujunenud ja kuidas terve süsteem saaks

mõtestatult üheskoos töötada selles suunas, et laps oleks rõõmus ja hästi toimetulev. Selleks, et laps oleks õnnelik, peab toetama eelkõige peret. Laps ei saa olla õnnelik, kui tema perekond on õnnetu. (Eesti pereteraapia... 2015)

Käitumisprobleemidega noorte ja nende vanemate abistamiseks ja toetamiseks on võimalus suunata nad teraapiasse. Euroopa Majanduspiirkonna toetuste programmi „Riskilapsed ja -noored“ raames rakendatakse Eestis tõenduspõhist sekkumisprogrammi mitmedimensionaalne pereteraapia (MDFT) 11-19 aastastele multiprobleemsetele noorukitele (nt õigusrikkujad, käitumisprobleemidega/häiretega noored, sõltuvusainete tarvitajad) ja nende pereliikmetele (Mitmedimensionaalne... 2015). Samuti saab probleemide korral abi pereterapeutidelt, psühholoogidelt ning psühhiaatritelt.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et iga inimese arenguks on vajalik turvatunne, vajadus tunda end aktsepteeritud ja armastatuna, teada, et perekond on tugi ja tagala. Häiritud saab otsese ohvri ja vägivalla pealtnägijate emotsionaalne, intellektuaalne ja sotsiaalne areng. Perekond, kus tarvitatakse teineteise suhtes vägivalda või liigtarvitatakse alkoholi, muutub düsfunktsionaalseks. Sõltuvusprobleemidega vanemate lapsed peavad ise enda vajaduste eest seisma, sest nende eest ei kanta piisaval määral hoolt: Need lapsed häbenevad oma vanemaid, kuid nende võimuses ei ole sõltuvusprobleemidega inimest muuta ega ravida.

Lastekaitse seadus § 59 sätestab, et juhul kui saab teatavaks kaitset ja abi vajava lapse olemasolu, on iga inimese kohus sellest viivitamatult teatada sotsiaaltalitusele, politseile või mõnele teisele abiandvale organile (Eesti Vabariigi... 1992). Lapse vaimne toimetulek sõltub perest, milles ta elab. Kuigi igas peres võivad tekkida lahkhelid ja tülid, kuid kõik ei lahenda neid teineteisele füüsilisi või vaimsed kannatusi põhjustades. Mida varem saavad laps ja tema pere abi ja toetust, seda suurema tõenäosusega võib temast kasvada tugevate sotsiaalsete oskuste ja väärtushinnangutega inimene.

2. POLITSEI JA KOHALIK OMAVALITSUS RISKIPEREDE TOETAJANA

2.1. Politseiametnike tööülesanded riskiperedega tegemisel

2014. aastal registreeriti Eestis 7489 vägivallakuritegu, mis võrreldes eelmise aastaga langes ca 500 juhtumi võrra. Perevägivalla juhtumeid registreeriti 2721, mis on jäänud eelmise aastaga samale tasemele. 2/3 perevägivallajuhtumitest toimus praeguste või endiste elukaaslaste vahel, vanemad laste vastu 16% juhtumitest ja lapsed vanemate vastu 10% juhtumitest. Paarisuhtevägivalla puhul oli 93%-l juhtudest vägivallatseja mees ja ohver naine. Perevägivallaga seotud tapmisi ja mõrvu toimus 10 ehk neljandik 2014. aastal toimunud tapmiste ja mõrvade koguarvust. 2013. aastal oli see suhe kolmandik ehk 19 juhtumit. (Kuritegevus... 2014)

Politseilt oodatakse tegutsemist, mis muudaks ühiskonda senisest turvalisemaks. Vajadus tegeleda perevägivalla kui ühe varjatuma ja raskemate tagajärgedega kuriteoliigiga on seatud riiklikuks prioriteediks ning selles on oluline osa just korrakaitseorganitel.

Politseil on oluline roll perevägivalla juhtumite lahendamisel ja vägivalla ohvrite kaitsmisel, kuna:

- politsei on sageli ainus võimalus abisaamiseks;
- politsei on avatud 24 tundi ööpäevas ja 7 päeva nädalas;
- politseil on olemas hädaabi telefon;
- politsei saab abi pakkuda geograafiliselt väga laias piirkonnas;
- politsei jõuab kiiresti sündmuskohale;

- politseil on seaduslikud võimalused vägivallatseja korrale kutsuda;
- politseil on võimalus pakkuda ohvrile turvalisust ja teavitada abisaamise võimalustest.

Politsei lõpetab vägivalla, küsitleb osapooli, vaatab üle sündmuskoha, kuriteo tunnuste olemasolul alustab menetlust (olenemata ohvri soovist), vajadusel eemaldab vägivallatseja, täidab perevägivalla infolehe ja jagab ohvrile infot edasise abi osas. (Politsei 2015)

Tagamaks ühtset praktikat töös lähisuhtevägivalla vastu võitlemisel, on Politsei- ja Piirivalveameti kinnitatud lähisuhtevägivalla juhtumitele reageerimise ja ohvriabile info edastamise kord. Lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamisel politseis on olulisel kohal kannatanu turvalisuse tagamine, võimaliku edasise vägivalla ennetamine ning vägivallatseja korralekutsumine; lastega seotud lähisuhtevägivalla juhtumi puhul seatakse esikohale lapse huvid ja õigused, kuna vägivaldses peres kasvav laps on alati vägivalla all kannatajaks. Kui lapsed on näinud, kuidas üks vanematest teist lööb, on juhtunu tõsine hingeline trauma, olenemata sellest, kas füüsiline oht ähvardab neid endid, kas nad kuulevad toimuvat teisest ruumist või näevad löökide tagajärgi. (Politsei tegevuspõhimõtted 2015)

Täidetud lähisuhtevägivalla infoleht (Lisa 1) edastatakse lahendamiseks juhtumi toimumiskoha järgset omavalitsusüksust teenindavale piirkonnapolitseinikule, kes on kohustatud kontrollima laekunud infot 10 tööpäeva jooksul. Lastega seotud lähisuhtevägivalla juhtumite korral edastatakse info esimesel võimalusel tähtajalise märgukirjana, kuid mitte hiljem kui viie tööpäeva jooksul lähisuhtevägivalla juhtumist, lastekaitse- või lastekaitsetöötaja puudumisel kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajale, et saada tagasisidet, mida on juhtumi lahendamiseks ette võetud. Muudest lähisuhtevägivalla juhtumitest teavitatakse kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajat vastavalt SHS § 37 ja lähtudes juhtumi iseloomust. (Lähisuhtevägivalla... 2012)

Sotsiaaltöötaja teavitamine on kohustuslik juhtudel, kui (Ibid. 2012):

- konkreetsel aadressil või samade isikute osalusel on vähemalt kolmandat korda toimunud lähisuhtevägivalla juhtum;

- vägivald on toime pandud töövõimetuspensionit saava või vanaduspensionieas isiku suhtes;
- vägivald on toime pandud isiku poolt, kellel on sõltuvusprobleemid või on kahtlus sõltuvuse esinemise kohta;
- politseiametniku hinnangul vajab kannatanu sotsiaalametniku abi.

Vägivallajuhtumist teada saamisel informeerib politsei kannatanut tema õigustest ja võimalusest pöörduda ohvriabiteenuse saamiseks ohvriabitöötaja poole, kelle kabinetid asuvad enamustes politseijaoskondades. Sellega on loodud võimalus nende kaasamine kiireks kaasamiseks ohvriga tegelemises.

Ohvriabi on tasuta avalik sotsiaalteenus, mille eesmärgiks on säilitada või parandada ohvri toimetulekuvõimet. Ohvriabitöötajad pakuvad emotsionaalset tuge ja jagavad informatsiooni abi saamise võimaluste kohta. Samuti juhendavad ja abistavad nad suhtlemisel riigi ja kohaliku omavalitsuse asutustega ning teiste ohvrile vajalikke teenuseid osutavate asutustega. Õigus pöörduda ohvriabisse on kõigil inimestel, kes on langenud hooletuse või halva kohtlemise, füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks. Igal inimesel, kellele on põhjustatud kannatusi või tekitatud kahju, on võimalik saada nõustamist sõltumata sellest, kas kahju tekitaja on tulnud avalikuks ja kas tema vastu on algatatud kriminaalmenetlus. (Ohvriabi... 2015)

Ohvriabiseaduse § 3 kohaselt seisneb ohvriabiteenuse osutamine (Ohvriabiseadus 2004)):
1) ohvri nõustamises;
2) ohvri abistamises suhtlemisel riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustega ning juriidiliste isikutega;
3) turvalise majutuse tagamises;
4) toitlustuse tagamises;
5) vajalike tervishoiuteenuste kättesaadavuse tagamises;
6) vajaliku materiaalse abi andmises;
7) vajaliku psühholoogilise abi andmises;

8) vajaliku tõlketeenuse võimaldamises ohvriabiteenuse raames osutatavate teenuste saamiseks;
9) muude ohvri füüsiliseks ja psühhosotsiaalseks taastumiseks vajalike teenuste osutamises.

1. oktoobril 2014. a toimusid politseis ümberkorraldused, milles pööratakse enam tähelepanu kogukonnale, omavalitsustega suhtlemisele ja info kogumisele. Uus töökorraldus vabastas piirkonnapolitseinikud süüteomenetluste läbiviimisest ja patrullimisest. Piirkondliku politseitöö eestvedaja on piirkonnapolitseinik koos noorsoopolitseinikuga, kes keskenduvad oma piirkonnas kogukonna heaolu tagamisele.

Piirkonnapolitseiniku tegevused riskiperede ja -isikutega tegelemiseks on järgmised (Piirkondliku... 2014):

- Analüüsida riskiperede ja –isikutega seotud probleeme.
- Juhtida tähelepanu probleemsete aadresside, riskiperede/isikutega seotud üldistele probleemidele koostöövõrgustikes, sealhulgas ümarlaudades, komisjonides, tervise edendamise nõukodades jt.
- Planeerida ja teostada riskiperede ja -isikute mõjutamiseks vajalikke meetmeid, sealhulgas koostöötegevused KOV-iga, kodukülastused, vestlused, järelkontrollid jms.
- Teavitada vastavalt seadusega pandud ülesannetele ja pädevusele koostööpartnereid, eelkõige KOV-i, oma tegevuses tuvastatud probleemolukordadest (eelkõige sotsiaaltöö valdkonda kuuluvatest) ja abi vajavatest isikutest. KOV teavitamine on kohustuslik juhul, kui juhtum on seotud lastega, lähisuhtevägivallaga, töövõimetuspensionit saavate või vanadus-pensionieas isikutega, puuetega isikutega ning sõltuvusprobleemidega (sh kahtlus sõltuvuse esinemise kohta) isikutega.

Noorsoopolitseiniku töökohustused on välja toodud ametijuhendis, mille järgi kavandavad nad laste poolt toime pandavate korrarikkumiste avastamisele, tõkestamisele ja ennetamisele suunatud tegevusi, analüüsivad ja üldistavad oma tööpiirkonnas laste õigusrikkumisi ja teevad ettepanekuid töö paremaks korraldamiseks. Samuti teevad koostööd lastega tegelevate ametkondade ja politseiametnikega, osalevad laste kaitse ja korrarikkumistega tegelevate võrgustike töös, väljastavad kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnikule Sotsiaalhoolekande seaduse (edaspidi SHS) alusel teateid korrarikkumise toime pannud ja/või abivajava lapse kohta. (Noorsoopolitseiniku... 2012)

2.2. Kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnike kohustused riskiperedega tegelemisel

Sotsiaaltöötaja on erialase kõrgharidusega spetsialist, kes toetab üksikisikute ja perede toimetulekut, tegeleb nii nõustamise kui ka konkreetset abi osutamise või abi juurde suunamisega. Sotsiaaltöötajad aitavad riskigruppidesse kuuluvaid isikuid, st inimesi, kel on suurem võimalus sattuda raskesse majanduslikku olukorda. (Sotsiaaltöötaja 2015)

Eesti sotsiaaltöös on juurdunud üldmõiste „kriisipere“, mida kasutatakse sageli kõikide „probleemsete” perekondade kohta. See defineerib kriisi mõiste kui ajas piiratud sündmuse, millest ülesaamiseks on vaja kiiresti abi pakkuda. Kriisiolukorras on inimesed altimad abi vastu võtma ja valmidus muutuda on suurem kõigis eluvaldkondades. (Koduste olude... 2008)

Tänapäevases sotsiaaltöö klienditöös pole võimalik umbmääraselt rääkida hädasolijate abistamisest. Igal sotsiaalöö sekkumisel ja teenusel on konkreetne tegija ja adressaat, ajalised piirid ja hind. Et sotsiaaltöö ja pakutavad teenused oleksid piiratud ressursside tingimustes tulemuslikud, on vaja läbimõeldud korraldust ja tihedat koostööd – kogu tegevus peab olema omavahel kooskõlastatud (koordineeritud) ja tervikuks ühendatud (integreeritud). (Lapse ja... 2009)

Inimese probleemid ei ole üksnes tema isikuga seotud, need tekivad probleemsete suhete tagajärjena teiste inimestega, inimgruppidega, institutsioonidega. Igal inimesel, perekonnal võivad tekkida rasked eluperioodid, mil ta vajab kellegi kõrvalise abi, et raskustest üle saada. Sotsiaaltöö kliendiks olemine ei ole ega pea olema inimese permanentne staatus. Vastupidi viitab selle staatuse pikaajalisus pigem mittetõhusale sotsiaaltööle. (Sotsiaaltöötaja 2015)

Sotsiaaltöötajad oskavad abivajajat mõista ning öelda, kust ja mis tingimustel on võimalik saada eluasemetoetust, lastetoetust, toimetulekutoetust, kust leida abi alkoholismiprobleemide korral ja kuhu pöörduda, kui ollakse sattunud narkootikumide küüsi. Nad teavad, kus on turvakodud ja varjupaigad, kus on supiköök ja kust saab

odavalt osta kasutatud riideid. Seega on sotsiaaltöötaja justkui infoatlas, mis teab kõigest kõike. (Ibid. 2015)

SHS § 8 lg2 kohaselt on sotsiaalhoolekande korraldamisel kohaliku omavalitsusüksuse ülesandeks sotsiaalteenuste, vältimatu sotsiaalabi ja muu abi andmise korraldamine. Sotsiaalteenustest on sotsiaalnõustamine (SHS § 11) isikule sotsiaalsetest õigustest ja seaduslike huvide kaitsmise võimalustest vajaliku teabe andmine ning abistamine konkreetsete sotsiaalsete probleemide lahendamisel edaspidise toimetuleku soodustamiseks. See on üks esmaseid ja peamisi teenuseid, mida kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja isikule osutab.

Otsese nõustamise kaudu sotsiaaltöötaja (Sotsiaaltöötaja 2015):

- aitab kliendil mõista oma olukorda, jõuda otsusele ja leida vajalikke ressursse;
- teavitab klienti tema õigustest ja ühiskonna võimalustest ning vahendab või korraldab sotsiaaltoetusi, -teenuseid ja abi;
- kasutab ja koordineerib või vajadusel loob spetsialistide võrgustiku ning aktiviseerib kliendi lähivõrgustiku.

SHS § 24 kohaselt toetab kohalik omavalitsus laste hoolekande korraldamist ja laste arenguks soodsa keskkonna kujundamist. Ühtlasi nõustab ta last ja lapsi kasvatavaid isikuid, tehes koostööd perekonnaliikmete ja teiste isikutega ning asjaomaste asutustega. Kohalik omavalitsus töötab välja ja viib ellu lapsi arendavaid ja kaitsvaid sihtprogramme ja projekte ning vajaduse korral määrab lapsele või last kasvatavale isikule tugiisiku või -perekonna.

Sotsiaaltöö eesmärk on muuta olukorda ehk viia osapooled sellise seisundisse, kus kõik muutuvad passiivsest aktiivse probleemi lahendajateks. Perevägivalla ohvrid ja tunnistajad (sh lapsed) on eelistatud abivajajad võrreldes vägivallatsejaga. Sotsiaaltöö eesmärk ei ole üksnes ohvrite kaitsmine ja abistamine, vaid muutus peab toimuma ka vägivallatsejas endas. Tegeliku probleemi lahendamisest saab rääkida siis, kui vägivallatseja on valmis lõpetama vägivaldset käitumist. Vägivallatseja teadvustab endale harva probleemi olemasolu, veelgi harvemini seostab selle põhjusi endaga ja seega otsib harva vabatahtlikult abi. Ta on reeglina kindel, et keegi teine, eelkõige ohver

ise on süüdi selles, mis kodus toimub. Isegi, kui faktid kõnelevad tema süüst ja ta saab kriminaalkorras karistatud, jääb ta arvama, et probleem ei olnud temas endas ning ei ole valmis muutusteks. Sel juhul saab temast sundklient. (Ibid. 2015)

Sisuline töö sundkliendi probleemiga võib alata siis, kui sundklient lakkab sundkliendiks olemast. Ükski meetod ei tööta seni, kuni vägivallatseja ei avalda ise soovi oma probleemiga tegeleda. On meetodeid, mida ei tasu kasutada, kuna nad ei aita muutustele kaasa. Need on süüdistamine, karistus ja hukkamõist. Sotsiaaltöötajal on kerge tekkima kaastunne ohvri ning karistamise, hukkamõistu ja süüdistamise tunded vägivallatseja suhtes. See on loomulik reaktsioon vägivallale. Ent professionaalse sotsiaaltöötaja oskuste pagasisse peab kuuluma oskus ennast ja oma tundeid reflekteerida ning nendega toime tulla, et valida sundkliendi staatuses oleva vägivallatsejaga toimiv suhtlusviis. Siia kuuluvad aus ja otsene suhtlus sotsiaaltöötaja ja kliendi vahel, mille käigus pannakse paika igaühe roll nõustamisprotsessis, koostatakse ühine muutumise plaan, leitakse üles kliendi prosotsiaalsed väärtused ja hoiakud ning toetatakse optimistlikke vaateid. (Sotsiaaltöötaja 2015)

Võib juhtuda, et koostöösuhe perega võib osutuda keeruliseks, kuna vägivalla all kannatavad ohvrid võivad olla kohanenud kannataja rolliga ning ei soovi muutusi perekonna toimimisel, samuti ei pruugi nad näha kannatusi, mida vägivallatseja käitumine võib lastele põhjustada. Siinkohal on abistajatel oluline roll, ei tohi muutuda pealetükkivaks ja enda arvamust peale suruda. Oluline on teavitada abistamise võimalustest ja olla olemas, kui abi vajatakse. Laste olemasolul tuleb peres esikohale asetada lapsele turvalise keskkonna eakohase arengu tagamine.

Lastekaitseseaduse § 59 sätestab, et igaühel on kohustus viivitamatult teatada abi vajavast lapsest oma valla/linna sotsiaaltöötajale või lastekaitsespetsialistile, politseile või mõnele teisele abiandvale organile. Sotsiaaltalitusel on sellisel juhul õigus ja kohustus koheselt tegutseda.

Lastekaitsetöötaja peamisteks tööülesanneteks on laste ja perede nõustamine, informeerimine, probleemide lahendamise koordineerimine, toetuste, teenuste ning muu abi seostamine lapse õiguste ja heaolu tagamiseks. Lastekaitsetöö kohalikus

omavalitsuses hõlmab muuhulgas laste ja perede informeerimist, lastele ja peredele teenuste korraldamist, koostööd ametiasutustega, organisatsioonidega, lastehoolekande ennetavate tegevuste korraldamist ja planeerimist. (Lastekaitsetöötaja 2015)

Lastele ja nende vanematele toimetuleku tagamiseks osutavad kohalikud omavalitsused tugiisikuteenust, mille sisuks on inimese abistamine jõustamise ja juhendamise kaudu tema kohustuste täitmisel, õiguste teostamisel või toimetulekul raske olukorraga igapäevases elukeskkonnas. Teenuse taotlemiseks tuleb lapse seaduslikul esindajal pöörduda avaldusega kohaliku omavalitsuse poole, kuid lapsele tugiisiku teenuse osutamise protsessi võib algatada ka kohalik omavalitsus, kaasates lapse eestkostja, kui näeb teenuse vajadust (Tugiisikuteenus lapsele 2014). Reeglina on tugiisikuteenuse osutamine pikaajaline, kestes paarist kuust mitme aastani (Tugiisikuteenus täiskasvanule 2014).

Sotsiaaltöö ja lastekaitse kiire arenguga on hakatud järjest rohkem tähtsustama võrgustikutööd. Võrgustik on raamistik, mis ümbritseb kedagi, milles olemine eeldab mingisuguseid suhteid ja kommunikatsiooni. Klienti ümbritsevad kaks võrgustikku:

- sotsiaalvõrgustik - inimest argielus ümbritsevad sotsiaalsed suhted, mis on vajalikud inimese eksisteerimiseks ühiskonnas,
- sotsiaalhoolekande ametnikevõrgustik - eri ametiasutusi esindavad ametnikud, kes omavad informatsiooni ja ressursse ning teevad koostööd kliendi probleemide lahendamiseks. (Korp 2002: 45)

Sotsiaaltöö on oma olemuselt koostööeriala, mis tähendab, et reaalseid tulemusi on võimalik saavutada ainult siis, kui sotsiaaltöötajate ja nende klientide (ükskõik, kas üksikisikud, grupid, kogukond või ühiskond tervikuna) vahel valitseb positiivne koostöösuhe (Paavel 2004: 9). Lastekaitsetöö põhiprintsiip on lapse toetamine pere toetamise kaudu, seetõttu on oluline pere tugevdamine, et lapsevanem tuleks toime igapäevaeluga, suudaks lapse eest hoolitseda, tagaks lapsele arenguks vajaliku kasvukeskkonna, annaks edasi ühiskonnas aktsepteeritud väärtusi ja norme (Tamm 2004: 25). Lapsekeskne sotsiaaltöö püüdleb selle poole, et laps ja vanemad õpiksid enda ja oma pere olukorda nägema ja mõistma teisest vaatevinklist, omandaksid edasiviivaid

kogemusi ning saaksid seeläbi oma elu teadlikumaks suunajaks (Lapse ja perekonna... 2009).

Lapse jaoks, kelle vanem või vanemad on alkohoolikud, on vaja kujundada nn dubleeriv võrgustik. See tähendab seda, et eelkõige last ja mittealkohoolikust vanemat kaasates kaardistatakse need inimesed laiendatud perekonnast, peresõprade, tuttavate, naabrite hulgast, kelle juures saab laps süüa, peavarju, õppimisnurga, kui kodus see ei ole võimalik. (Abiks...2014: 85)

Kindlasti tasub kaaluda ka perekonnavõrgustiku kohtumise kokkukutsumist, kuid laiendatud perekonna liikmete kaasamisel tuleb arvestada, et nende suhted alkohoolikust vanemaga võivad olla väga komplitseeritud:

- nende varasemad pettumused ja alkohoolikut halvustav suhtumine ei motiveeri neid oma abi pakkuma;
- alkohooliku jaoks võib iga kokkupuude oma vanemate ja teiste sugulastega olla järjekordset joomingut, raevuhoogu või muud enesehävituslikku sundkäitumist vallandavaks päästikuks. (Abiks... 2014: 85)

Koostöösuhte kujundamine alkoholiprobleemiga pere vanematega on lastekaitsetöötaja töös komplitseeritud ülesanne, sest austuse säilitamine antud olukorras nõuab äärmuslikku enesedistsipliini. Täiskasvanu, kes ei ole abi palunud, tunnetab iga sekkumist ahistamisena. Lähtudes sõltuvuse definitsioonist kui oma vastutuse eest põgenemisest sõltuvusaine abil, on mõttetu loota ühelegi kokkuleppele, milles on sõltlase jaoks määratletud mingigi vastutus. Vastutuse sõnastamine ja allkirjaga kinnitamine suurendab alkohooliku vajadust sellest pääsemiseks jooma hakata. Iga kokkulepe töötab iseenese vastu, iga lubadus antakse ainult selleks, et ametnikust lahti saada. (Ibid.: 85)

2.3. Politsei ja kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnike koostöövõimalused

Laste ja perede arengukava 2012-2020 viitab vajadusele tegeleda ennetustegevusega - sellekohaselt ei ole tagajärgedega tegelemine jätkusuutlik ja pigem soodustab

probleemide kuhjumist. Seetõttu on arengukava keskmeks ennetuslik lähenemine ja varane sekkumine igal tasandil (Laste... 2012). Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020 on sätestanud, et vägivallaprobleemid lahendatakse valdkonnaüleselt erinevate asutuste (õiguskaitse-, sotsiaal-, tervishoiu- ja haridusasutused) aktiivses koostöös (Vägivalla... 2015).

Meres (2002: 68) viitab, et kriisiperioodidel vajavad paljud inimesed kõrvalist abi, mõned leiavad seda perekonnalt, sõpradelt, tuttavatelt, õpetajatelt või naabritelt, kuid mõningatel juhtudel aga ümbritsevaid inimesi polegi või ei ole nad võimelised konkreetse probleemi puhul aitama. Sel juhul on vaja professionaali abi. Sotsiaalsetesse raskustesse sattunud inimese olukorra parandamisel on oluline inimese enda, perekonna, ülejäänud ühiskonnaliikmete, riigi ja kohaliku omavalitsuse panus - oluline on koostöö erinevate osapoolte vahel nt sotsiaaltöötaja, arsti, õpetaja, politsei jt vahel (Sotsiaalne kaitse 2015).

Koostöö on kahe või enama organisatsiooni ja/või indiviidi koostöötamine kindlaks määratud sarnaste eesmärkide ja huvide paremaks saavutamiseks, ühendades erinevaid ressursse (aeg, raha, teadmised jm). Võrgustikutöö muutub tähtsamaks just erinevate lastekaitsealaste probleemide lahendamisel. Ametnike vahelise koostöö tähtsus lastekaitsetöös tuleb esile just nn multiprobleemsetes peredes, kus perekonna ümber moodustub tihe ametnikevõrgustik. (Korp 2002: 45)

Võrgustikutöö, mille mõistet kasutatakse enamasti koostöö sünonüümina, on väljakutse sotsiaaltöötajale ja selle üks põhiprintsiipe on erinevate ametiasutuste hea koostöö. Läbi võrgustikutöö saab kindlaks määrata abivajajaks oleva inimese „ümbrust“, tema elu seisukohalt tähtsaid inimesi. Sageli on abivajaja probleemid nii mitmetahulised, et nende lahendamisel peavad osalema erinevad ametkonnad. (Kiik 2003:22)

Sarnaselt leiavad ka Farrington ja Welsh (2012: 543), et sotsiaalsete probleemide lahendamine (toimib tõhusamalt mitmete ministeeriumite haldusalade koosmõjus, mistõttu on ennetustöös oluline võrgustikupõhine lähenemine ning koostöö riiklikul ja kohalikul tasandil.

Sotsiaalametnike tegevusvaldkond on suur, hõlmates inimeste ja perede abistamist nii majanduslikes kui ka sotsiaalsetes küsimustes. Sotsiaaltöötaja lahendab, korraldab, koordineerib ja kontrollib kohalikus omavalitsuses sotsiaalalast tööd, samuti teeb koostööd abivajajate (sh riskiperede) huvides riiklike ja ühiskondlike asutuste ja organisatsioonidega. SHS § 39 sätestatu kohaselt võib sotsiaalametnik kasutada vajadusel tööülesannete teostamisel politseiametniku kaasabi isiku eluruumi või muusse asupaika sisenemiseks isiku enda või teiste inimeste tervise kaitseks.

Politsei- ja Piirivalveameti kinnitatud lähisuhtevägivalla juhtumitele reageerimise ja sellega seotud infovahetuse korraldamise juhend ning ohvriabile info edastamise kord sätestab, et politseil on kohustus teavitada sotsiaaltöötajat, kui konkreetsel aadressil on samade isikute vahel kolmandat korda toimunud lähisuhtevägivalla juhtum, vägivald on toime pandud sõltuvusprobleemidega (või selle kahtlusega) isiku poolt või on toime pandud töövõimetuspensionit saava või vanaduspensioni eas isiku suhtes ning kui kannatanu vajab politseiametniku hinnangul sotsiaalametniku abi. Kohustuslik on lastekaitse- või sotsiaaltöötaja informeerimine veel juhul, kui juhtumiga seotud lapsed jäävad täiskasvanu järelevalveta ning rakendada abinõusid laste üle järelevalve tagamiseks kuni lastekaitse- või sotsiaaltöötaja saabumiseni või laste paigutamiseni sotsiaalhoolekandeasutusse.

Täidetud lähisuhtevägivalla infolehed edastatakse lahendamiseks piirkonnapolitseinikule, kes teavitavad vägivallajuhtumist sotsiaaltöötajat. Kohustus teavitada kohaliku omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitseametnikke on ka noorsoopolitseinikel, kes peavad teate saatma korrarikkumise toime pannud ja/või abi vajavast lapsest (Noorsoopolitseiniku... 2012).

Korduvjuhtumite (vähemalt kolmandat korda) asjaolude kontrollimisele (Lähisuhtevägivalla... 2012) tuleb piirkonnapolitseinikul võimalusel kaasata vastava ala spetsialist ehk isik, organisatsiooni või asutuse ametnikud, kes tegelevad ohvrite või vägivallatsejate abistamisega.

Piirkonnapolitseinikud peavad analüüsima riskiperedega seotud probleeme ning erinevates ümarlaudades ja koostöövõrgustikes juhtima neile tähelepanu (Piirkondliku...

2014). Sarnaselt peavad ka noorsoopolitseinikud analüüsima laste toimepandud korrarikkumisi ning tegema koostööd lastega tegelevate ametkondadega (sh lastekaitsetöötajatega) ning lähtuvalt vajadusest tegema ettepanekuid uute võrgustike moodustamiseks (Lähisuhtevägivalla... 2012).

Lisaks on piirkonnapolitseinikel kohustus planeerida ja teostada riskiperede mõjutamiseks koostööd kohaliku omavalitsusega, kodukülastusi, vestlusi ja järelkontrolle (Piirkondliku... 2014).

Enamik lähisuhtevägivalla intsidente toimub siseruumides, kodus, ning paljudel juhtudel nädalavahetustel ja riigipühadel. Samuti on juhtumid sagedasemad pärast palgapäevi – teguriks tarbitud alkohol. Siinjuures tuleb ka märkida, et nädalavahetustel sotsiaaltöötajad ja ohvriabi ei tööta. Lähisuhtevägivalla osapooltega tegeleb sel ajal ainult politsei. Samas on kohene, põhjalik ja mitmekülgne sekkumine väga oluline. See on järjekordne moment, mis kinnitab, et lähisuhtevägivald ei tohi olla ainult politsei probleem. Koostöö peaks olema tõhusam ja läbimõeldum. (Paabo, Aru 2012)

2013. aastal Politsei- ja Piirivalveameti poolt omavalitsusjuhtide seas läbi viidud uuringus (Ülevaade... 2013) hinnati muuhulgas rahulolu piirkondliku politseitöö ning piirkonna turvalisusega. Selgus, et valdav enamus (87%) jäi politsei ja kohaliku omavalitsuse koostööga rahule, koostööd hinnatakse kõrgelt, kuid nähakse vajadust seda veelgi tõhustada eelkõige noortega (alaealistega) seotud teemadel ja süüteoennetuse valdkonnas, millele viitasid omavalitsusjuhid ka 2011. aastal läbiviidud uuringus (Ülevaade.. 2011). 2013. aasta uuringus toovad omavalitsusjuhid välja koostööd takistavate teguritena regulaarse suhtluse puudumise, koostööd mõjutavate teguritena ühtse regulatsiooni puudumise (kuidas kohalik omavalitsus ja politsei peaksid koostööd tegema), kohatise mõlemapoolse initsiatiivi puudumise, liigse bürokraatia ja prioriteetsete probleemide erinevuse.

2009. a viidi Tartu Ülikooli Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi poolt läbi uuring „Laste väärkohtlemise juhtumitest teavitamine ja võrgustikutöö“ (Soo jt 2009) Laste väärkohtlemise... 2009), milles tuginedes uuringutulemustele tehti järgmised ettepanek määratleda abivajavast (väärkoheldud) lapsest teavitamise ja sekkumise viisid; isikud,

keda tuleb teavitada; võimalikud koostööpartnerid ning nimetada ametiisik, kes on kogu menetluse eest vastutav ja kelleni jõuab kogu informatsioon. Uuringus tehti veel ettepanek tõhustada koostööd korraldades ümarlaudasid**,** kus tutvustatakse erinevate spetsialistide tegevusvaldkondi, õigusi ja kohustusi, mille üheks väljundiks peaks olema ametite vastutusala piiride määratlemine.

Võrgustikutöös peaks lähtuma asjaolust, et juhtumi jaoks vajaliku võrgustiku kutsub kokku probleemi märkaja või võrgustiku võtmeisik ning spetsialistide hulk koos sotsiaalvõrgustiku osapooltega peaks olema 6 kuni 10 inimest. Spetsialist ehk võrgustikutöö võtmeisik juhib ja dokumenteerib iga juhtumi võrgustikutööd, mis peab olema paindlik, et kaasata vajadusel täiendavaid osapooli mõlemast võrgustikust. Tähtis on protsessi algus ja lõpp ning igas etapis toimub eelnevalt tehtud töö toetamine ja jätkamine. (Korp 2002: 57)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et nii politseiametnikud kui sotsiaalametnikud tegelevad riskiperedega, milles on esinenud lähisuhtevägivalda või esineb sõltuvusprobleeme. Mõlemad ametkonnad on abivajaja huvidest lähtudes kohustatud tegema teineteisega koostööd, sh teavitama asetleidnud vägivallajuhtumeist. Samuti peavad mõlemad ametkonnad tegema kodukülastusi. Politseil on kohustus kaasata korduvate vägivallajuhtumite lahendamisesse sotsiaalametnikke. Sotsiaalametnikud võivad vajadusel kaasata politseiametnikke isiku eluruumi või muusse asupaika sisenemiseks isiku enda või teiste inimeste tervise kaitseks.

3. UURIMUS POLITSEI JA KOHALIKU OMAVALITSUSE KOOSTÖÖVÕIMALUSTEST RISKIPEREDEGA TEGELEMISEL

3.1. Uurimisprobleemi püstitus ja valimi kirjeldus.

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada, millised on politsei- ja sotsiaalametnike tööülesanded ning nende omavahelised koostöövõimalused riskiperedega tegelemisel.

Töös otsitakse vastust uurimisküsimusele: millised riskitegurid mõjutavad pereelu ning kuidas toimub koostöös riskiperede abistamine.

Eesmärgist lähtudes seati järgmised uurimisülesanded:

- anda ülevaade riskipere olemusest;
- selgitada välja kohaliku omavalitsuse kohustused riskiperede abistamisel;
- kirjeldada politsei tööülesandeid riskiperedega tegelemisel;
- analüüsida kohaliku omavalitsuse ja politsei koostegutsemise võimalusi,
- uurida, milliseid koolitusi ametnikud vajaksid mõistmaks paremini riskiperede probleeme.

Lõputöö on kvantitatiivne uurimus, milles eesmärgi saavutamiseks kasutati kaardistusuuringut. Kaardistusuuringut ehk *survey*-tüüpi uurimisviisi kasutatakse peamiselt kvantitatiivsetes sotsiaalteaduslikes uurimistöödes ja tulemused esitatakse arvudena, statistikana, matemaatiliste mudelitena (Õunpuu 2014: 60, 61). Nimetatud uuring valiti eesmärgiga saada võimalikult palju objektiivseid empiirilisi andmeid kõikse valimi käest.

Käesolev lõputöö käsitleb Pärnu linna ja maakonna omavalitsuse sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate ja piirkonna- ning noorsoopolitseinike võimalusi ja tööülesandeid riskiperede abistamisel. Seega moodustati kõikne valim. Kõiksest valimist kõneldakse siis, kui uuritakse ja mõõdetakse populatsiooni kõiki objekte (Õunpuu 2014: 142).

Pärnu linna ja maakonna kohalike omavalitsuste internetilehekülgede läbitöötamisel selgus, et 01. märtsi 2015. a seisuga töötas Pärnu linnas ja maakonnas 32 sotsiaaltöötajat/-nõunikku ning 10 lastekaitsetöötajat. Samal ajahetkel samas piirkonnas töötas 10 piirkonnapolitseinikku ning 8 noorsoopolitseinikku.

Käesoleva uurimuse puhul tuleb rõhutada nn väravavalvurite osa töö läbiviimisel, „Väravavalvuriteks“ nimetatakse isikuid, kes võimaldavad uurijale sissepääsu uurimisväljale (Laherand 2008: 50). Politseiorganisatsiooni kohta tehtava uurimistöö puhul oli vajalik taotleda Politsei- ja Piirivalveameti uurimistööde kooskõlastamise komisjonilt luba politseiametnike küsitlemiseks ning lähisuhtevägivalla juhtumitele reageerimise ja ohvriabile info edastamise juhendi ning politseiametnike ametijuhendite saamiseks, mille autor esitas 08.01.2015. Uurimistööde kooskõlastamise komisjonilt laekus 18.02.2015 elektroonselt vastuskiri nr 1.1-14/2-3, milles lubati autori soovitud küsitlus ülaltoodud sihtgrupi seas läbi viia ning tutvuda taotluses märgitud dokumentidega tingimusel, et töös ei kasutata isikuandmeid. Töös kasutatakse andmeid üldistavalt, tagatakse isikuandmete (sh delikaatsete isikuandmete) ja asutusesiseseks kasutamiseks tunnistatud teabe kaitse ning järgitakse seadustest ja peadirektori käskkirjadest tulenevaid nõudeid.

Andmeid koguti autori poolt koostatud ankeetküsimustiku (vt lisa 1) abil, mis koosnes 22 valik- ja vabavastusega küsimusest. Küsimustik koostati Google Drive keskkonnas ja planeeriti saata respondentidele internetikeskkonnas täitmiseks.

Autor töötab politseiametnikuna, seega edastas lingi küsimustiku asukohaga enda isiklikule töökoha elektronpostiaadressile, et kontrollida selle avanemist ja täitmise võimalikkust. Politsei- ja Piirivalveameti tulemüür blokeeris lingile juurdepääsu/avamise, seega politseiametnikel ankeete Google keskkonnas täita ei oleks olnud võimalik. Järgnevalt koostas autor sama küsitluse *word*-dokumendina, mis

edastati ajavahemikul 03-11.03.2015 32-le sotsiaaltöötajale/-nõunikule, 10-le lastekaitsetöötajale, 10-le piirkonnapolitseinikule ning kaheksale noorsoopolitseinikule, kelle tööpiirkond oli Pärnu maakond, sh Pärnu ja Sindi linn. Autor toimetas ankeedid kõikidele respondentidele vastavalt eelnevalt sõlmitud kokkuleppele kas paberkandjal või töökoha elektronpostiaadressile. Tagastatud ankeedid paigutas autor ilma vastuseid vaatamata ühte ümbrikku, millega tagati vastajate anonüümsus. 20.03.2015 võttis autor täiendavalt ühendust ametnikega, kes ei olnud veel küsimustikku tagastanud, paludes võimalusel küsimustikule vastata hiljemalt 25.03.2015. Lisandunud 10 ankeeti lisas autor varasemalt laekunud vastuste juurde ilma vastuseid vaatamata.

Ankeet oli jaotatud nelja plokki:

- pereelu mõjutavad riskid (küsimused 1-4) - millised riskid mõjutavad pereelu, milliste riskide ilmnemisel peres sekkuvad kohaliku omavalitsuse sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad ning piirkonna ja noorsoopolitseinikud;
- riskiperede abistamise hetkeolukord ja võimalused (küsimused 6-10) - millised võimalused on hetkel olemas ja millised võiksid olla;
- sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate ning piirkonna- ja noorsoopolitseinike ühistegevused riskiperede abistamisel (küsimused 5, 11-17), millised koostöövormid on olemas ja kes peaks võtma juhtiva rolli;
- respondentide kirjeldused (küsimused 18-22) - vanuse, hariduse ja ametikoha andmed.

1-5, 11, 12 on avatud küsimused ja 6-8, 10, 15-17 on poolavatud küsimused, et respondendid saaksid avaldada ka enda arvamust ja kirjeldada hetkeolukorda. Küsimused 9, 13, 14, 18-22 on valikvastustega.

Küsitluse vastused sisestas autor andmetöötlusprogrammi Microsoft Excel põhimõttel, et iga respondendi vastused asuvad eraldi real ning neid saaks statistikafunktsioonide ning PivotTable-liigendtabeli abil analüüsida. Vastused esitatakse töös üldistatult.

Täidetud ankeedi tagastasid 17 sotsiaaltöötajat/-nõunikku (53%), 8 lastekaitsetöötajatet (80%), 8 piirkonnapolitseinikku (80%) ning 7 noorsoopolitseinikku (87%) (vt joonis 2).

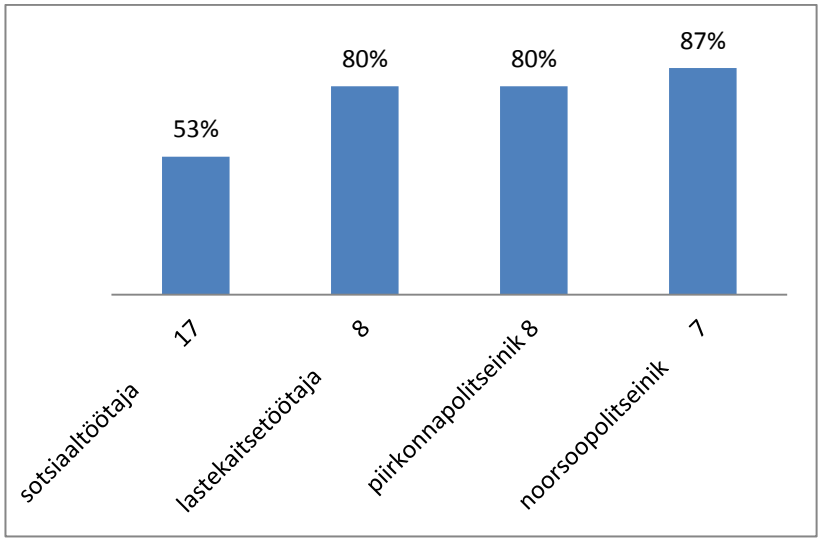

Joonis 2. Vastanute osakaal ametikohtade lõikes (autori koostatud).

Vastavalt ankeetide tagastamise järjekorrale tähistati respondendid analüüsis numbriliselt. Kuna küsitluses oli vajalik ära märkida ka oma ametikoht, tähistas autor respondentide vastuseid järgmiselt - sotsiaaltöötaja (S), lastekaitsetöötaja (LK), piirkonnapolitseinik (P) ja noorsoopolitseinik (NP).

Uurimusele vastanutest moodustavad sotsiaaltöötajad 42%, lastekaitsetöötajad ja piirkonnapolitseinikud kumbki 20% ning noorsoopolitseinikud 18%. Kõikidest vastanutest töötas 63% Pärnu maakonnas ning 37% moodustasid Pärnu ja Sindi linnas töötavad ametnikud.

Ülevaate respondentide vanuselisest jaotusest annab alljärgnev tabel.

Tabel. Vastanute vanuse struktuur ametikohtade lõikes (autori koostatud).

Vanus	sotsiaaltöötaja		lastekaitsetöötaja		piirkonnapolitseinik		noorsoopolitseinik	
	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv
kuni 30	24	4	25	2	50	4	57	4
31 - 40	29	5	50	4	37	3	43	3
41 - 50	18	3	25	2	13	1	x	x
üle 50	29	5	x	x	x	x	x	x
Kokku		17		10		10		8

Vastuseid analüüsides selgus, et respondentidest kuni 30-aastaseid oli 35%, vanuses 30-40 aastat oli 37%, 40-50 aastaseid 15% ning üle 50-aastaseid ametnikke oli 13%. Ametkondade lõikes olid 93% küsitletud piirkonna- ja noorsoopolitseinikest ning 75%

lastekaitsetöötajaist nooremad kui 40 aastat. Sotsiaaltöötajad olid ainsana esindatud igas vanusegrupis, sealhulgas 29% neist olid üle 50-aastased, kellest omakorda 80% olid vastanutest pikima staažiga, olles praegusel ametikohal töötanud vähemalt 20 aastat.

Sotsiaaltöötajate keskmine staaž praegusel ametikohal oli 10 aastat, neist pikim staaž oli viiel küsitletul, kolmel neist 20 ja kahel 21 aastat. Lastekaitsetöötajate keskmine staaž oli 4 aastat, pikimaks tööstaažiks märgiti 11 ja 8 aastat. Piirkonnapolitsenike keskmine tööstaaž oli 7 aastat, kaks staažikamat neist vastavalt 20 ja 16 tööaastaga. Noorsoopolitseinike keskmine tööstaaž oli 5 aastat, staažikam neist 13 aastaga.

80% sotsiaalametnikest ning 60% politseiametnikest omasid rakenduslikku või akadeemilist kõrgharidust.

3.2. Uurimistulemuste analüüs

3.2.1. Pereelu mõjutavad riskid ja ametkondade sekkumine nende ilmnemisel

Antud peatükis analüüsitakse, millised riskid mõjutavad perede toimetulekut. Käsitletakse riskiperede abistamisvõimalusi ning selgitatakse välja, millised võimalused võiksid veel olemas olla.

Pereelu mõjutavate riskitegurina nimetasid respondendid 37 erinevat nimetust, mille autor kodeeris tulenevalt sisust 20 riskiks. Kõige enam märgiti riskiteguriks pereliikme sõltuvusprobleemi (85% vastajatest), kusjuures toodi välja nii alkoholi- kui ka narkosõltuvust. 60% vastanutest pidas oluliseks riskiteguriks majanduslikku toimetulekut ja majandamisoskusi. 53% respondentidest tõid pereelu olulisuse mõjutajana välja töötuse ja töökaotuse. Nii füüsilist kui vaimset vägivalda nimetas riskina 18 vastanut ehk 45%, samas omavahelisi suhteid ja tülisid nimetas riskina 11 vastanut, kellest 6 vägivalla kasutamist eraldi riskina ei nimetanud. Sotsiaalset toimetulekut pidas riskiks 28% ja lapse hooldamata jätmist 15% vastanutest. Terviseprobleeme nimetas riskitegurina 10% ametnikest, töökoha ja elukoha kaugust keskusest vastavalt 8% ja 5% ning madalat haritust 5%. Üksikud vastajad nimetasid riskidena veel erinevate põlvkondade kooselamist, eneseteostusvõimaluste puudumist,

laste haridusvõimaluste puudumist, vaba aja sisustamist, elustiili, ümbruskonda ja kultuuri, aga ka alaealise rasedust ja tegelemata jäänud lapsepõlvetraumat. (vt joonis 3)

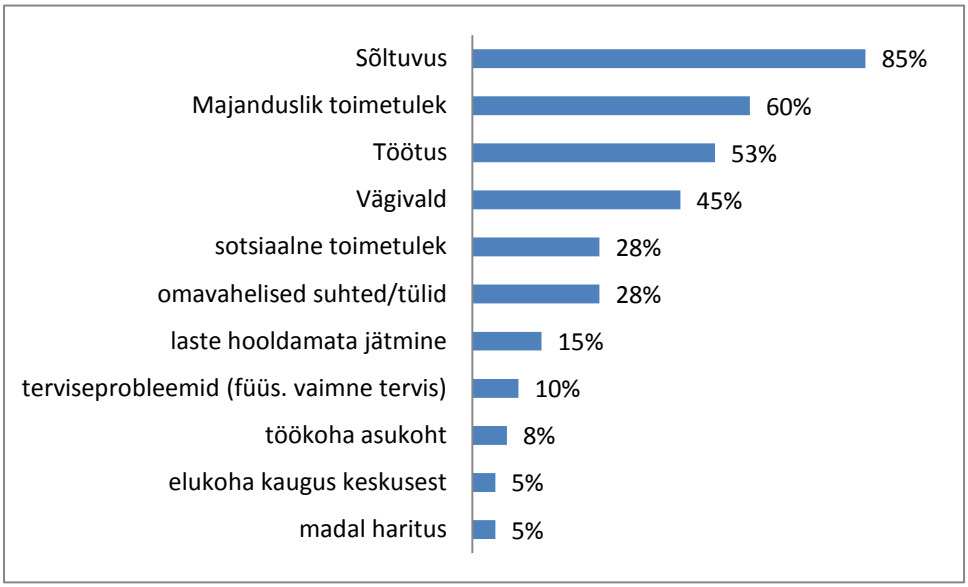

Joonis 3. Pereelu mõjutavad riskid kõikide küsitluslehele vastajate arvates (autori koostatud).

Respondentide vastustest nähtub, et kõige enam mõjutavad pereelu erinevad sõltuvusprobleemid, majanduslik toimetulek, töötus ning vägivald. Seega tuleks pereliikmetel endil ja kaaskondlastel osata neid riske märgata, et takistada erinevate vägivallavormide muutumist perede toimimise lahutamatuks osaks. Oluline on, et osataks juhendada ja juhatada ohvrid ning pereliikmed neid abistavate organisatsioonide ja ametnike juurde, kes alustaksid abistamise protsessi ja peataksid ohvristumise. Tähelepanu tuleks pöörata ka sõltuvusprobleemile, mida respondendid nimetasid ühe perevägivalda põhjustava tegurina.

Võitlus vägivalla (perevägivalla) vastu ning sõltuvusprobleemidega on prioriteetidena sõnastanud ka korrakaitseorganid. Käesoleva uuringu respondendid peavad samuti kõige vajalikumaks politseiametnike sekkumist peres ilmneva vägivalla, ohuolukorras lapse või täiskasvanu suhtes (98% vastajatest). 45%-l juhtudest nimetati sekkumise põhjustena sõltuvusprobleeme. 13% ametnikest pidasid politseinike sekkumist vajalikuks laste hooldamata jätmisel, 10% öörahurikkumiste puhul, 8% alaealiste

korrarikkumiste ja koolikohustuste mittetäitmise korral. Üksikutel juhtudel peeti politsei sekkumist vajalikuks vanemate lahkuminekul, lapse hooldusõiguslike õiguste tagamisel, sõltuvusprobleemidega vanematelt laste perest eraldamisel, eraõiguslikus vaidluses, kaaskonda segavate riskide puhul ning probleemide korral, mis käivad sotsiaaltöötajal üle jõu (vt joonis 4).

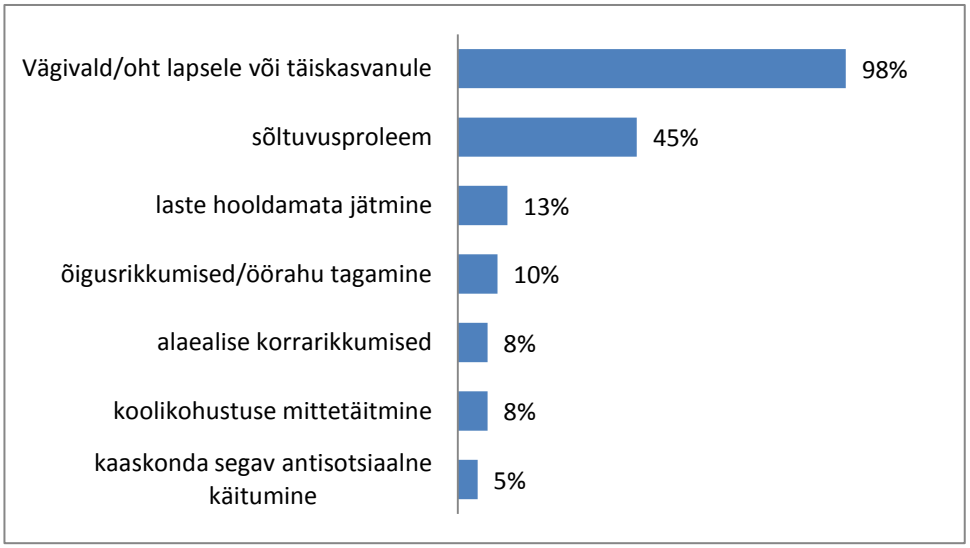

Joonis 4. Politseiametnike pereellu sekkumise põhjused kõikide küsitluslehele vastajate arvates (autori koostatud).

Küsimustiku vastuste hulgas esitati lastekaitsetöötaja poolt järgmine ettepanek politseiametnikele:

Võiks olla ka kontrollkäigud politsei poolt, kui on olnud üle 3 väljakutse vägivalla või sõltuvusprobleemide tõttu. Lasteakaitse kontrollist jääb väheks, endised vangid ei arva lastekaitsest midagi, kuid politseid kardavad (LK).

Peredes, kus esinevad sõltuvusprobleemid ja vägivald, on vajalik erinevate abi osutavate ametkondade sekkumine. Sõltuvusprobleemide olemasolul peres pidas sotsiaaltöötaja sekkumist vajalikuks 53% vastanutest. 38% vastanutest pidas vajalikuks sotsiaaltöötaja sekkumist võrdselt laste hooldamata jätmise ning vägivalla korral. Koolikohustuse mittetäitmisel peavad sekkumist vajalikuks 18% ja laste osalusega peretülide korral 13% küsitletutest. Kolm ametnikku nimetasid sekkumise vajadust lapse olemasolul peres. Autor leiab, et ainuüksi lapse olemasolu ei tingi sotsiaaltöötaja

pereellu sekkumist, kuid täpsustus, millistel tingimustel on sekkumine vajalik ei nimetatud. 8% vastanutest peab vajalikuks sotsiaaltöötajate sekkumist koolist, lasteaiast ja naabrite kaebustest tulenevalt ning halbade elutingimuste korral. Välja toodi veel sotsiaaltöötajate abi vajavate teguritena halvad õppimis- ning elutingimused, tervislik seisund, võlad ja toidupuudus (vt joonis 5).

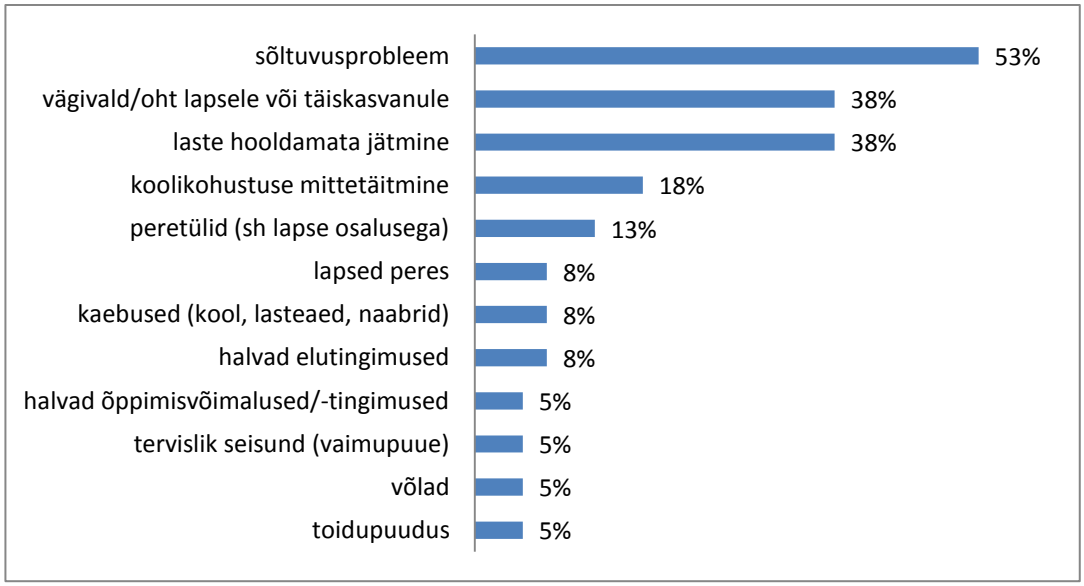

Joonis 5. Sotsiaalametnike pereellu sekkumise põhjused kõikide küsitluslehele vastajate arvates (autori koostatud).

Üksikud vastajad pidasid sotsiaaltöötaja sekkumist vajalikuks suitsiidikalduvuste, alaealise õigusrikkumiste, hulkumise, sotsiaalsest suhtlemisest lapse isoleerimise, lahutuse korral lapse külastamisega seonduva, vanemate välismaal viibimise tõttu omapead jäetud laste puhul, tugivõrgustiku puudumise, geograafilise asukoha, madala harituse, kõikide normist kõrvalekalduvate riskide ning abi osutamisel riskide ennetamiseks.

47% sotsiaaltöötajaist märkisid ametnike sekkumise põhjusena lapse või pereliikme hooldamata jätmist. 41% ametnikest sekkub vägivalla ning 35% sõltuvusprobleemide ilmnemisel. Oluliste sekkumispõhjustena toodi välja majanduslik toimetulek (24% vastanutest) ning lisaks märkis 18% üldiselt toimetulekuprobleeme, kuid ei olnud täpsustatud, kas tegemist on majandusliku või sotsiaalse toimetulekuga. Alaealiste

käitumisega seotud probleemide korral sekkub 12% ning koolikohustuste mittetäitmisel 18% sotsiaaltöötajaist (vt joonis 6).

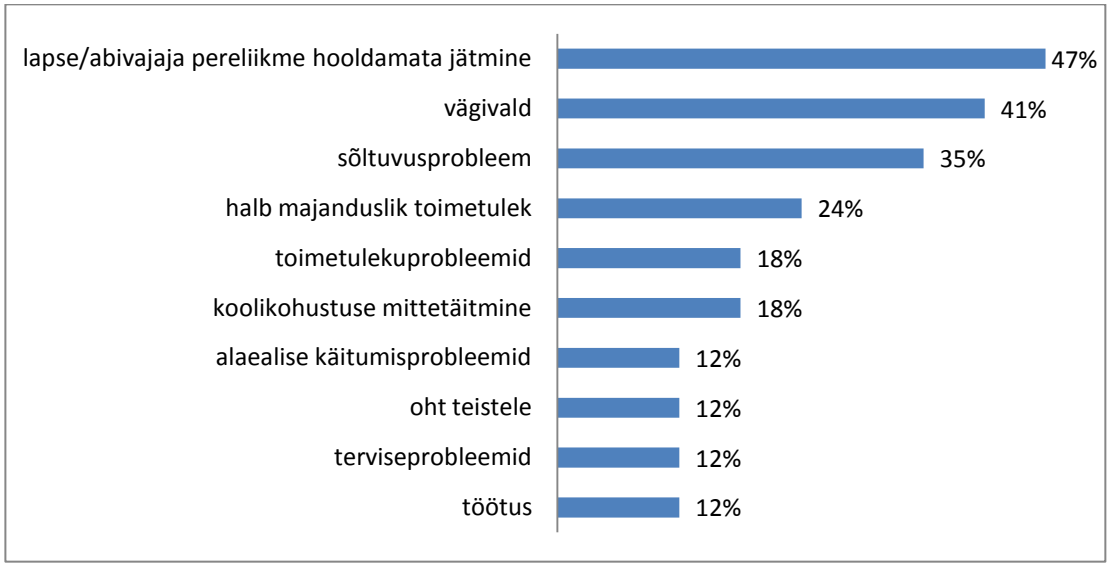

Joonis 6. Riskid, mille olemasolul sotsiaalametnikud sekkuvad perede elukorraldusse (sotsiaalametnike arvates, autori koostatud).

Lastekaitsetöötajate töökohustuseks on laste ja perede nõustamine, informeerimine, probleemide lahendamine ja muu abi lapse õiguste ning heaolu tagamiseks.

63% lastekaitsetöötajaist sekkub pereellu, kui selles ilmneb vägivald. Pooled küsitletud lastekaitseametnikest sekkuvad laste hooldamata jätmisel ja peres esineva sõltuvusprobleemi olemasolul, 38% pere abistamiseks nende sotsiaalse toimetulematuse korral. Koolikohustuse täitmise tagamiseks sekkub iga neljas lastekaitsetöötaja.

Küsimustikule vastates on üks lastekaitsetöötaja oma töökohustusi kirjeldanud kokkuvõtvalt järgmiselt:

Hetkel selline olukord, et sekkume iga väiksemagi teate korral- ka neis, mille saaks koolisotsiaalpedagoog või haridusspetsialist korda ajada (LK).

Siit võib järeldada, et lastekaitsetöötajad ootaksid rohkem koostööd ja abi koolis lastega tegelevatelt sotsiaal- ja haridusvaldkonna spetsialistidelt.

Politseiametnike sekkumist eeldatakse avaliku korra tagamisel ning üheks riiklikuks korrakaitsevaldkondlikuks prioriteediks on seatud perevägivalla ja sõltuvusprobleemidega tegelemine. Käesolev küsitlus kinnitab eelnevat, sest 75% piirkonnapolitseinikest ning 71% noorsoopolitseinikest sekkub peres ilmneva vägivallaprobleemi lahendamiseks. Sõltuvusprobleemi olemasolul peres sekkub 38% piirkonnapolitseinikest ning 29% noorsoopolitseinikest. Noorsoopolitseinike tööülesannete hulka kuuluvad peaasjalikult probleemid, mille osaliseks on alaealine. Nii nähtub ka käesolevast küsitlusest, mille kohaselt 43% neist ametnikest sekkub, kui laste käitumises ilmnevad probleemid või nad eiravad koolikohustust (vt joonis 7).

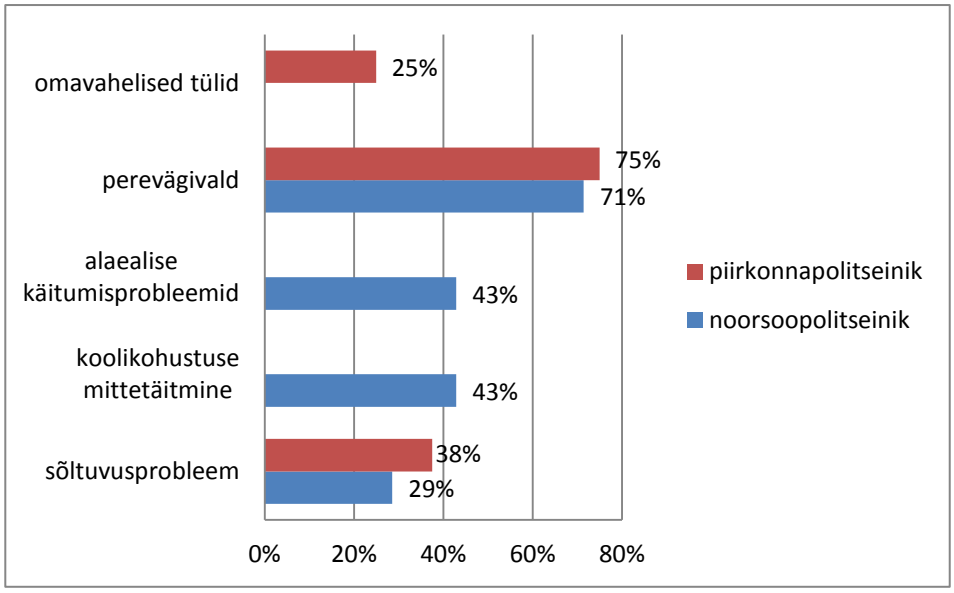

Joonis 7. Riskid, mille olemasolul politseiametnikud sekkuvad perede elukorraldusse (politseiametnike arvates, autori koostatud).

Uurimuses esitati ametnikele küsimus, mitu protsenti nende tööst moodustab riskiperedega seonduv. Lastekaitse- ning sotsiaaltöötajad tõdesid, et vastavalt 72% ning 44% moodustab nende tööajast riskiperede probleemidega tegelemine. 2 sotsiaaltöötajat (üks neist on linna- ja teine maakonnaametnik) märkisid, et riskiperede probleemide tegelemine hõivab vaid 10% nende tööajast. Nii väikest protsenti põhjendavad nad asjaoluga, et piirkonnas on lastekaitsetöötaja olemas. Lastekaitsetöötajaid (nagu nende ametinimetus viitabki) peetakse enim perede probleemidega tegelevateks ametnikeks, nii näitas ka nende suhteliselt kõrge riskiperedega tegelemise protsent.

Küsitletud ametkondadest ja ametikohtadest väikseimad protsendid ilmnesid politseiametnike vastustest. Nii moodustab riskiperedega tegelemine piirkonnapolitseinike tööajast 33% ning noorsoopolitseinikel 30%. Märkimist väärib asjaolu, et seitsmest noorsoopolitseinikust neli ametnikku olid välja toonud, et nende tööst moodustab vaid 20% riskiperedega tegelemine, mis töönädala peale jaotatuna tähendab ühte päeva nädalas. Noorsoopolitseinike ametinimetus viitab, et tegeletakse pigem probleemse käitumisega noortega, sest igati tubli ja korralik noor tavaliselt politseinikega kokku ei puutu (erandiks on ennetusüritustel või -loengutel osalemine). Seega võib järeldada, et noorsoopolitseinikud ei seostanud vastuse andmisel probleemse käitumisega noort riskipere osana, keda ta tegelikult ikkagi on, või on neil palju teisi otseselt riskiperedega tegelemisega mitte seotud töökohustusi.

3.2.2. Võimalused perevägivalla tõkestamisel ja ennetamisel

Perevägivald kui kõige varjatum vägivallaliik on riiklik prioriteet, mille ennetamise ja tõkestamisega tegelevad nii sotsiaal- kui ka politseiametnikud. Vägivallaohvrite ning pereliikmete nõustamine on esmane tegevus, millest tuleb alustada selle vägivallaliigi vastu võitlemisel ja järgnevate vägivallajuhtumite ennetamisel. Samas vajab ka vägivallatseja abi, et oma tegude tagajärgi mõista.

78% respondentidest märkisid, et ohvri ja pereliikmete nõustamine on üks olemasolev perevägivalla tõkestamise viis. Samas märkis 7 sotsiaaltöötajat (41%), et ohvri nõustamine ning 5 sotsiaaltöötajat (29%), et pereliikmete nõustamine võiks olemas olla. See omakorda näitab, et sotsiaaltöötajad peavad nõustamist oluliseks, kuid järelikult kas ise ei nõusta või ei tea, milliste spetsialistide juurde ohvreid nõustamiseks suunata. Samas SHS § 11 ütleb, et sotsiaaltöötajate üheks ülesandeks on sotsiaalnõustamine, mis on isikule vajaliku teabe andmine sotsiaalsetest õigustest ja seaduslike huvide kaitsmise võimalustest ning abistamine konkreetsete sotsiaalsete probleemide lahendamisel edaspidise toimetuleku soodustamiseks.

40% ametnikest kinnitas, et olemas on ka vägivallatseja nõustamine. Oluliselt vähem on juriidilist nõustamist, mille olemasolu märkis vaid iga viies respondent. Näiteks on üks vastanutest märkinud:

Juriidiliseks nõustamiseks oleks vaja rohkem eraldi spetsialisti. Anname üldise info ning suuname edasi, nende eest kohtule avaldusi ei tee, ei oleks selleks aega (LK).

Erinevatest nõustamisliikidest annab ülevaate joonis 8.

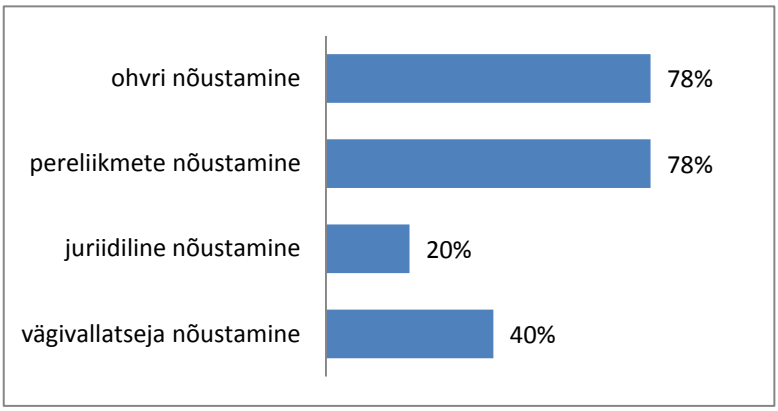

Joonis 8. Erinevad nõustamised perevägivalla tõkestamiseks ja ennetamiseks kõikide küsitluslehele vastajate arvates (autori koostatud).

Üks piirkonnapolitseinik täpsustas, et kannatanute, pereliikme ja vägivallatseja nõustamised ning psühholoogi/psühhiaatri vastuvõtule suunamised toimuvad läbi ohvriabitöötaja. Samas viitasid mitmed politseiametnikud, et ohvri nõustamine ning ohvriabitöötaja vastuvõtule suunamine toimub siiski vaid ohvri nõusolekul.

Siinkohal võib teha järelduse, et kui ohver nõustamist ei soovi, jääb tal abi ja tugi saamata ning probleemi lahendamata suure tõenäosusega vägivallaring ei katke.

Psühholoogi ja psühhiaatri vastuvõtule suunamise olemasolu kinnitas vastavalt 80% ja 72% vastanutest. 90% märkisid, et ohvriabitöötaja vastuvõtule suunamine on olemas, Need numbrid näitavad, et enamus ametnikest on teadlikud nimetatud teenustest ja võimalustest. Samas on üks maakonnas töötav sotsiaaltöötaja märkinud, et ohvriabitöötaja vastuvõtule suunamine võiks olemas olla. Sellest võib järeldada, et ametnik ei ole teadlik Pärnu maakonna kahest ohvriabitöötajast ning ilmselt pole seda ohvri abistamise võimalust ka kasutanud. Viidati ka ohvri enda initsiatiivikuse puudumisele ning abi osutamise asukohale:

Psühholoogi ja psühhiaatri vastuvõtule suuname, kuid tihti ei minda ja kohustada ei me saa (LK).

Inimest saab aidata, kui ta abi vastu võtab. Paljud ei soovi oma muret linnas kellelegi kurta (S).

Tugiisik linnas olemas peredele, kel toimetulekuraskused (S).

Kui perevägivalla ohvri tugirühma suunamise võimalust kinnitas 13% ning pereliikmete tugirühma suunamist 18% respondenti, siis tugiisiku teenuse olemasolu kannatanutele kinnitas iga kaheksas küsitletu (13%) (vt joonis 9). Pereliikmetele on tugiisikuteenuse olemasolu märkinud 15 vastajat.

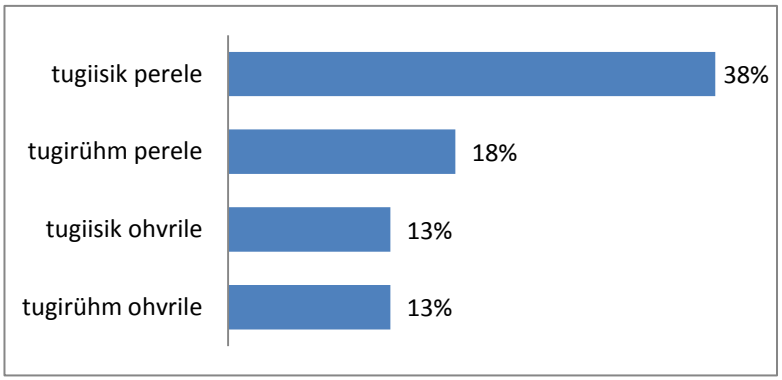

Joonis 9. Tugirühmade ja tugiisikute olemasolu kõigi küsitluslehele vastajate arvates (autori koostatud).

Siinkohal võib teha järelduse, et perevägivalla ohvrite abistamiseks ja toetamiseks on olemas vähe tugirühmasid ning -isikuid või ei olda nende olemasolust teadlikud. Seetõttu ei ole ohvritel ka võimalust loota tugiisikute abile.

Vägivallatseja vastavasse programmi suunamise võimalust kinnitas vaid 3 (8%) ametnikku.

Hetkel pööratakse tähelepanu ainult ohvrile, kuid on vaja tegeleda ka vägivallatsejaga, et saaks probleemile selgust mõlemalt poolt (P).

Vägivallatseja programmi võiks kohustuslikuks teha politsei korduvate väljakutsete korral (LK).

Turvalisuse tagamisel perevägivalla ohvritele on oluline neile koos pereliikmetega võimaldada kaitse vägivallatseja eest. Siinkohal märgib 83% ametnikest, et neil on olemas võimalus ohvri või pere varjupaika paigutamisel. Vaid 18% vastanutest märgib, et nad saavad pakkuda elupaiga soetamisel ka rahalist abi. Mõned vastajad täpsustasid seda võimalust uue elukoha üüri tasumisel.

98% vastajatest märkis, et perevägivalla tõkestamiseks ja ennetamiseks tehakse kodukülastusi. 99% ametnikest märkis, et koostööd tehakse politsei- ja sotsiaalametnike vahel, 93%-l on koostöö olemas ohvriabitöötajate ning 83%-l kriminaalhooldusametnikega. Sellest võib järeldada, et erinevad ametkonnad teevad omavahel vajalikku koostööd. Üks lastekaitsetöötaja viitas infovahetuse olulisusele:

Infovahetust ja koostööd juhtumite lahendamisel võiks rohkem olla (LK).

Väga oluline roll perevägivalla vastu võitlemisel on ennetustööl, mis aga ei tohiks keskenduda üksnes täisealistele, vaid peaks algama juba eelkoolieas. Küsitluses osalenutest märkis 38%, et perevägivalla ennetustööna viiakse lasteaedades ja koolides läbi infopäevi. Samas peaaegu iga teine (54%) küsitletu märgib, et infopäevade korraldamine lasteasutustes ja koolides oleks vajalik. See osutab nimetatud ennetusvaldkonna vajalikkusele. Järelikult on vaja ennetustööd alustada juba lasteasutustest.

80% küsitletud piirkonna- ja noorsoopolitseinikest ning 76% sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatest on viimase aasta jooksul vähemalt ühel korral osalenud perevägivalla olemust tutvustaval koolitusel. Üks sotsiaaltöötaja ei mäleta, millal ta viimati nimetatud koolituse läbis ning kaks küsitlusele vastajat (sotsiaaltöötaja ja piirkonnapolitseinik) läbisid nimetatud koolituse 3 või enam aastat tagasi. Siinkohal võib järeldada, et perevägivalla ohvrite ja nende pereliikmetega tegelevatele ametnikele korraldatakse regulaarselt koolitusi, et sihtgrupi vajadusi paremini mõista ning neid tulemuslikumalt abistada.

3.2.3. Sõltuvusprobleemiga tegelemise võimalused

Pereliikme sõltuvusprobleemid mõjutavad tervet peret, seega on oluline nii sõltlase enda kui ka tema pereliikmete abistamine ja vajadusel abi juurde juhatamine.

Käesolevas uurimuses osalenutest kinnitas vaid 33% aspekti, et hetkel on olemas võimalus sõltlase nõustamiseks. 38% väitis, et pereliikmete nõustamine on olemas. Valdav enamus märkis, et sõltlaste ja pereliikmete nõustamised võiksid olemas olla, mis annab alust arvata, et sõltlaste ja pereliikmete ehk nn kaassõltlaste nõustamise järele nähakse vajadust. Siinkohal viidati vajadusele kompaktsema teenuse järele:

Seda peaks keegi teine tegema, kuna sõltlase nõustamisel on vajalik süsteemne tegevus (S).

Psühholoogi ja psühhiaatri vastuvõtule suunamist märkis 65%, ohvriabitöötaja vastuvõtule 70% vastanuist. Järeldus - see omakorda näitab, et sõltuvus on haigus, milline vajab sihipärast teadlikku tegelemist, professionaalset abi, ravi, konsultatsiooni ning nõustamist.

Sõltlastele mõeldud programmidesse (sealhulgas Anonüümsete Alkohoolikute tugirühma) suunamise olemasolu märkis 7 küsitletut (18%) ning pere suunamist programmidesse 6 ametnikku (15%). 70% vastanuist märkis, et nimetatud programmid võiksid olemas olla, mis näitab selget vajadust ja ootusi nende organisatsioonide abi järele. Siinkohal võib teha järelduse, kas sõltlastele mõeldud programme/tugirühmasid on vähe või on olemasolevad end vähe tutvustanud, mistõttu ei olda nende eksisteerimisest teadlikud.

Sihtgrupina ei tohiks unustada ka lapsi:

Programme on vaja rohkem ja selliseid, mis oleks mõeldud ka alaealistele (NP).

Vajalik on abi sõltlaste lastele (LK).

95% küsitletutest kinnitas kodukülastuste tegemist sõltlaste peredesse. Uuringu tulemustest nähtub, et sotsiaalametnike ning politsei omavahelise koostöömäär on suur

(seda märkisid 90% vastanutest). Koostööd kriminaalhooldusametnikega teevad 78% vastanutest. Samas viitavad respondendid, et koostöö kriminaalhooldusametnikega võiks suurem olla.

Sõltuvus on nagu iga terviseprobleem, mille ravimine nõuab aega ja raha. Kui ajakasutuse ja -planeerimisega peaks iga inimene ise hakkama saama ning selleks rahalisi vahendeid ei kulu, siis sõltlase ravi on pikaajaline ja süsteemne tegevus, mille ravi on tasuline. Raha aga ravi jaoks ei pruugi sõltlastel endil olla, sõltuvuse toitmine on lihtsam ja odavam - viinanälga saab rahuldada kasvõi kaaslaste arvelt. Lisaks sellele, et sõltuvuse ravi on tasuline (mis muudab selle kindlasti mingile osale sihtgrupist kättesaamatuks), arvab autor, et selle ravimine on ka väga komplitseeritud, kuna sõltlane sageli ei tunnista oma haigust ning pole seetõttu ka nõus sellega tegelema (eitamine).

Rahalise abi olemasolu sõltlaste raviks nentis 20% küsitletutest. 58% vastanutest arvas, et rahaline abi sõltlastele võiks olemas olla ning raviasutuse leidmisel on abiks 43% vastanuist.

Rahalise abi andmisel viidati piirangutele:

Rahaline abi on olemas mingil määral toimetuleku klientidele, kuid mitte iga ravi ei toetata (nt alkoholisõltuvust ei toetata) (LK).

Rahalist abi sõltlasele ei ole olemas (S).

Kuid arvati ka teisiti:

Rahalist abi raviks ja raviasutuse leidmist/otsimist ei ole vaja (LK).

Tugiisik aitab oma teadmiste ja kogemustega üksikisikut või perekonda abistada. Tema olemasolu perele kinnitas üksnes 23% ning sõltlasele vaid 10% kõigist küsitletud ametnikest. (vt joonis 10).

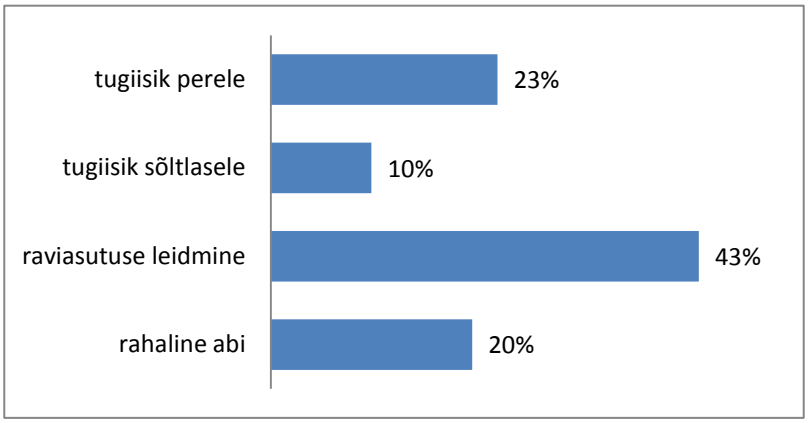

Joonis 10. Tugigruppidesse ja programmidesse suunamiste võimalikkus kõigi respondentide arvates (autori koostatud).

Siit võib teha järelduse, et sõltuvusprobleemidega inimesed peavad raviks ise raha leidma. Samuti on liiga vähe tugiisikuid sõltuvusprobleemidega isikutele ja peredele.

Koostöö politsei ja sotsiaaltöötaja vahel on olemas 90%-l ja kriminaalhooldusametnikega 78 %-l vastanutest.

Viidati kitsaskohale ühtse abistamisvõrgustiku toimimisel:

Süsteem koosneb erinevate organisatsioonide teenustest, kuid puudub terviklik süsteem ja vajalik abi sõltlaste lastele (LK).

Et mõista sõltlast ja tema probleeme, on vaja aru saada sõltuvusprobleemi kujunemisest ja mõjust organismile ning psüühikale. Küsitletud sotsiaalametnikest 80% ning politseiametnikest 47% olid viimase kolme aasta jooksul osalenud alkoholisõltuvust ning vastavalt 68% ja 33% narkosõltuvust tutvustaval koolitusel. Samas 53% politseiametnikest ei tea või ei mäleta, millal nad osalesid alkoholisõltuvust tutvustaval ning 60% narkosõltuvust käsitleval koolitusel. Küsitletud ametnikud märkisidki, et nemad ise vajaksid kõige enam narko- ja alkoholisõltuvust tutvustavat koolitust (nii märkis vastavalt 8 ja 6 küsitletut). Sealhulgas soovitakse teada saada, kuidas käituda agressiivse sõltlasega ning kuidas sõltuvushäirega inimest nõustada.

3.2.4. Alaealise hälbiva käitumise tõkestamise ning ennetamisvõimalused

Probleemid alaealise käitumisele vajavad kõigepealt pereliikmete kohest reageeringut. Abi ja nõu saavad pakkuda ka lastega tegelevad avaliku sektori asutused. Alaealiste ja pereliikmete nõustamise olemasolu kinnitas 75% vastanutest.

Alaealise nõustamine peaks algama koolisotsiaalpedagoogist. Nemad lastele kõige lähemal (LK).

Autori arvates järeldub sellest lastekaitsetöötaja ütlusest üks oluline tähelepanek, mis rõhutab, et alaealiste käitumisega peaks tegelema juba ja eelkõige ka koolitasandil, kus vastavad spetsialistid on igapäevaselt lapse lähedal ja kättesaadavad.

Tegelikult oleks vaja peresid nõustada ja koheselt tegutseda, kui probleemid tekkima hakkavad. /.../ Lapse aitamisest jääb väheks, kui pere abi/oskusi juurde ei saa (NP).

76% küsitletu vastustest ilmnes, et eksisteerib võimalus suunata alaealine psühholoogi ja psühhiaatri vastuvõtule ning 73% kinnitas võimalust suunata laps ja vanem abi saamiseks ohvriabitöötaja juurde.

Alaealiste ja perede programmidesse suunamise võimalust nimetas aga vaid iga neljas küsitletu. 16 vastajat märkis, et alaealiste hälbiva käitumise ennetamis- ja tõkestamisprogrammid oleksid vajalikud (vt joonis 11).

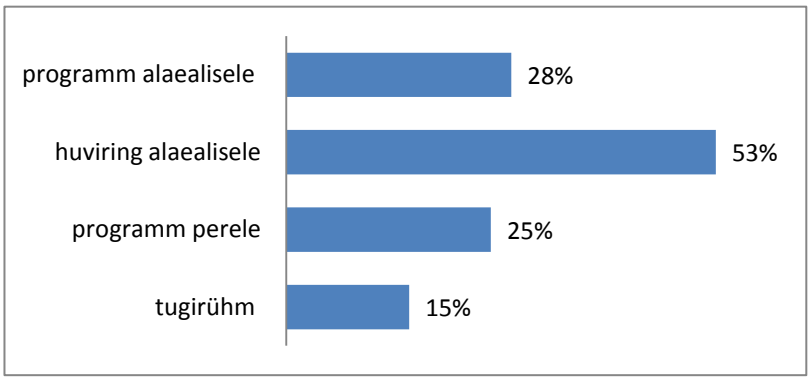

Joonis 11. Huvialaringi ja programmidesse/tugirühmadesse suunamise võimalus kõikide küsitluslehe vastajate arvates (autori koostatud).

Tugirühmadesse suunamise võimalust nimetas aga vaid 6 küsitletut. 21 ametnikku nimetasid võimalust alaealiste huvialaringidesse suunamiseks.

Siit järeldub, et alaealiste hälbiva käitumisega tegelevatesse tugigruppidesse ja programmidesse suunamise võimalus on vähene või eksisteerib nimetatud suunitlusega gruppe ja programme liialt vähe.

Vastustes esitati ka kriitikat alaealiste probleemse käitumisega tegelemisel:

On ka ametnikke, kes lihtsalt ei viitsi ja ei taha või lihtsalt ei oska inimest suunata, kuigi see on tema ülesanne (NP).

Koostöö kooli, kriminaalhooldusametnike, politsei ja sotsiaaltöötajate vahel jäi küsitluse tulemusel vahemikku 70-93%, mis näitab kindlalt koostöö olemasolu erinevate ametkondade vahel. Samas ilmnes vastustest vajadus veelgi tihedama koostöö järele, mis on aga probleemne suure töökoormuse ja ametnike vähesuse tõttu:

Koostöö politsei ja sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötaja vahel võiks suurem olla (NP).

Erinevate ametnike vähesuse tõttu on koormused ametnikel suured ja selle all kannatab ka koostöö. Samuti kannatab selle all see, et abi vajavate isikutega tuleks tegeleda süvitsi, aga koormuse tõttu pole võimalik (NP),

Võiks olla kindlasti rohkem lastekaitsetöötajaid, kes jõuaks nende lastega tegeleda (NP).

Respondendid osutavad tunnustamist positiivsele käitumisele:

Kiidan uusi noorsoopolitseinikke (LK).

Kui alaealiste käitumisprobleeme tutvustaval koolitusel on viimase kolme aasta jooksul osalenud 55% küsitletutest, siis 40% ei ole sellisel koolitusel kunagi käinud või ei mäleta ta sellisel koolitusel osalemist. Samas küsitletud ametnikest vaid viis (13%) tunnevad vajadust koolituse järele, mis tutvustaks alaealise hälbiva käitumise tekkeriske, nendega toimetulekut ning pereteraapiaga seonduvat.

3.2.5. Politsei- ja sotsiaalametnike vaheline koostöö riskiperede probleemidega tegelemisel

Koostöö tähendab koostöötamist mingi eesmärgi saavutamiseks. Parimate eesmärkideni jõutakse aga koostöös, kus kaasatakse nii pereliikmeid kui erinevaid ametkondi ja organisatsioone.

Küsitlusest ilmnes, et sotsiaalametnikud kaasavad politseiametnikke peres tekkinud erinevate perevägivallaliikide lahendamisse (siia kuuluvad nii täiskasvanute kui ka laste suhtes toimepandud vägivallajuhtumid). Samuti kaasatakse neid siis, kui ilmneb oht pereliikme elule ja tervisele või on tegemist keeruliste peresuhete, sealhulgas tülidega. Täiskasvanutega seotud ning politseiametnike kaasabi vajavatest riskidest nimetati veel sõltuvusprobleemi.

Lastega seotud probleemide puhul pidasid sotsiaalametnikud vajalikuks üheskoos politseiametnikega sekkumist, kui laps on jäetud hooldamata, kui eksisteerib ohuolukord lapse tervisele või kui on toimunud alaealise õigusrikkumine. Samuti peetakse koossekkumist vajalikuks alaealise raseduse, kooliga seotud probleemide koolivägivalla ning koolikohustuse täitmata jätmise korral.

Samas tõid sotsiaalametnikud politseiametnike kaasamise põhjusena välja ka enda turvalisuse tagamise:

Kui ma lähen peret esimest korda külastama (kunagi ei tea, mis seal ees võib oodata ning kuidagi peame me tagama ka enda turvalisuse) (LK),

Kodukülastused, kus võib ilmneda oht (LK).

Politseiametnikud nimetasid töökohustuste täitmisel sotsiaalametnike kaasamise põhjustena erinevat liiki perevägivallajuhtumid, pereliikmete omavahelised tülid, sõltuvusprobleemi, töötuse ja psüühilise erivajadusega inimestega seonduva. Lastega seotud probleemidest nimetasid politseiametnikud lapse hooldamata jätmise ja ohuolukorra lapse suhtes. Kooliga seonduvatest probleemidest toodi välja erivajadusega

laste kooliga seonduv, alaealiste käitumisprobleemid, koolivägivald, koolikohustuse mittetäitmine, laste tõrjutus kaaslaste poolt ning õppeedukuse langus.

Oluline ei ole ainult koostöötamine, vaid ka selle efektiivsus. Efektiivsuse mõõdikuna võiks käesoleva töö puhul vaadelda omavaheliste kohtumiste tihedust ning küsitletute antud hinnangut koostööle. Võib eeldada, et mida tihedamini infot omavahel jagatakse, seda ülevaatlikuma pildi see pere olukorrast annab. Küsitletud ametnike omavaheliste kohtumiste sagedus on toodud joonisel 12.

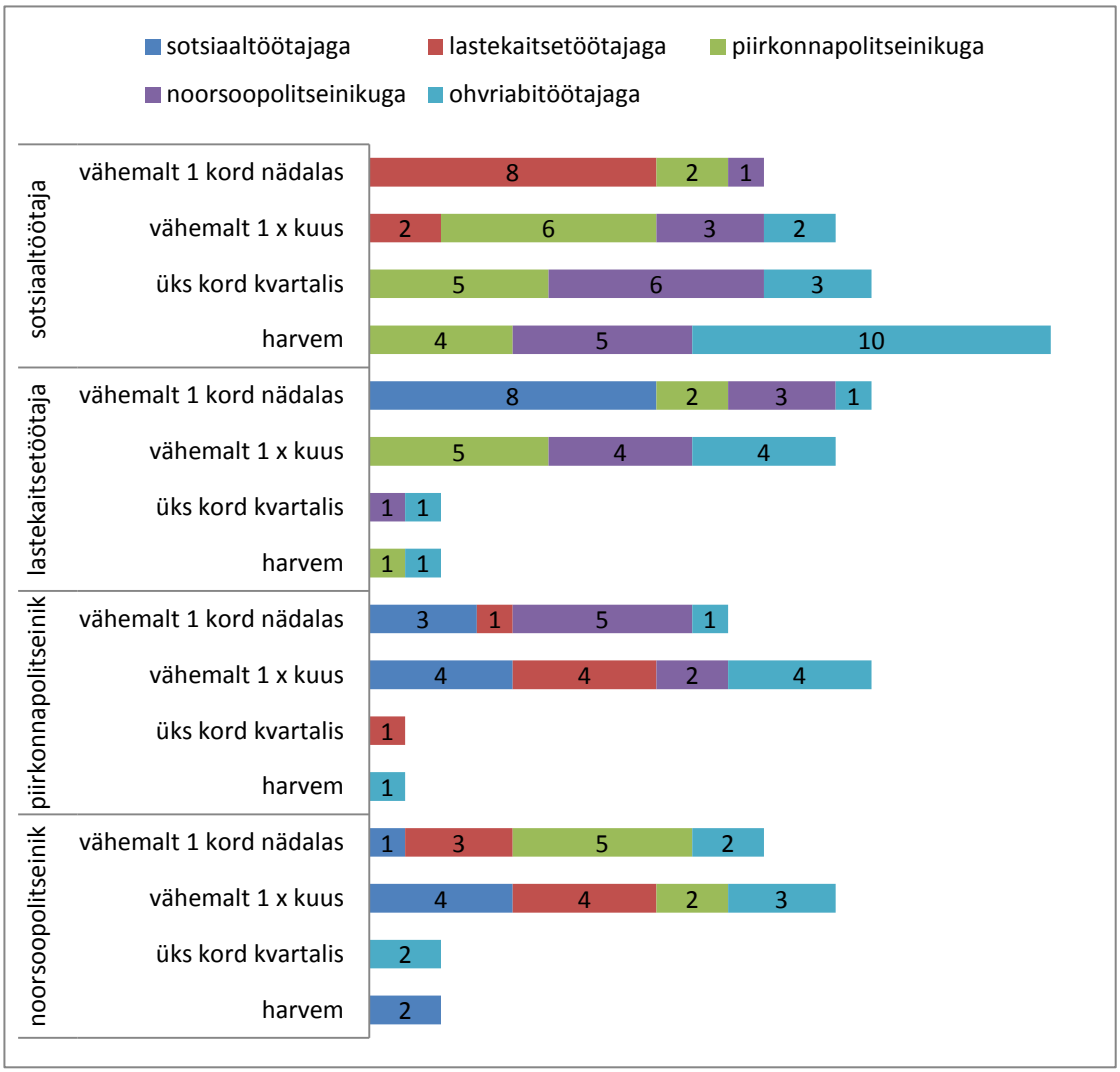

Joonis 12. Ametnikevaheliste kohtumiste sagedus kõikide küsitluslehe vastajate arvates (autori koostatud).

Küsitluse vastuste analüüsist nähtub, et kõige enam (vähemalt üks kord nädalas) kohtuvad omavahel sotsiaaltöötajad ja lastekaitsetöötajad ning piirkonnapolitseinikud ja noorsoopolitseinikud. Seda võib pidada üsna ootuspäraseks, kuna tegemist on sama asutuse erinevate ametnikega. Teiste ametkondadega kohtuvad sotsiaaltöötajad oluliselt harvemini - 12% sotsiaaltöötajatest on märkinud piirkonnapolitseinikega kohtumist ühel korral nädalas, 35% kord kuus, 29% kord kvartalis ning 24% veel vähem. Sotsiaaltöötajad kohtuvad noorsoopolitseinikega võrreldes piirkonnapolitseinikega veel harvemini - nii kohtub kord nädalas vaid üks sotsiaaltöötaja (6%), kord kuus kolm (18%), kord kvartalis kuus (35%) ja veel vähem viis (29%) sotsiaaltöötajat. Veelgi harvemini kohtuvad sotsiaaltöötajad aga ohvriabitöötajatega, nii on 59% neist märkinud, et kohtutakse vähem kui kord kvartalis.

Kui kõik lastekaitsetöötajad kohtuvad sotsiaaltöötajatega iganädalaselt, siis sama tihti kohtuvad piirkonnapolitseinikega 25% ning noorsoopolitseinikega 38% lastekaitsetöötajaist. Pooled lastekaitsetöötajaist kohtuvad vähemalt kord kuus nii piirkonna- ja noorsoopolitseinike kui ka ohvriabitöötajatega.

Piirkonnapolitseinikest kohtub 63% noorsoopolitseinikega ning 38% sotsiaaltöötajatega iganädalaselt. Pooled piirkonnapolitseinikest kohtuvad igakuiselt nii sotsiaal-, lastekaitse- kui ohvriabitöötajatega.

Kõik küsitletud noorsoopolitseinikud kohtuvad riskiperede tekkinud probleemide lahendamiseks vähemalt üks kord kuus lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinikega. Vaid kaks noorsoopolitseinikku kohtuvad ohvriabitöötajaga kord kvartalis ja sotsiaaltöötajaga harvemini kui kord kvartalis.

Jooniselt 12 on näha, et kui enamik lastekaitse-, piirkonnapolitsei- ja noorsoopolitseiametnikest kohtuvad omavahel ning sotsiaaltöötaja ning ohvriabitöötajaga vähemalt ühel korral kuus, siis üle poole sotsiaaltöötajatest kohtuvad piirkonnapolitseinike, noorsoopolitseinike kui ka ohvriabitöötajatega kord kvartalis või veel vähem.

65% küsitletud ametnikest on nimetanud omavaheliste kohtumiste toimumise sagedust piisavaks. Ametnikud, kelle arvates oli kohtumisi liiga vähe, nimetasid kohtumist

takistavate põhjustena suurt töökoormust, erinevate tööülesannetega tegelemist, kuid viidati ka asutusesisesele töökorraldusele:

Töökoormus suur seoses muude vähemtähtsate ülesannetega, mida peetakse asutusesiseselt olulisemaks kui seda on riskipered (P),

Kuna on ka palju muud, mida teha. Kvaliteet on asendunud kvantiteediga (P).

Nendest vastustest järeldub, et ametnikud küll sooviksid riskiperedega rohkem tegeleda, kuid nende töökoormus on selleks liiga suur. Samuti osutavad nad probleemile, et riskiperedega tegelemine võib olla asutuse valikute ning prioriteetide küsimus, kus olulisem on teha võimalikult palju ja võib-olla mitte nii kvaliteetselt.

Omavahelist koostööd hindasid küsitletud valdavalt heaks ja suurepäraseks (vt lisa 3 joonis 13), mis näitab usaldust ja toetust ametnikevahelises koostöös. Neli sotsiaaltöötajat tõid välja täieliku koostöö puudumise ohvriabitöötajaga, üks sotsiaaltöötaja märkis koostöö puudumist noorsoopolitseinikuga. Samas kohtuvad need sotsiaaltöötajad ohvriabitöötajaga, kuid harvemini kui kord kvartalis. Ometi nimetavad nad sellist kohtumiste tihedust piisavaks. Siit võib järeldada, et kaks sotsiaaltöötajat lahendavad oma piirkonnas riskiperedega tekkinud probleemid ise ega soovi ohvriabitöötaja nõu ning tuge.

Üks lastekaitsetöötaja on märkinud piirkonnapolitseinikuga omavahelise kohtumise sageduseks „harvem kui kord kvartalis“ ja nendib, et koostöö on puudub ja kohtumiste arv ei ole piisav. Tihedamat koostööd takistava tegurina on ta nimetanud suurt töökoormust ja ajanappust, mistõttu kõike teha ei jõua. Siit võib aru saada, et lastekaitsetöötaja küll soovib tihedamat koostööd piirkonnapolitseinikuga, kuid töökoormuse ja ajapuuduse tõttu ei see temal võimalik.

Koostöö puudumisele ning harvemini kui kord kvartalis kohtumistele sotsiaaltöötajaga on osutanud ka üks noorsoopolitseinik, kes siiski nendib, et selline kohtumiste sagedus on temale piisav.

Koostöö puudumine võib viidata initsiatiivi puudumisele esmase kontakti võtmisel või ebaefektiivse kontakti tagajärjele. Kuna koostöös peitub eeldatav tulemuslikkus, peaks ametnikud püüdma omavahelist koostööd luua/taasluua.

Et koostöö oleks tõhus ja tulemuslik, on oluline omada ülevaadet tegevustest, mis on ametnike vahel olemas ja milliseid võiks juurde luua. 37 küsitletud ametnikku (93%) märkisid, et politsei- ja sotsiaalametnikud vahetavad omavahel infot riskiperede kohta (vt joonis 14).

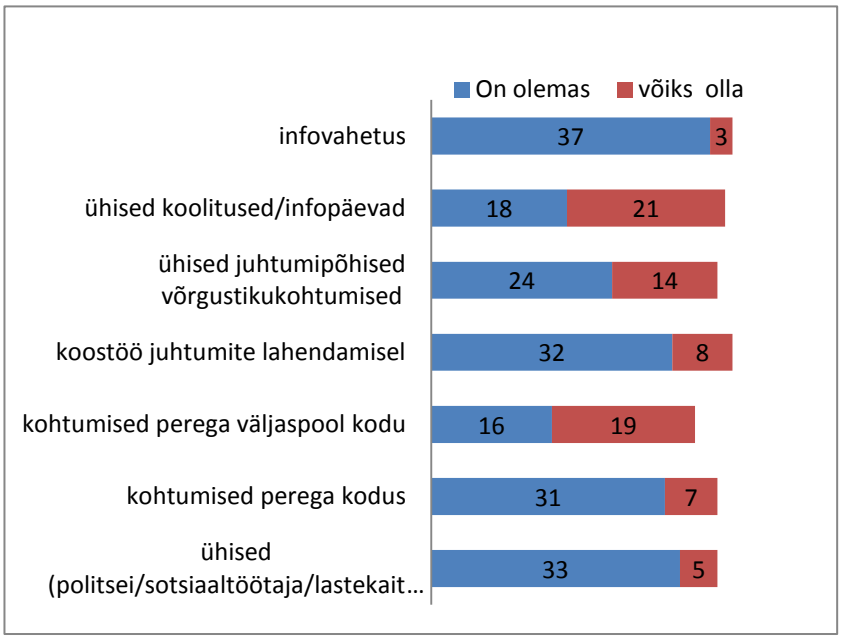

Joonis 14. Politsei- ja sotsiaalametnike vahelised koostöövormid kõikide küsitluslehe vastajate arvates (autori koostatud).

33 ametnikku (83%) on kinnitanud ühiste riskiperede kodukülastuste ja 31 ametnikku (78%) peredega kodus kohtumiste võimalust. Samas toodi välja, et neid toimub tegelikult väga harva. 80% ametnikest on märkinud koostööd juhtumite lahendamisel ning 60% ühiseid juhtumipõhiseid võrgustikukohtumisi. Samas viidatakse vajadusele seda veelgi tihedamalt teha, et senisest enam infot vahetada.

Enam kui pooled küsitletutest nendivad, et olemas võiksid olla ka ühised koolitused/infopäevad ning kohtumised peredega väljaspool kodusid. Jooniselt 14 võib siiski näha, et nii ühiseid koolitusi/infopäevi kui kohtumisi peredega väljaspool kodusid

on olemasolevaks märkinud vastavalt 18 ja 16 ametnikku. See näitab, et need koostöövormid on siiski ametnike vahel olemas. Vasturääkivate andmete, mida on siiski piisavalt mõlema vastusevariandi kohta, pinnalt saab siiski teha järelduse, et hetkel on sotsiaaltöö- ja politseiametnikel olemas võimalus nii peredega kohtumiseks väljaspool kodusid kui on olemas võimalus osaleda ka ühistel koolitustel ja infopäevadel.

Kuivõrd koostöö eeldab teineteisega kontakti saavutamist, siis seda olulisem on koostööd juhtiva ametniku roll. Käesolevast uurimusest nähtub, et küsitletud ametnikest üle poole (60-70%) näevad kõigis riskiperede abistamisel ja toetamisel olulistes tegevustes juhtivat rolli sotsiaaltöötajatel (vt joonis 15).

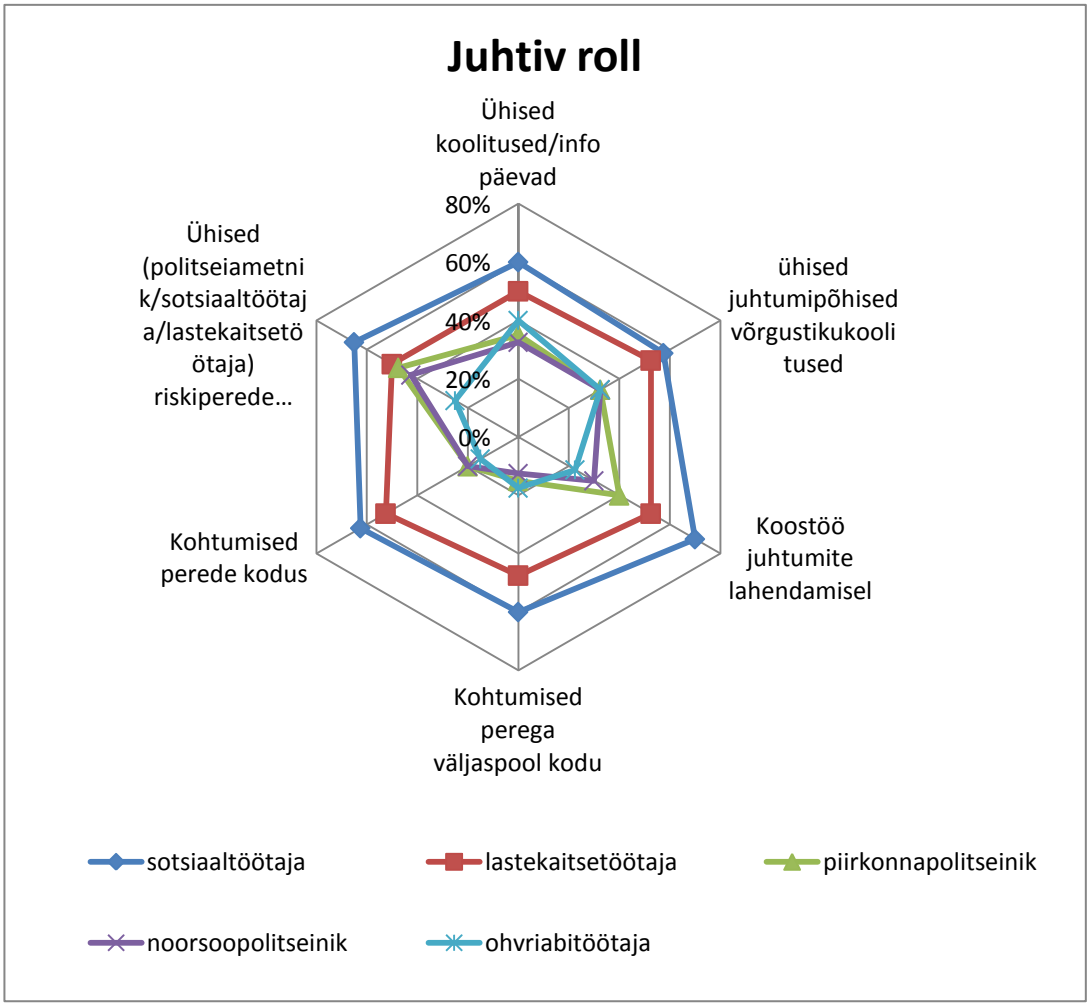

Joonis 15. Juhtiva rolli võtja riskiperedega tegelemises respondentide arvates (autori koostatud).

Pooled vastanutest arvavad, et juhtivat rolli võiksid omada ka lastekaitsetöötajad.

Ma arvan, et algatus peaks tulema koha pealt, olgu siis sotsiaaltöötaja või lastekaitsetöötaja poolt (S).

Riskiperede probleemide lahendamiseks juhtviv roll peab olema KOV-! Politsei kui abijõud toetab ja abistab KOV sotsiaalosakonda (P).

Sotsiaalhoolekande riskiperede on teise tähendusega kui politsei riskipere ning seetõttu peaks suurem initsiatiiv olema kohalikul omavalitsusel /../ (P).

Politseiametnikke nähti juhtivas rollis kõige vähem ette. Näiteks võiksid vastanute arvates piirkonnapolitseinikud juhtiva rolli võtta vägivaldsete juhtumite käsitlemisel.

Vägivalla puhul peaks juhtiva rolli võtma politsei (P).

Piirkonnapolitseinik peaks võtma juhtiva rolli tagajärgedega tegelemisel (P).

.../seetõttu peaks suurem initsiatiiv olema KOVil, et politsei saaks selekteerida enda jaoks vajalikud ja teemakohased külastused mittevajalikest. Riskiperede puhul politsei tegeleb enamjaolt tagajärgedega ning ennetada äärmiselt keeruline (P).

Samas viidati ka juhtiva rolli võtmisele vastavalt probleemi olemusele:

Kellele info ennem jõuab. Kui on tegemist vägivalla ja õigusrikkumisega, siis peaks põhiroll olema politseil ja ohvriabil. Peresuhete, sõltuvuse, toimetuleku ja koolikohustuse puhul sotsiaal- ja lastekaitsetöötajal (S).

Vägivalla puhul peaks juhtiva rolli võtma politsei (P).

Ühiste koolituste/infopäevade ning ühiste juhtumipõhiste võrgustikukoolituste kohta märgiti, et neid korraldab maavalitsus.

Enamus küsitletutest nägid juhtiva rolli võtjana kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaid või lastekaitsetöötajaid. Vähem nähti riskiperede probleemide lahendamisel juhtiva koostööpartnerina ka politseiametnikke või ohvriabitöötajaid. Siinkohal võib teha järelduse, et riskiperede abistamisel ja toetamisel ei ole määratletud, milline

ametnik/ametkond peaks teatud riskide ilmnemisel peres ametnikevahelist koostööd vedama/juhtima. Seetõttu näevadki küsitletud politsei- ja sotsiaalametnikud juhtiva rolli täitjana erinevaid ametkondi, mis võib aga halbade tegurite koosmõjul tekitada koostöösse nö hallid alad, kus mitte keegi ametnikest ei võta perega tegelemist enda vedada.

3.2.6. Järeldused ja ettepanekud

Antud uurimistulemustest lähtudes võib öelda, et pereelu mõjutavaid riske saab tinglikult jagada mitmesse gruppi: inimeste endi käitumisest tulenevad, teiste inimeste (pereliikmete/kaaskondlaste) tegevusest või mõjust tingitud aga ka (pere) asukohast või elukohast ning majanduslikest võimalustest tingitud riskid.

Kõige enam nimetasid respondendid pereelu mõjutavate riskiteguritena sõltuvusprobleemi: nii alkoholi- kui narkosõltuvust. Oluliseks riskiteguriks peeti veel majanduslikku toimetulematust ja töötu staatust. Pooled küsitletud nimetasid riskina füüsilist vägivalda, mille puhul peeti kindlasti vajalikuks politseiametnike pereellu sekkumist. Sotsiaaltöötajate pereellu sekkumist oodatakse politseiametnikega võrreldes oluliselt laiema ringi probleemide korral, kuid enim nimetati siingi sõltuvusprobleemi, vägivalda või ohtu pereliikme ning lapse suhtes, sealhulgas lapse hooldamata jätmist.

Perevägivald on küll perede hästi varjatud saladus, kuid samas väga ohtlik kuriteoliik, põhjustades kannatusi lisaks otsesele ohvrile kui ka teistele pereliikmetele, sealhulgas lastele, kes nooruspõlves nähtu omaks ja täiskasvanuellu kaasa võtavad. Seetõttu on oluline vägivallajuhtumi järgselt kõigi pereliikmete toetamine ja abistamine pädevate ametnike või organisatsioonide poolt. Respondentide küsitlusest selgus, et ohvri ja pereliikmete nõustamise võimalused on olemas, kuid vägivallatseja nõustamise olemasolu kinnitasid alla poole vastanutest. Ohver ei saa loota tugiisiku ja tugirühmade toetusele, sest need võimalused hetkel praktiliselt puuduvad.

Väga oluline roll perevägivalla vastu võitlemisel on ennetustööl, mis peaks algama juba eelkoolieas. Käesoleva uurimuse andmetest selgub, et enam kui pooled respondentidest nendivad, et koolides ja lasteaedades võiks perevägivalla ennetustööna läbi viia

infopäevi. Siit järeldub, et enamikes koolides ja lasteaedades perevägivalda tutvustavaid infopäevi veel läbi ei viida.

Pere toimimist mõjutavad olulisel määral sõltuvusprobleemid. Kuna sõltuvus on haigus, on vajalik sõltlast ja pereliikmeid süsteemselt abistada ja toetada. Üle poole vastanutest märkisid, et sõltlaste ja pereliikmete nõustamised võiksid olemas olla. Samuti valdav enamus küsitletutest nimetas, et sõltlaste ja pereliikmete abistamiseks võiksid olemas olla tugiisikud, -rühmad ja programmid. Vastused näitavad selget vajadust nimetatud sihtgrupile senisest enam tähelepanu pöörata. Samuti viidati vajadusele kompaktsema teenuse järele, sh lapssõltlaste abistamisele. Sõltlase ravi on pikaajaline ja süsteemne tegevus, mille ravi on tasuline. Üle poole vastanutest näeb vajadust, et rahaline abi sõltlastele ravi eesmärgil võiks olemas olla. Vastustest võib teha järelduse, et tänasel päeval on sõltlaste abistamisvõimalused kasinad, psühholoogi ja psühhiaatri vastuvõtule saab neid küll suunata, kuid mil määral seda võimalust kasutatakse (sõltlase eitamisfaas), ei ole käesoleva uuringu käigus küsitud. Samuti võib sõltlaste ravi puhul saada takistuseks ravikulude tasumine.

Alaealiste hälbiva käitumise ennetamis- ja tõkestamisvõimalustena on hetkel olemas nii laste endi kui pereliikme nõustamised, samuti on võimalus suunata noor psühholoogi või psühhiaatri vastuvõtule. Programme ja tugirühmasid nimetatud sihtgrupile on aga vähe või ei ole küsitletud ametnikud nende olemasolust teadlikud, kuna vaid iga neljas märkis võimalust suunata hälbiva käitumisega noor tema abistamise ja toetamise eesmärgil mõnda programmi. Tugirühma suunamise võimalust nimetati veelgi vähem.

Riskiperede abistamise ja toetamisega tegelevad politseiametnikest piirkonna- ja noorsoopolitseinikud ning sotsiaalametnikest sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad. Uuringus selgus, et valdav enamus lastekaitse-, piirkonnapolitsei- ja noorsoopolitseiametnikest kohtuvad omavahel ning sotsiaaltöötaja ning ohvriabitöötajaga vähemalt ühel korral kuus. Kõik küsitletud sotsiaaltöötajad kohtuvad riskiperede probleemidega tegelemise eesmärgil vähemalt kord kuus lastekaitsetöötajatega, kuid teiste ametnikega oluliselt harvemini- kord kvartalis või veel vähem. Siit võib teha järelduse, et enim vajavad sotsiaaltöötajad lastekaitsetöötajate nõu ja abi.

Üle poole küsitletud ametnikest on nimetanud omavaheliste kohtumiste toimumise sagedust piisavaks. Ametnikud, kelle arvates oli kohtumisi liiga vähe, nimetasid kohtumist takistava tegurina suurt töökoormust. Piirkonnapolitseinikud viitasid, et palju on muid tööülesandeid, mida peetakse asutusesiseselt riskiperedest olulisemaks ning nenditi, kvaliteet on asendunud kvantiteediga.

Omavahelist koostööd hindasid küsitletud enamasti heaks ja suurepäraseks, mis näitab teineteise usaldust ja toetust ametnikevahelises koostöös. Enamik märkisid, et koostöövormidest on olemas infovahetus ning võimalus ühiselt (politsei- ja sotsiaalametnikud) külastada riskiperede kodusid. Märgiti, et infovahetus võiks olla senisest veelgi tihedam. Ühiseid kodukülatusi tehakse tegelikkuses väga harva.

Käesoleva uuringu tulemustest nähtub, et üle poole ametnikest näevad kõigis riskiperede abistamisel ja toetamisel olulistes tegevustes juhtivat rolli sotsiaaltöötajatel. Pooled vastanutest arvavad, et juhtivat rolli võiksid omada ka lastekaitsetöötajad. Samas viidati, et kui peres esineb vägivalda, peaks politsei koostööd juhtima. Kuna riskiperede probleemidega tegelemisel ei ole valdkonda reguleerivates õigusaktides määratletud, milline ametnik või ametkond peaks koostööd juhtima, võivad tekkida olukorrad, mil keegi ei võta koostöö juhtimist enda vastutusena ja probleemi lahendus võib jääda poolikuks.

Lähtudes uurimistulemustest tehakse järgmised ettepanekud:

- Kuna politseiametnikud toovad oma töö kitsaskohana välja asjaolu, et nad saavad vägivallaohvri suunata ohvriabitöötaja vastuvõtule ainult kannatanu nõusolekul, mis võib olla takistuseks tõhusa abi osutamisel, siis võiks ohvriabitöötajale andmete edastamine olla kohustuslik, et seejärel korraldada koostöös sotsiaalametnikega edasist abi perele.
- Riskiperedesse, kus on olnud korduvad väljakutsed või teated vägivalla või sõltuvusprobleemide tõttu, võiksid politsei- ja sotsiaalametnike kontrollkäigud olla kohustuslikud, et anda perele märku ametnike tähelepanu keskpunktis olemise kohta julgustades ja motiveerides seeläbi perekonda abi vastu võtma ja muutuma.
- Kuna vastajad ei olnud riskiperedega tegelemisel vastutava ametniku rolli võtmisel üksmeelsed, siis peaksid ametkondade esindajad välja töötama dokumendi, milles

oleks kajastatud koostöövormide tingimused ja vastutusala ning koostööd juhtiv ametnik.

- Juhul, kui eelpoolnimetatud dokument on välja töötatud, siis tuleks viia läbi kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnike ja politseiametnike ühiseid teabepäevi, kus tutvustada osapoolte võimalusi riskiperedega tegelemisel, et seeläbi leida ühisosa ja intensiivsus probleemi sekkumisel.

KOKKUVÕTE

Käesolev lõputöö on kirjutatud teemal „Kohaliku omavalitsuse ja politsei koostöövõimalused riskiperedega tegelemisel Pärnu linna ja maakonna näitel“.

Peres esineda võivad riskideks on perevägivald, sõltuvusainete tarvitamine, majanduslikud toimetulekuprobleemid, töötus, terviseprobleemid, kooliga seotud probleemid lastel. Perevägivalla liigid on emotsionaalne, füüsiline, seksuaalne, majanduslik vägivald, laste hooletusse jätmine ning ülehooldamine. Põhiosa (90%) kõigist perevägivallajuhtumitest moodustab meeste (abikaasade, elukaaslaste) vägivald naiste vastu. Suur osa peretülisid võivad lõppeda vigastuste, mõnikord surmaga, lisaks häirub nii ohvrite või pealtnägijate psüühika. Peres, kus naine on paarisuhte vägivalla objekt, kasvab laste oht kogeda isa poolt füüsilist vägivalda. Kehalist karistust taluma pidanud lapsed võivad ise hakata vägivaldselt käituma, sooritama kuritegusid, tarvitama alkoholi või narkootikume, kuid ka põgeneda kodust, käituda ennastkahjustavalt, kalduda depressiivsusele või sooritada enesetapu. Vägivaldsust on püütud selgitada muuhulgas alkoholi või narkootikumide tarvitamisega. Alkoholi tarvitamine suurendab impulsiivsust ja agressiivsust, sh oma pereliikmete suhtes. Enesekontroll kaob ka narkootikumide mõju all, seetõttu sooritatakse narkouimas raskeid kuritegusid. Alkoholi- ja narkosõltuvus on haigus, mida ei ole võimalik välja ravida, kuid on võimalik peatada ja kontrolli all hoida.

Perekond, kus esineb vägivalda või liigtarvitatakse sõltuvusaineid, vajab abi ning toetust. Politsei sekkub vägivallajuhtumi lahendamisse operatiivselt, viib läbi menetluse ning jagab ohvritele infot edasise abi osas. Perevägivalla juhtumi kohta koostab politsei lähisuhtevägivalla infolehe, milline edastatakse ohvri nõusolekul ohvriabitöötajale.

Lastega seotud juhtumite korral edastatakse info viie tööpäeva jooksul kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajale. Sotsiaaltöötaja teavitamine on kohustuslik, kui samal aadressil või isikute vahel on vähemalt kolmandat korda toimunud lähisuhtevägivalla juhtum, vägivald on toime pandud töövõimetuspensionit saava/vanaduspensionieas isiku suhtes või vägivalla toimepanijal on sõltuvusprobleemid. Piirkonnapolitseinikel kohustus planeerida ja teostada riskiperede mõjutamiseks koostööd kohaliku omavalitsusega, kodukülastusi, vestlusi ja järelkontrolle. Sotsiaaltöötaja lahendab, korraldab, koordineerib ja kontrollib kohalikus omavalitsuses sotsiaalalast tööd, sh teeb koostööd riskiperede huvides riiklike ja ühiskondlike asutuste ning organisatsioonidega.

Töö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on politsei- ja sotsiaalametnike tööülesanded ning nende omavahelised koostöövõimalused riskiperedega tegelemisel. Selleks koostas autor 22 küsimusega küsitluslehe. Küsitlus viidi läbi 2015. aasta märtsikuus Pärnu linna ja maakonna sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate ning piirkonna ja noorsoopolitseinike seas. Eesmärgi saavutamiseks analüüsiti uurimuse raames läbi viidud kvantitatiivse ankeetküsitluse tulemusena saadud andmeid. Autori hinnangul sai töö eesmärk täidetud. Töös püstitati uurimisküsimus: millised riskitegurid mõjutavad pereelu ning kuidas toimub koostöös riskiperede abistamine. Autori arvamuse kohaselt leiti töö käigus uurimisküsimusele vastus.

Uurimuse üleannetest lähtuvalt jõuti järgnevate tulemusteni. Põhilised pereelu mõjutavad riskid on sõltuvusprobleemid, majanduslik toimetulek, töötus ning vägivald. Politseametniku sekkumine on vajalik juhul, kui on vägivald või oht lapsele või täiskasvanule või sõltuvusainete tarvitamine. Sotsiaalametniku sekkumine on vajalik, kui pereliikmel on sõltuvusprobleem, peress esineb vägivald või oht lapsele või täiskasvanule, laste hooldamata jätmine või koolikohustuse eiraamine lapse poolt. Sotsiaalametnikud sekkuvad pereellu, kui jäetakse hooldamata laps või abivajaja pereliige, esineb vägivald või sõltuvusprobleem. Politseiametnikud sekkuvad pereellu vägivalla, alaealiste käitumisprobleemide, koolikohustuste mittetäitmise korral.

Perevägivalla, sõltuvusprobleemi ja alaealiste hälbiva käitumise ennetamise ja tõkestamisvõimalustena on olemas nõustamised, kuid vähesed vastajad nimetasid

võimalust suunata abivajajad tugirühmadesse, -programmidesse või kaasata probleemi lahendamisse tugiisik.

Sotsiaalametnikud kaasavad probleemi lahendamisse politseiametnikke, kui riskiperes ilmneb vägivald, oht pereliikme elule või tervisele, sõltuvusprobleem, lapse hooldamata jätmine või õigusrikkumine. Politseiametnikud kaasavad probleemi lahendamisse sotsiaalametnikke, kui riskiperes esineb perevägivald, tülid, sõltuvusainete tarvitamine, töötus, laste hooldamata jätmine või ohuolukord lapse suhtes, alaealiste käitumisprobleemid ning kui ilmnevad probleemid erivajadusega laste või täiskasvanutega.

Enamik piirkonna- ja noorsoopolitseinikest ning lastekaitsetöötajatest kohtuvad omavahel ja ohvriabitöötajaga riskiperedes tekkinud probleemide lahendamiseks vähemalt kord kuus. Kõik sotsiaaltöötajad kohtuvad vähemalt kord kuus lastekaitsetöötajaga, politseinike ja ohvriabitöötajaga kohtutakse harvemini. Omavahelist koostööd hinnati valdavalt heaks ja suurepäraseks. Koostöövõimalustest on olemas infovahetus, ühised kodukülastused, koostöö juhtumite lahendamisel, kohtumised peredega kodus. Võiksid olla ühised koolitused ja infopäevad ning kohtumised peredega väljaspool kodu. Juhtivat rolli näevad küsitletud sotsiaaltöötajatel ja lastekaitsetöötajatel.

Küsitletud ametnikud märkisid, et vajaksid ise enim narko- ja alkoholisõltuvust tutvustavat (sh kuidas käituda agressiivse sõltlasega ning kuidas sõltuvushäirega inimest nõustada) ning alaealise hälbiva käitumise tekkeriske, nendega toimetulekut ning pereteraapiaga seonduvat koolitust.

Töö autor teeb järgnevad ettepanekud:
Politsei- ja Piirivalveametile.

- Kuna politseiametnikud toovad oma töö kitsaskohana välja asjaolu, et nad saavad vägivallaohvri suunata ohvriabitöötaja vastuvõtule ainult kannatanu nõusolekul, mis võib olla takistuseks tõhusa abi osutamisel, siis võiks ohvriabitöötajale andmete edastamine olla kohustuslik, et seejärel korraldada koostöös sotsiaalametnikega edasist abi perele.

Politsei- ja Piirivalveametile ja valdade, alevi ja linnade volikogudele.

- Riskiperedesse, kus on olnud korduvad väljakutsed või teated vägivalla või sõltuvusprobleemide tõttu, võiksid politsei- ja sotsiaalametnike kontrollkäigud olla kohustuslikud, et anda perele märku ametnike tähelepanu keskpunktis olemise kohta julgustades ja motiveerides seeläbi perekonda abi vastu võtma ja muutuma.
- Kuna vastajad ei olnud riskiperedega tegelemisel vastutava ametniku rolli võtmisel üksmeelsed, siis peaksid ametkondade esindajad välja töötama dokumendi, milles oleks kajastatud koostöövormide tingimused ja vastutusala ning koostööd juhtiv ametnik.

Lääne prefektuuri Pärnu politseijaoskonnale ja kohalikele valdade, alevi ja linnade valitsustele.

- Juhul, kui eelpoolnimetatud dokument on välja töötatud, siis tuleks viia läbi kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnike ja politseiametnike ühiseid teabepäevi, kus tutvustada osapoolte võimalusi riskiperedega tegelemisel, et seeläbi leida ühisosa ja intensiivsus probleemi sekkumisel.

Antud tööd oleks võimalik edasi arendada kui küsitluslehte täidaksid kohalike omavalitsuste sotsiaalametnikud ja politseiametnikud üle Eesti. See võimaldaks teha põhjalikumaid järeldusi riskiperedega tegelemise kohta. Samuti oleks võimalik uurida, milliseid koostöövõimalusi reaalselt ka rakendatakse ning millised omavad suuremat mõju pereliikmete abistamisel.

VIIDATUD ALLIKAD

Abiks lastekaitsetöös. 2014. Valimik teemakäsitlusi. Tallinn. [http://www.perenou.ee/public/documents/Abiks_lastekaitsetoos_2014.pdf] 03.03.2015.

A-Kliinik. 2015. Artiklid. Mis on alkoholsõltuvus ja millal on vältimatult vaja pöörduda arsti juurde. [http://www.akliinik.ee/artiklid.html] 11.02.2015.

Alkoholitarbimine Eestis. 2015. Alkoinfo.ee. [http://www.alkoinfo.ee/et/faktid/alkoholitarbimine-eestis] 06.05.2015.

Altosaar, K. 1997. Lapse väärkohtlemise riskitegurid. - Lapse väärkohtlemine. Tartu: AS Atlex, lk. 150-168.

Arumäe, K. 2014. Politsei kandis riskipered registrisse. Postimees+, 16.07.2014. [http://pluss.postimees.ee/2858117/politsei-kandis-riskipered-registrisse] 05.02.2015.

Bancroft, L. 2013. Miks ta seda teeb. MTÜ Naiste Tugi- ja Teabekeskus. Võru: Võru Täht.

Bancroft, L; Silverman, J. G. 2007. Vägivallatseja lapsevanemana. Millist mõju avaldab lähisuhtevägivald perekonna toimimisele. Tartu: Tartu Naiste Varjupaik.

Borissov, J; Vassilevskaja, L. 1985. Alkohol ja lapsed. Tallinn: Valgus.

Eesti Pereteraapia Ühingu ja Eesti Koolipsühholoogide Ühingu avalik pöördumine. 2015. Eesti pereteraapia Ühing. [http://pereterapeudid.ee/uudised/] 07.03.2015.

Eesti turvalisuspoliitika põhisuunad aastani 2015. Riigi Teataja I osa, 2008, nr 25, art 165.

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. 1992. Riigi Teataja I osa, 1992, nr28, art 370.

Eliasson, P.E. 2002. Mees, naine, vägivald. - Vaikijate hääled. Raamat soolisest vägivallast. Koostaja Kase, H. Tallinn, lk 397-408.

Farrington, D.P; Welsh, B.C. (2012). The Oxford Handbook of Crime Prevention. New York: Oxford University Press, p 543.

Finkelhor, D; Araji, S. 1986. Explanations of Pedophilia: A Four Factor Model. - The Journal of sex Research. Vol. 22, No. 2, lk. 145-161.

Goncy, E; Van Dulmen, M. H. M. 2010. Fathers do make a difference: parental involvement and adolescent alcohol use: Fathering: A Journal of Theory, Research, & Practice about Men as Fathers. Men's Studies Press, lk. 93-108.

Goodwin, D. W. 1994. Alcoholism. The Facts. Oxford: Oxford University Press.

Harro, J. 2006. Uimastite ajastu. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Heinla, E. 2005. Varjupaigalapsed - sotsiaalses ohus elavad ühiskonnaliikmed. - Eesti edu hind. Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 88-94.

Juhendmaterjal perevägivalla vähendamiseks ja ennetamiseks. 2011. Justiitsministeerium. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/perevagivalla_juhis_kovidele_veebi.pdf] 25.02.2015.

Kase, H. 2004. Lähisuhtevägivald. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut.

Kiik, R. 2003. Võrgustikutöö võimalikkusest sotsiaaltöös. - Võrgustikutöö võimalusi töös lastega. Tallinn, lk 20-29

Kimmel, M. 2002. Vägistamine, perevägivald ja mehelikkus - mis on armastusel sellega pistmist? - Vaikijate hääled. Raamat soolisest vägivallast. Koostaja Kase, H. Tallinn, lk 385-396.

Koduste olude hindamine. 2008. Lapsed ja pered. Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lapse_ja_perekonna_hindamine_iv_v_vi_2009.pdf] 16.02.2015.

Kooseluseadus 2014. - Riigi Teataja I osa, 2014.

Korp, E. 2002. Võrgustikutöö võimalused lapse aitamisel. - Laps elu, probleemid ja lahendused. Tallinn, lk 45-61.

Koutselini, M; Valanidou, F. 2014. Children living with violence against their mothers: the side effects on their behaviour, self-image and school performance. - Pedagogy, Culture & Society, Vol. 22 Issue 2, lk 213-231.

Kriminaalpoliitika arengusuunad 2018. - Riigi Teataja I osa, 2010, nr 26, art 51.

Kuritegevus Eestis 2014. 2015. Justiitsministeerium. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuse_at_2015_0.pdf] 03.02.2015.

Käsiraamat lasteaednikele. 2014. Naistevastane vägivald. Eesti naisteühenduste ümarlaua sihtasutus. [http://www.enu.ee/naistevastane-vagivald/index.php?keel=1&id=516] 05.05.2015.

Laane, E. 2000. ESRÜ Ennetustöö Keskuse „Tootsi tuba“ praktiline kogemus tegelemisel probleemkäitumisega lastega. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskond. (Magistritöö).

Laherand, M-L. 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk.

Lapse ja perekonna hindamise juhend. 2009. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lapse_ja_perekonna_hindamine_2009.pdf] 16.02.2015.

Laste heaolu. 2013. Statistikaamet. [http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/IMCE/laste_heaolu_0.pdf] 10.03.2015.

Laste ja perede arengukava 2012-2020. 2011. Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf] 07.03.2015.

Lastekaitsetöötaja. 2015. Perevägivalla võrgustik. Kriminaalpoliitika.ee. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivalla-vorgustik/lastekaitsetootaja] 24.02.2015.

Linno, M; Soo, K; Strömpl, J. 2011. Perevägivalla levikut soodustavad riskid ja ulatus praktikute hinnangutes. Riigikantselei. [https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/19_perevagivalla_levikut_soodustavad_riskid_ja_perevagivalla_ulatus.pdf] 04.02.2015.

Lähisuhtevägivald. 2015. Politsei- ja Piirivalveamet. [https://www.politsei.ee/et/nouanded/lahisuhtevagivald/] 07.05.2015.

Lähisuhtevägivalla juhtumitele reageerimise ja ohvriabile info edastamise juhend. 2012. Politsei- ja Piirivalveamet.

Markina, A; Žarkovski, B. 2014. Laste hälbiv käitumine Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf] 21.02.2015.

Masso, I. 2002. Ohvriks sündinud? - Vaikijate hääled. Raamat soolisest vägivallast. Koostaja Kase, H. Tallinn, lk 370-377.

McGill, T. 2003. Uimasteid trotsides. Teejuht lapsevanemale. Tallinn: Varrak.

Mellody, P. 2007. Kaassõltuvus: Mis on kaassõltuvus, kust see tuleb ja kuidas see meie elu pea peale pöörab. Tallinn: Väike Vanker.

Meres, T. 2002. Interventsioonimeetodid nõustamises ehk mida psühholoog-nõustaja Laste Tugikeskuses teeb. - Laps elu, probleemid ja lahendused. Tallinn, lk 62-81.

Miks rääkida lapsega alkoholist. 2015. Terve Eesti Sihtasutus. [http://terve-eesti.ee/alkohol/miks-raakida-lapsega-alkoholist/] 11.02.2015.

Mis on AA? [http://www.aaestonia.com/index.php?id=4] 09.05.2015.

Mis on uimastid ja kuidas need meie elu mõjutavad. Nõuandeid lastevanematele. 2009. Tervise Arengu Instituut. [http://www.kliinikum.ee/attachments/article/530/Mis_on_uimastid_ja_kuidas_need_meie_elu_mojutavad.pdf] 07.05.2015.

Mitmedimensionaalne pereteraapia. 2015. Sotsiaalkindlustusamet. [http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/mdf-projekt/] 09.05.2015.

Murdoch G. P. 1949. Social Structure. New York: Macmillan Co.

Narko Hääl. 2006. Täna sööme kommi, homme sööme kommi. Aga ülehomme? [http://www.narko.ee/img/narkoleht3.pdf] 23.02.2015.

Noorsoopolitseiniku ametijuhend. 2012. Politsei- ja Piirivalveamet.

Noortevaldkonna arengukava 2014–2020. 2013. Haridusministeerium. [https://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2014-2020.pdf] 12.12.2014.

Ohvriabi ja lepitusteenus. 2015. Sotsiaalkindlustusamet. [http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/ohvriabi-ja-lepituskeskus/] 17.02.2015.

Ohvriabiseadus 2004. - Riigi Teataja I osa, 2004, nr 2, art 3.

Paabo, R; Aru, K. 2012. Lähisuhtevägivalla juhtumid 2012 5 kuud. Politse- ja Piirivalveamet. [https://www.politsei.ee/dotAsset/286438.pdf] 03.04.2015.

Paavel, V. 2004. Sotsiaaltöö ümber mõtestamine. Tallinn: Greif.

Paddar, M. 2007. Pedofiilia. - Lapse väärkohtlemine II. Toimetaja Kutsar, D. Tartu: AS Atlex, lk. 49-75.

Passiivne joomine. 2015. Eesti Karskusliit. [http://passiivnejoomine.ee/] 08.05.2015.

Penthin, R. 2003. Agressiivne laps. Tallinn: Kunst.

Perekond ja eetika. 2015. Sotsiaaleetika. Eetikaweeb. [http://www.eetika.ee/et/sotsiaaleetika/perekond] 05.05.2015.

Perekonnaseadus 2009. - Riigi Teataja I osa, 2009, nr 60, art 395.

Perevägivalla teoreetilised käsitlused. 2015. Kriminaalpoliitika.ee. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/perevagivalla-teoreetilised-kasitlused] 04.02.2015.

Perttu, S; Allen, M. 2010. Õpetaja käsiraamat. Lisamaterjal. [http://www.palmenia.helsinki.fi/hevi/HEVI_Handbook_estonian.pdf] 05.02.2015.

Perttu, S; Mononen-Mikkilä, P; Rauhala, R; Särkkälä, P. 2001. Ava Silmad! Käsiraamat vägivalda kogenud naistele. Jyväskülä: Gummerus Kirjapaino OY.

Pettai, I; Kaasik, J. 2005. Perevägivald politseistatistika andmetel. - Eesti edu hind. Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 137-144.

Picazo-Zappino, J. 2014. Suicide among children and adolescents: a review. - Actas Esp Psiquiatr 2014; 42(3). lk. 125-132.

Piirkondliku politseitöö juhend. 2014. Politsei- ja Piirivalveamet.

Politsei kandis riskipered registrisse. Postimees+, 16.07.2014. [http://pluss.postimees.ee/2858117/politsei-kandis-riskipered-registrisse] 05.02.2015

Politsei tegevuspõhimõtted. 2015. Politsei- ja Piirivalveamet. [https://www.politsei.ee/et/nouanded/lahisuhtevagivald/politsei-tegevuspohimotted.dot] 17.02.2015.

Politsei. 2015. Perevägivalla võrgustik. Kriminaalpoliitika.ee. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivalla-vorgustik/politsei]. 17.02.2015.

Popova, A. 2007. Lastekaitsesüsteemi areng Eestis. - Lapse väärkohtlemine II. Toimetaja Kutsar, D. Tartu: AS Atlex, lk. 77-87.

Psühhoaktiivsetest ainetest põhjustatud psüühika- ja käitumishäired. 2015. Tartu ülikooli Kliinikum. Psühhiaatriakliinik. [http://www.kliinikum.ee/psyhhiaatriakliinik/lisad/ravi/ph/11ps-akti_ained_.htm] 08.03.2015.

Pukk, H. 2004. Laste füüsilise väärkohtlemise riskitegurid. - Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused. Tallinn: Lastekaitse Liit, lk. 108-125.

Põldsepp, I. 1997. Väärkohtlemise mõju lapse arengule. - Lapse väärkohtlemine. Tartu: AS Atlex, lk. 124-133.

Rahvastiku tervise arengukava 2009-2020. 2008 (täiendatud 2012). Sotsiaalministeerium. [https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/2012_rta_pohitekst_ok_5.pdf] 12.12.2014.

Raska, E. 2005. Sotsiaalse keskkonna ohuallikad. - Eesti edu hind. Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 31-46.

Risk Managment. 2015. Risk, riskianalüüs ja riskijuhtimine. [http://www.riskmanagement.ee/]. 13.02.2015.

Roomeldi, M. 1997. Lapse füüsilise ja seksuaalse väärkohtlemise võrdlus. - Lapse väärkohtlemine. Tartu: AS Atlex, lk. 106-123.

Saar, A. 2005. Aeg hoolida inimesemuredest. - Eesti edu hind. Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 59-70.

Saar, K. 2008. Politsei ja sotsiaaltöötaja koostöö seksuaalselt väärkoheldud lastega. - Tagasivaade tulevikku. Toimetaja: Villo, S. A. Tallinn: Tallinna laste Tugikeskus, lk 176-191.

Sigfusdottir, I; Asgeirsdottir, B. B.; Gudjonsson, G. H.; Sigurdsson, J. F. 2013. Suicidal ideations and attempts among adolescents subjected to childhood sexual abuse and family conflict/violence: The mediating role of anger and depressed mood. - Journal of Adolescence. Volume 36, Issue 6, lk. 1227–1236. [http://www.sciencedirect.com.ezproxy.utlib.ee/science/article/pii/S0140197113001413] 11.02.2014.

Siseturvalisuse arengukava 2015–2020. 2015. Siseministeerium. [https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Arengukavad/siseturvalisuse_arengukava_2015-2020_kodulehele.pdf] 03.02.2015.

Sissehingatavad ained. 2015. Narko.ee. [http://www.narko.ee/sissehingatavad-ained/] 07.05.2015.

Soo, K. 2013. Sinihabeme pruudid. Koostaja ja toimetaja Kivisalu, K. Tartu: Tähtvere Avatud Naistekeskus.

Soo, K; Ilves, K; Strümpl, J. 2009. Laste väärkohtlemise juhtumitest teavitamine ja võrgustikutöö. Lõppraport. Tartu Ülikool. Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut. [http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Lapse_vaarkohtlemisest_teavitamine_uuringu_raport-1.pdf] 20.02.2015.

Soonets, R; **Loko, J; Loko, T.-M.** 1997. Laste väärkohtlemine. Tartu: Atlex.

Sotsiaalhoolekandeseadus 1995. - Riigi Teataja I osa, 1995, nr 21, art 323.

Sotsiaalne kaitse. 2015. Sotsiaalministeerium. [https://www.sm.ee/et/sotsiaalne-kaitse] 16.02.2015.

Sotsiaaltöötaja. 2015. Perevägivalla võrgustik. Kriminaalpoliitika.ee. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivalla-vorgustik/sotsiaaltootaja] 05.02.2015.

Statistikaamet. 2014. Surnud surmapõhjuse, soo ja vanuserühma järgi. [http://www.stat.ee/statistika] 18.02.2015.

Tamm, A. 2004. Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused. - Lastega perede toimetulek: probleemid ja toetamise võimalused. Tallinn: Lastekaitse Liit, lk. 24-43.

The 2007 ESPAD Report. Substance Use Among Stundent in 35 European Countries. [http://www.espad.org/Uploads/ESPAD_reports/2007/The_2007_ESPAD_Report-FULL_091006.pdf] 07.05.2015.

The 2011 ESPAD Report. Substance Use Among Stundent in 36 European Countries. [http://www.espad.org/Uploads/ESPAD_reports/2011/The_2011_ESPAD_Report_FULL_2012_10_29.pdf] 07.05.2015.

Tiit, E-M. 2005. Vaesus kui sotsiaalne oht. - Eesti edu hind. Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 78-83.

Tugiisikuteenus lapsele. 2015. Sotsiaalministeerium. [https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Muud_toetused_ja_teenused/sotsiaalministeerium_tugiisikuteenus_lapsele.pdf] 16.02.2015.

Tugiisikuteenus täiskasvanule. 2015. Sotsiaalministeerium. [https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Muud_toetused_ja_teenused/sotsiaalministeerium_tugiisikuteenus_taiskasvanule.pdf] 16.02.2015.

Untu, I.; Chirita, R.; Diaconescu, S.; Radu, D. A.; Ciubara, A.; Burlea, L. S. 2014. Particularities of suicidal behavior in children and adolescents. - REVISTA ROMÂNÅ DE PEDIATRIE – VOL. LXIII, NR. 2. lk.124-127.

Violence. World Health Organization. [http://www.who.int/topics/violence/en/] 07.05.2015.

Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. 2015. Kriminaalpoliitika.ee. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/ves_2015-2020_1.pdf] 15.05.2015.

Vägivalla liigid paarisuhtes. 2015. Perevägivald. Kriminaalpoliitika.ee. [http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/vagivalla-liigid-paarisuhtes] 29.12.2014.

Välgumihkligaasi sisse hinganud poiss suri. - Postimees, 15.08.2013. [http://tarbija24.postimees.ee/1350514/valgumihkligaasi-sisse-hinganud-poiss-suri] 09.05.2015.

Väärkohtlemine. 2011. Õiguskantsler. [http://oiguskantsler.ee/et/vaarkohtlemine] 07.05.2015.

Õunpuu, L. 2014. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool.

Ülevaade 2011. aastal omavalitsusjuhtide seas läbi viidud küsitluse tulemustest. Politsei- ja Piirivalveamet. [https://www.politsei.ee/dotAsset/230666.pdf] 17.02.2015.

Ülevaade 2013. aastal omavalitsusjuhtide seas läbi viidud küsitluse tulemustest. 2014. Politsei- ja Piirivalveamet. [https://www.politsei.ee/dotAsset/357341.pdf] 17.02.2015.

Lisad.

Lisa 1. Lähisuhtevägivalla infoleht.

ASUTUSESISESEKS KASUTAMISEKS
Teabevaldaja: Politsei- ja Piirivalveamet
Juurdepääsupiirangu alus: AvTS § 35 lg 1 p 11, 12, 13, 15
Lõppkuupäev: „…..“ …….. 20…..
Vormistamise kuupäev: „……“ …….. 20…..

LÄHISUHTEVÄGIVALLA INFOLEHT

Infosüsteemi MIS juhtumi nr ……..……
Teate laekumise aeg (kuup. kellaaeg)……...
Väljakutse/sündmuskoha aadress ……..……..

1. ÜLDANDMED
1.1 **Lähisuhtevägivalla teate sisu**
……
……
1.2 **Vägivalla toimumise koht**: ☐ elukoht (eramu, korter, suvila, talumaja, ühiselamu) ☐ avalik koht ☐ muu koht
1.3 **Lapsed**: ☐ peretüli lapse juuresolekul ☐ vägivald lapse suhtes ☐ peretüli (lapse osaluseta)
laste arv ….
1.4 **Vägivald:** ☐ füüsiline väärkohtlemine ☐ relvaga
☐ seksuaalne väärkohtlemine ☐ psüühiline väärkohtlemine ☐ väärkohtlemine puudus

2. OHVER/KANNATANU isikuandmed
2.1 **Ees- ja perekonnanimi** ……..……..
2.2 **Sünniaeg** ……..…… või 2.3 **Isikukood** ☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐
2.4 **Sugu**: ☐ mees ☐ naine
2.5 **Elukoht** …….. 2.6 **Telefon** ……
2.7 **Sotsiaalne staatus** ☐ õpilane ☐ üliõpilane ☐ pensionär ☐ invaliid ☐ ei tööta ☐ töötab……..
2.8 **Isiku seisund**: ☐ nähtavalt kaine ☐ nähtavalt alkoholijoobes ☐ narkojoove ☐ teadmata
2.9 **Tagajärg**: ☐ tervisekahjustused puudusid ☐ tervisekahjustus ☐ hukkus
2.10 **Ohver on vägivallatsejale**: ☐ abikaasa ☐ ema ☐ tütar ☐ õde ☐ eksabikaasa/ -elukaaslane
☐ elukaaslane ☐ isa ☐ poeg ☐ vend ☐ muu ……
2.11 **Lahend kannatanu suhtes**: ☐ jäi sündmuskohale (koju) ☐ lahkus ☐ viidi raviasutusse
☐ kainenema ☐ politseiasutusse ☐ läks varjupaika/turvakodusse
☐ pereliikmetele üleantud ☐ sotsiaaltöötajatele üleantud ☐ muu ……..

Olen nõus ☐ **ei ole nõus** ☐ kontaktandmete edastamisega ohvriabitöötajale **(ohvri/kannatanu allkiri)**

✂----------

3. VÄGIVALLATSEJA isikuandmed
3.1 **Ees- ja perekonnanimi** ……..……..
3.2 **Sünniaeg** ……..…….. … 3.3 **Isikukood** ☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐
3.4 **Sugu**: ☐ mees ☐ naine
3.5 **Elukoht** …….. 3.6 **Telefon** ……
3.7 **Sotsiaalne staatus**: ☐ õpilane ☐ üliõpilane ☐ pensionär ☐ invaliid ☐ ei tööta ☐ töötab……
3.8 **Isiku seisund**: ☐ nähtavalt kaine ☐ nähtavalt alkoholijoobes ☐ narkojoove ☐ teadmata
3.9 **Tagajärg**: ☐ tervisekahjustused puudusid ☐ tervisekahjustus ☐ hukkus
3.10 **Vägivallatseja on ohvrile**: ☐ abikaasa ☐ ema ☐ tütar ☐ õde ☐ eksabikaasa/ -elukaaslane
☐ elukaaslane ☐ isa ☐ poeg ☐ vend ☐ muu ……
3.11 **Lahend vägivallatseja suhtes**: ☐ jäi sündmuskohale (koju) ☐ lahkus ☐ viidi raviasutusse
☐ kainenema ☐ politseiasutusse ☐ muu ……..
3.12 Kohaldati viibimiskeeldu ☐ **jah** ☐ **kirjalik** ☐ **suuline** ☐ **ei**
4. TUNNISTAJAD ja LAPSED PERES (ees- ja perekonnanimi, sünniaeg, elukoht, telefonid, suhe vägivallatseja/ohvriga)
……
……
……

Infolehe esialgse täitja ees- ja perekonnanimi, ametikoht, allkiri
……

Lisa 1 järg.

LISAINFORMATSIOON/MÄRKUSED (KÜSITLUSE TULEMUSED):

6. JUHTUMI LAHENDUSE KÄIK
(täidetakse peale kontrolli ja otsuste tegemist piirkonna konstaabli või kontaktisiku poolt)
6.1 **Alustati:** ☐ kriminaalmenetlus ☐ väärteomenetlus nr ……
6.2 **Menetlus lõpetati:** ☐ kriminaalmenetlus ☐ väärteomenetlus
6.3 **Info edastati:** ☐ piirkonna konstaablile ☐ noorsooteenistusele ☐ sotsiaalhoolekandele ☐ ohvriabi töötajale
6.4 **Lisakontrolli teostas**: ☐ piirkonna konstaabel ☐ noorsooteenistus ☐ koos sots.töötajaga ☐ bos ohvriabiga

Lisa 2. Ankeetküsimustik Pärnu linna ja maakonna riskiperedega tegelevatele sotsiaalametnikele ja politseiametnikele viiel leheküljel.

Küsitlus riskiperede kohta

1. Millised riskid mõjutavad pere toimimist?
2. Milliste riskide ilmnemisel peres on vajalik politseiametnike sekkumine?
3. Milliste riskide ilmnemisel peres on vajalik sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötaja sekkumine?
4. Milliste riskide ilmnemisel peres te ise ametnikuna sekkute?
5. Mitu % teie tööajast moodustab riskiperedega tegelemine?
6. Mida oleks teie arvates vaja teha teie ametist lähtuvalt perevägivalla tõkestamiseks ja ennetamiseks?

	On olemas	Oleks vaja
Ohvri nõustamine	( )	( )
Pereliikmete nõustamine	( )	( )
Vägivallatseja nõustamine	( )	( )
Juriidiline nõustamine	( )	( )
Psühholoogi vastuvõtule suunamine	( )	( )
Psühhiaatri vastuvõtule suunamine	( )	( )
Ohvriabitöötaja vastuvõtule suunamine	( )	( )
Kannatanu tugirühma suunamine	( )	( )
Pereliikmete tugirühma suunamine	( )	( )
Vägivallatseja programmi suunamine	( )	( )
Tugiisik kannatanule	( )	( )
Tugiisik perele	( )	( )
Kodukülastus	( )	( )
Rahaline abi elukoha soetamiseks	( )	( )
Varjupaika suunamine	( )	( )
Koostöö politsei ja sotsiaaltöötaja vahel	( )	( )
Koostöö politsei ja lastekaitse töötaja vahel	( )	( )
Koostöö kriminaalhooldusametnikuga	( )	( )
Koostöö ohvriabitöötajaga	( )	( )
Infopäevade läbiviimine koolides	( )	( )
Infopäevade läbiviimine lasteaedades	( )	( )

Muu .....

7. Mida oleks teie arvates vaja teha teie ametist lähtuvalt sõltuvusprobleemidega inimesega?

	On olemas	**Oleks vaja**
Sõltlase nõustamine	( )	( )
Pereliikmete nõustamine	( )	( )
Psühholoogi vastuvõtule suunamine	( )	( )
Psühhiaatri vastuvõtule suunamine	( )	( )
Ohvriabitöötaja vastuvõtule suunamine	( )	( )
Sõltlase programmi suunamine	( )	( )
Pere programmi suunamine	( )	( )

Tugirühma (AA) suunamine	( )	( )
Kodukülastus	( )	( )
Rahaline abi raviks	( )	( )
Raviasutuse leidmine/otsimine	( )	( )
Tugiisik sõltlasele	( )	( )
Tugiisik perele	( )	( )
Koostöö kriminaalhooldusametnikuga	( )	( )
Koostöö politsei- ja sotsiaaltöötaja vahel	( )	( )

Muu .....

8. Mida oleks teie arvates vaja teha teie ametist lähtuvalt alaealiste hälbiva käitumise tõkestamiseks ja ennetamiseks?

	On olemas	Oleks vaja
Alaealise nõustamine	( )	( )
Pereliikme nõustamine	( )	( )
Psühholoogi vastuvõtule suunamine	( )	( )
Psühhiaatri vastuvõtule suunamine	( )	( )
Ohvriabitöötaja vastuvõtule suunamine	( )	( )
Alaealise programmi suunamine	( )	( )
Pere programmi suunamine	( )	( )
Tugirühma suunamine	( )	( )
Alaealise huvialaringi suunamine	( )	( )
Kodukülastus	( )	( )
Koostöö kooliga õppeedukuse parandamiseks	( )	( )
Koostöö kriminaalhooldusametnikuga	( )	( )
Koostöö politsei- ja sotsiaaltöötaja vahel	( )	( )
Koostöö politsei- ja lastekaitsetöötaja vahel	( )	( )

Muu .....

9. Millal käisid viimati koolitusel, kus selgitati:

	ei ole üldse käinud	üks kord viimase 6 kuu jooksul	rohkem kui üks kord viimase 6 kuu jooksul	üks kord viimase aasta jooksul	1-3 aastat tagasi	3 või enam aastat tagasi	ei mäleta /ei tea
perevägivalla olemust ja sellega seonduvat	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
alkoholsõltuvusega seonduvat	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
narkosõltuvusega seonduvat	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
alaealiste hälbiva käitumisega seonduvat	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )

10. Kas vajaksite lisakoolitust?

( ) Jah
( ) Ei
Kui valisite jah, siis millisel teemal lisakoolitust vajate? .....

11. Milliste riskide ilmnemisel peres te sekkute probleemi lahendamisse koostöös lastekaitsetöötaja ja sotsiaaltöötajaga? Vastavad politseiametnikud

12. Milliste riskide ilmnemisel peres te sekkute probleemi lahendamisse koostöös piirkonnapolitseinike ja noorsoopolitseinikega? Vastavad sotsiaalametnikud

13. Kuidas hindad koostööd oma piirkonna? Jäta enda ametikoha lahter täitmata

	koostöö puudub	suurepärane	halb	rahuldav	hea
Sotsiaaltöötajaga	( )	( )	( )	( )	( )
Lastekaitsetöötajaga	( )	( )	( )	( )	( )
Noorsoopolitseinikuga	( )	( )	( )	( )	( )
piirkonnapolitseinikuga	( )	( )	( )	( )	( )
Ohvriabitöötajaga	( )	( )	( )	( )	( )

14. Kui tihti kohtud riskiperedes tekkinud probleemide lahendamiseks?

	üks kord nädalas	paar korda nädalas	üks kord kuus	paar korda kuus	üks kord kvartalis	harvem
Sotsiaaltöötajaga	( )	( )	( )	( )	( )	( )
Lastekaitsetöötajaga	( )	( )	( )	( )	( )	( )
Noorsoopolitseinikuga	( )	( )	( )	( )	( )	( )
piirkonnapolitseinikuga	( )	( )	( )	( )	( )	( )
Ohvriabitöötajaga	( )	( )	( )	( )	( )	( )

15. Kas kohtumiste arv riskipere probleemide lahendamiseks on teie arvates piisav?
( ) Jah
( ) Ei
Kui vastasite eelmisele küsimusele eitavalt, siis kirjutage, mis takistab tihedamat kohtumist? .....

16. Millised koostöövormid võiksid olla politseiametnike ja sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötaja vahel riskiperedega tegelemisel?

	On olemas	võiks olla
Infovahetus	( )	( )
ühised koolitused/infopäevad	( )	( )
ühised juhtumipõhised võrgustikukohtumised	( )	( )
koostöö juhtumite lahendamisel	( )	( )
kohtumine perega väljaspool kodu	( )	( )

kohtumine perega kodus	( )	( )
ühised (politsei/sotsiaaltöötaja/ lastekaitse töötaja) riskiperede kodukülastused	( )	( )

Muu .....

17. Kes teie arvates võtab/peaks võtma juhtiva rolli riskiperede probleemide lahendamiseks?

	piirkonna-politseinik	noorsoo-politseinik	sotsiaal-töötaja/ -nõustaja	laste-kaitse-töötaja	ohvriabi-töötaja
ühised koolitused/infopäevad	( )	( )	( )	( )	( )
ühised juhtumipõhised võrgustiku-koolitused	( )	( )	( )	( )	( )
koostöö juhtumite lahendamisel	( )	( )	( )	( )	( )
kohtumine peredega väljaspool kodu	( )	( )	( )	( )	( )
kohtumine perega kodus	( )	( )	( )	( )	( )
ühised (politsei/sotsiaaltöötaja/ lastekaitsetöötaja) riskiperede kodukülastused	( )	( )	( )	( )	( )

Kui on muid tegevusi/koostöövorme, siis kirjuta vabatekstina ja kes peaks võtma juhtiva rolli? .....

18. Teie vanus

- 30 ( )
31-40 ( )
41-50 ( )
51 või vanem ( )

19. Haridus

keskeri või keskharidus ( )
rakenduslik kõrgharidus ( )
akadeemiline kõrgharidus ( )

20. Kas töötate

linnas ( )
maakonnas ( )

21. Teie praegune töökoht

Piirkonnapolitseinik ( )
Noorsoopolitseinik ( )
Sotsiaaltöötaja/sotsiaalnõunik ( )
Lastekaitsetöötaja ( )

22. Mitu aastat olete töötanud oma praegusel erialal?

.....

Tänan vastamast!

Lisa 3. Respondentide hinnang ametnikevahelisele koostööle.

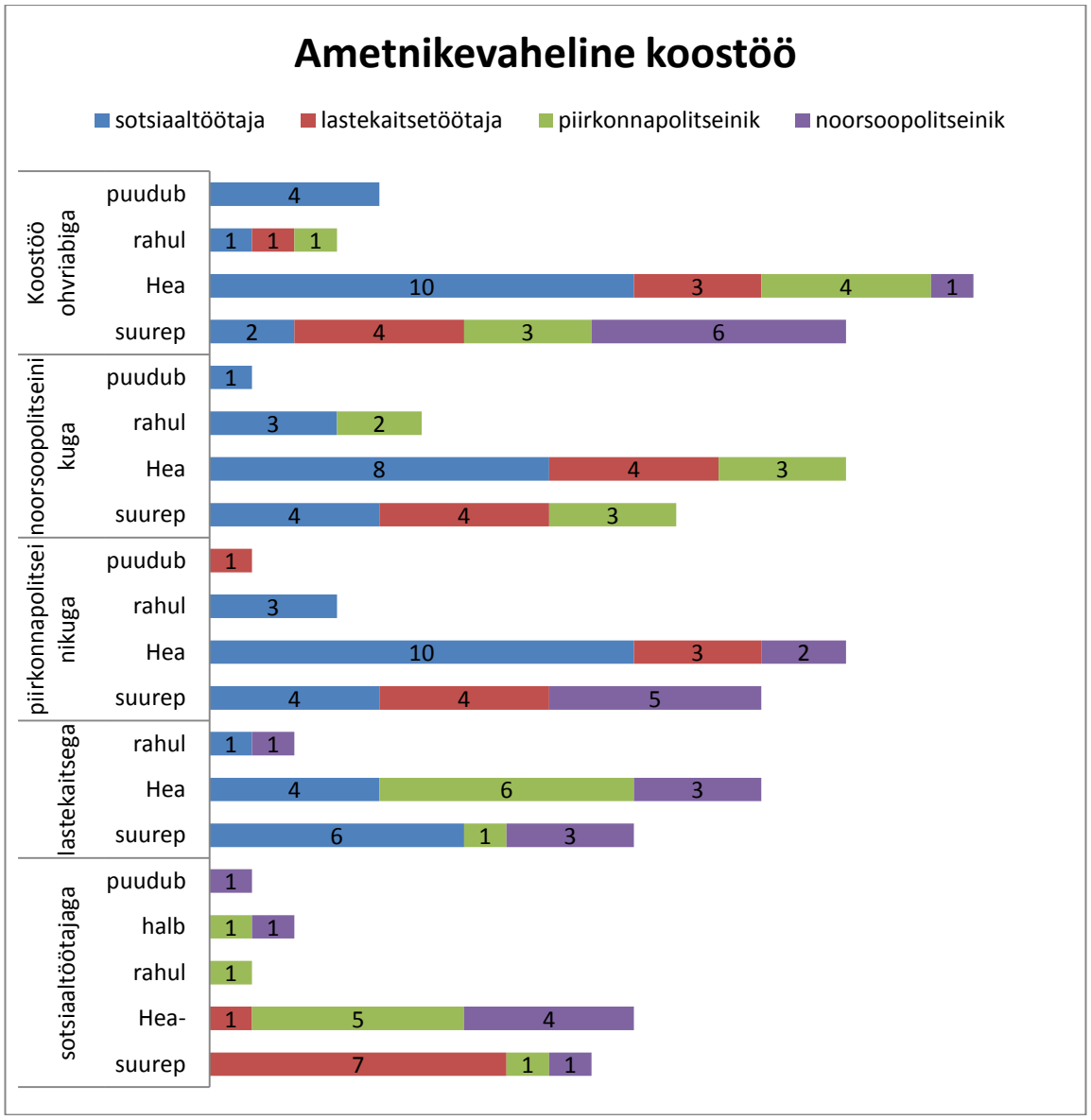

Joonis 13. Respondentide hinnang ametnikevahelisele koostööle **(**autori koostatud).

SUMMARY

LOCAL GOVERNMENT AND POLICE COOPERATION OPPORTUNITIES IN DEALING WITH RISK FAMILIES ON THE EXAMPLE OF PÄRNU CITY AND COUNTY

Helen Haava

The risks affecting the family life is violence, alcoholism, low income, unemployment, lack of coping skills, school-related problems in children, etc. Domestic violence and addiction problems cause distress to family members and if unresolved remains the danger of escalation of risks.Home and family is often considered synonymous with security. However, statistics show that 20% of women in Estonia have experienced physical and/or sexual violence by a current or former partner in their lifetime. Therefore, home and family is not always synonymous with security for all people. Addiction problem has to be also considered as a risk factor affecting family life. The World Health Organization (WHO) estimates that the consumption of more than 6 litres of pure alcohol per annum per capita leads to serious harm to public health. Thus, Estonians alcohol consumption should be considered as self-destructive - consumption in 2013 (including infants and the elderly) was 10 litres of pure alcohol per capita.

Domestic violence and addiction problems cause distress and if unresolved remains danger of escalation of risks. Inebriate parent causes family moral and material damage and children, who has seen one of the parents hit another, will get emotional trauma, which will affect their behavior. The need to deal with families affected by domestic violence, including abused children and persons with addiction problems, is outlined in various development documents, whereby the issues are resolved with the active cooperation between various agencies (law enforcement, social, health and education).

When people can’t cope with their own problems, then there are various officials, agencies and organizations, who will help the family members in the best possible way with their knowledge.

The purpose of this work was to find out, what are the duties of the police- and social welfare officials and their mutual co-operation opportunities in dealing with the families of risk. To achieve the objective was set research question: what factors influence family life and how the collaboration takes place in assisting risk families.

The study was carried out in March 2015 using a quantitative method. Data were collected using a questionnaire form developed by the author, which consisted of 22 elective and essay questions. Universal sample consisted of Pärnu city and county government social- and child welfare workers and youth and district policemen.

Based on the results of the studythe following can be said. The main risks affecting family life are addiction problems, coping with the economic, unemployment and violence.There are counseling to prevention- and suppression opportunities in domestic violence, addiction problems and juvenile deviant behavior prevention, but very few respondents mentioned the possibility to direct needy to support groups or involve support person to resolve the problem.

Social officials involve police officers into solving the problem, if violence occurs in the risk family, if there is threat to a family member's life or health, addiction problem, lack of maintenance of the child, or the violation of law. The police officers engage social officers in solving the problem, if domestic violence occurs in the risk family, domestic violence, quarrels, addiction substance abuse, unemployment, lack of maintenance or unsafe environment for children, juvenile behavioral problems and if there are any problems with special needs children or adults.

Cooperation between each other was mostly considered good and excellent. There are cooperation possibilities such as exchange of information, home visits, cooperation in solving cases, meetings with families at home. There could be joint training sessions and briefings and meetings with families outside the home. Respondents see the leading role in social workers and child protection workers.

The author makes the following proposals: the transmission of data should be mandatory to victim assistance worker, due to recurring reports of violence or addiction problems, the police and social welfare official visits should be mandatory and should

be developed a document, which would reflect conditions and forms of cooperation, responsibility official leading the cooperation.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helen Haava (11.06.1974),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Kohaliku omavalitsuse ja politsei koostöövõimalused riskiperedega tegelemisel Pärnu linna ja maakonna näitel“, mille juhendaja on Anu Aunapuu

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu alates 11.10.2017 kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pärnus, 20.05.2015